НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ ІМЕНІ Г.С.КОСТЮКА НАПН УКРАЇНИ
ЛАБОРАТОРІЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ
за підтримки
ГРОМАДСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ
«ТОВАРИСТВО НЕЗАЛЕЖНИХ ЕКСПЕРТІВ»
ШВЕЙЦАРСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПРОЕКТУ
«ПІДТРИМКА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ» DESPRO

XIV Міжнародна науково-практична конференція

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ:

Життєве середовище особистості у психологічному вимірі

МАТЕРІАЛИ

18-19 травня 2018 року, Київ, Україна

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ ІМЕНІ Г.С.КОСТЮКА НАПН УКРАЇНИ
ЛАБОРАТОРІЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ
ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ
«ТОВАРИСТВО НЕЗАЛЕЖНИХ ЕКСПЕРТІВ»
ШВЕЙЦАРСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ ПРОЕКТ
«ПІДТРИМКА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ» DESPRO

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ:

ЖИТТЄВЕ СЕРЕДОВИЩЕ ОСОБИСТОСТІ У ПСИХОЛОГІЧНОМУ ВИМІРІ

Матеріали
XIV Міжнародної науково-практичної конференції
18-19 травня 2018 року, Київ

Київ - 2018

УДК 159.9:316.4:316.6
ББК 65.272 : 88.5
П

Друкується за ухвалою Вченої ради Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України (протокол № 5 від 19.04.2018 року)

Сучасні проблеми екологічної психології: життєве середовище особистості у психологічному вимірі: матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції (18 – 19 травня 2018 року, Київ) / за ред. Ю.М. Швалба. – Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2018. – 134 с.

Рецензенти:
Н. Б. Чепелєва – дійсний член НАПН України, доктор психологічних наук, професор, заступник директора з наукової роботи Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України
А. Б. Коваленко – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної психології факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Редакційна колегія:
Швалб Ю. М., доктор психологічних наук, професор
Льовочкіна А. М., доктор психологічних наук,
Вернік О.Л., кандидат психологічних наук, с.н.с.,
Вовчик-Блакитна О.О., кандидат психологічних наук, с.н.с.,
Кирпенко Т.М., кандидат психологічних наук,
Рудоміно-Дусятська О.В., кандидат психологічних наук, доцент

У матеріалах міжнародної конференції викладено результати досліджень щодо найбільш актуальних міждисциплінарних проблем теорії і практики екологічної психології, зокрема щодо особоливостей і чинників становлення і функціонування життєвого середовища особистості у різних його аспектах і розрізах. Представлені наукові розробки дослідників будуть корисні як фахівцям консультативних практик, фахівцям соціальної роботи, представникам недержавних громадських організацій, педагогам, так і науковцям – психологам, юристам, соціологам, усім, хто цікавиться проблемами сучасної екологічної психології, її розвивальним потенціалом тощо.

Матеріали опубліковано в авторській редакції.

© Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2018

ЗМІСТ

Баева К.О.
Экологическая позиция – активатор экологической субъектности и поведения 6-8

Бутенко Н.В.
Створення інклюзивного простору для людей з інвалідністю 9-12

Бохонкова Ю.О.
Психологічні особливості особистості керівника як складові його життєвого простору 13-16

Варга В.С.
Основні аспекти в роботі з психомоторного тренінгу при розладах аутичного спектру 16-19

Вернік О.Л.
Середовище, простір і сфера життєдіяльності особистості: проблема екологізації 20-22

Вовчик-Блакитна О.О.
Емоційне благополуччя людини в мегаполісі 23-26

Волеваха І.Б.
Вплив чинників внутрішнього освітнього середовища та віку на психологічну безпеку науково-педагогічних працівників 27-31

Волинець Н.В.
Особистісні особливості психологічного благополуччя працюючої особистості 32-37

Гірняк Г.С., Домбровський І.В.
Психоекологічний потенціал модульно-розвивального підручника 38-42

Дідковский С.В.
Работа с ограничивающими убеждениями в СМД-подходе 43-48

Дружинін Т.А.
Діалог у структурі особистісного простору життєдіяльності 49-52
Євпак Ю.І., Шамне А.В.
Індикатори психологічного здоров'я особистості 52-55
Кирпенко Т.М.
Внутрішні детермінанти суб'єктивного благополуччя особистості 56-59
Кобильченко В.В.
Погляд на функціонування особистості дитини з порушеним зором у дихотомії «благополуччя/неблагополуччя» 60-64
Льовочкіна А.М.
Соціальна активність у системі «людина – довкілля» як умова ресоціалізації 64-68
Люта Л.П.
Інтереси як умова побудови життєвого простору особистості 69-72
Марценюк М.О.
Оптимізація ставлення до здоров'я засобами самопізнання 72-77
Мурдаханян М.Г.
Соціальне кіно як форма відображення проблемності соціального середовища 78-80
Омельченко І.М.
Межі Я і контакт дошкільника: мотиваційно-інтенційна функція комунікативної діяльності в умовах типового та затриманого розвитку 81-85
Павленко О.В.
Проектування та конструювання життєвої перспективи особистості 86-88
Пінчук О.В.
Психологічні аспекти профілактики травматизму молоді на залізничному транспорті..... 89-95
Подорожний В.Г.
Психологічний аналіз проблеми особистісного відчуження людей літнього віку..... 96-99

Рудоміно-Дусятська О.В.
Екологічні аспекти дослідження особистісної ідентичності 100-105
Семигіна Т.В.
Зелена соціальна робота: чи потрібна вона україні? ... 105-109
Синишина В.М.
Психологічна допомога при впливі екстремальних чинників на життєдіяльність особистості 109-113
Стуліка О.Б.
Психологічні особливості трансформації позиції "класний керівник" в умовах впровадження концепції нової української школи 114-116
Черезова І.О.
Життєва криза особистості: причини виникнення 117-121
Чорнописка О.П.
Трансформації життєвих стратегій українських жінок – трудових мігранток 122-126
Швалб Ю.М.
Еволюційна метафора в психологічній структурі способу життя 126-129
Горбань Г.О.
Психологічна компетентність педагога як основа екологічності освітнього простору нової української школи 130-133

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ПОЗИЦИЯ – АКТИВАТОР ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ СУБЪЕКТНОСТИ И ПОВЕДЕНИЯ

Баева К. О.
аспирант кафедры прикладной психологии
Харьковский национальный университет
имени В. Н. Каразина, г. Харьков

Прогрессирующая сегодня деградация природной среды ставит под угрозу качество бытия каждого живущего на нашей планете. В то же время, масштаб экологических бедствий напрямую связан с деятельностью человечества, с активностью, характеризующейся ориентацией на потребление ресурсов и пренебрежением, нанесенным природным экосистемам ущербом. При этом осознание людьми ответственности за подобный экологический ущерб, не в последнюю очередь, обуславливается субъективной оценкой значимости экологических проблем. Описанная экоразрушающая, также как противоположная ей, экосберегающая, направленность действий зависит от экологической позиции личности. Т.е. от жизненной позиции субъекта, заданной соотношением биосферных и финансово-экономических «денежных» смыслов при восприятии экологической действительности (Кряж И. В.). Превалирование биосферных смыслов связано с отношением к природе, а «денежных» – с отношением к деньгам как главному ресурсу для жизнедеятельности. При этом, именно доминирование биосферных смыслов обуславливает сберегающую направленность экологического поведения личности. Учитывая вышесказанное, можно предположить, что биосферная ориентация экологической позиции будет основой активации личностью «субъектных» убеждений и переживаний. В частности, экологической самоэффективности, чувства вины и экологической ответственности за экологический вред. При этом, вина выступает индикатором нарушения личной экосберегающей нормы в отношении природы, и при наличии у субъекта веры в эффективность его проэкологиче-

ских (экосберегающих) деяний, может перевоплотиться в желание возместить вред природе. Наряду с этим, признание личной ответственности за наносимый разрушительным поведением ущерб природным экосистемам может поддерживать человека в его стремлении найти информацию о способах решения экологических проблем. Поэтому целью нашего исследования стало изучение влияния экологической позиции на проявления экологической субъектности и проэкологическое поведение. Для достижения поставленной цели были использованы следующие методы: опросник экологических установок «ЭкО 30» И. В. Кряж; опросник-самоотчет проэкологического поведения в быту П. Кейси и К. Скотт (в адаптации И. В. Кряж, Е. А. Андронниковой); методика Розенцвейга в модификации И. В. Кряж. опросник экологической самоэффективности в контексте климатических изменений M. Ojala (в адаптации И. В Кряж).

Для анализа данных было использовано: моделирование структурными уравнениями с использованием метода ADFG. В исследовании приняли участие 161 человек (100 женщин и 61 мужчина): 109 студентов (средний возраст - 20 лет) и 52 человека, которые имеют постоянную работу (средний возраст – 37 лет).

В соответствии с предположениями, изложенными выше, были построены и проверены две структурные модели. Согласно первой модели, латентный фактор «Экологическая позиция» имеет значительное влияние на фактор «Проявление экологической субъектности». Здесь следует подчеркнуть, что название фактора «Проявление экологической субъектности» связано с тем, что в него вошли показатели, отражающие признание персоной личного воздействия на экологические проблемы. А именно такие манифестные переменные: экологическая самоэффективность и интрапунитивные реакции в фрустрирующих экологических ситуациях. Показатели пригодности модели: $\chi 2/df = 0,25/1$; $p = 0,62$; RMSEA 0,01; GFI 1; AGFI 0,99. Таким образом, экологическая пози-

ция оказывает влияние на признание личностью своей вины и ответственности за поступки, разрушающие экосистемы, а также ее веру в эффективности сберегающих актов поведения. Во вторую модель кроме двух вышеописанных факторов был включен показатель проэкологического поведения в быту, при этом влияние экологической позиции на экологическое поведение опосредовано экологической субъектностью. Показатели пригодности модели: $\chi 2/df = 3,5/4$; $p = 0,47$; RMSEA 0,03; GFI 0,99; AGFI 0,98. Согласно этой модели, экологическая позиция, определяя экологическую субъектность личности, оказывает воздействие на ее проекологическое (сберегающее) поведение. Подчеркнем, что речь идет именно о готовности человека к экосберегающим действиям в повседневной жизни.

Выводы:

1. Экологическая позиция оказывает влияние на экологическую субъектность личности, проявлениями которой выступают вера в эффективность проэкологических поступков для решения экологических проблем, признание человеком личной вины и ответственности за ущерб природе, нанесенный его деяниями.

2. Экологическая позиция влияет на готовность человека действовать экосберегающем образом в повседневной жизни опосредованно – через экологическую субъектность.

СТВОРЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ПРОСТОРУ ДЛЯ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Бутенко Н. В.
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ

Одним з інноваційних напрямів соціальної роботи в Україні стає створення інклюзивного простору. Держава спрямовує свої зусилля для забезпечення доступності і відкритості усіх сфер суспільного життя для людей з інвалідністю.

Згідно з визначенням, наведеним у Доповіді ООН «Про Всесвітню соціальну ситуацію 2016»: «соціальна інклюзія – це процес покращення умов участі у суспільному житті для людей, які мають несприятливе положення у суспільстві через їх вік, стать, інвалідність, віросповідання, етнічну приналежність, сексуальну орієнтацію, шляхом розширення можливостей, доступу до ресурсів і повагою прав» [1, с. 20]. В Україні у більшості випадків процес інклюзії застосовується виключно для людей з інвалідністю, хоча закордоном він також стосується будь-якої соціальної групи, яка опиняється виключеною з суспільного життя. Проте інклюзія це не лише процес, це також і мета – створення інклюзивного суспільства. Всесвітня організація охорони здоров'я зазначає, що суспільство, у якому всі члени відіграють свою роль у соціальному, економічному та культурному житті є більш здоровим, ніж те, де існують виключення і відсторонення [2 с. 29-30]. Політика соціального включення полегшує доступ до працевлаштування, освіти, медицини, процесів демократії.

У Доповіді Організації Об'єднаних Націй соціальна інклюзія протиставляється соціальній ексклюзії або виключенню – суспільному явищу, у якому члени суспільства не мають змогу повноцінно брати участь у соціальному житті [1, с. 18]. Ф. Фаррінгтон узагальнює п'ять соціальних систем суспільства з яких найчастіше можуть виключатися люди за певною ознакою: соціальна система, економічна, інституцій-

на, територіальна та система символічних зв'язків. Кожна із зазначених систем містить у собі підсистеми, які розкривають її зміст:

- Соціальна система включає у себе сім'ю, ринок працевлаштування, територіальну громаду та спільноту за інтересами;
- Економічна – доступ до ресурсів та послуг;
- Інституційна – систему права, освіти, охорони здоров'я, правосуддя;
- Територіальна – можливість міграції, доступність транспорту та комунікацій;
- Система символічних зв'язків – ідентичність, мотивацію та інтереси, поточні можливості і подальші плани [3, с. 5].

Оскільки з цих систем може відбуватися виключення, то саме вони і мають стати основою для створення інклюзивного простору. Характерною рисою впровадження інклюзії в Україні також є те, що найчастіше наголошується на створенні доступності у сфері освіти. Забезпечення доступності в усіх інших сферах залишаються поза увагою держави і вирішення проблем, що виникають відбувається на місцевому рівні.

Діяльність суспільства передбачає не лише забезпечення відкритості і доступності усіх сфер суспільного життя, а й створення такого інклюзивного простору, який би був безпечним, створював умови для наснаження людей з інвалідністю, а також сприяв появі союзників.

Створення безпечного інклюзивного простору передбачає в першу чергу створення простору для переміщення людей з інвалідністю, у якому вони могли б вільно рухатися. Це не лише забезпечення відповідних архітектурних норм або норм конструювання транспорту, це також зняття унікальності зі статусу «людина з інвалідністю». У світі вже давно розглядається концепція різноманіття суспільства як умова для забезпечення включення. Різноманіття як суспільне

явище передбачає врахування унікальності кожного індивіда і створення умов для підкреслення цієї унікальності [4, с. 10.5]. Унікальність сприймається як риса властива кожному, в незалежності від його досягнень і зовнішнього вигляду. Але в Україні ще існує особливе ставлення до людей з інвалідністю саме через їх «інакшість» і відмінність від усіх інших. Можливо таке ставлення спричинене там, що в нашій культурі не прийнято обговорювати теми хвороби і незручностей, які вона може спричинити.

Забезпечення умов для наснаження передбачає створення таких ситуацій, які б, по-перше, показали успішність включення людей з інвалідністю у суспільне життя, а, по-друге, були б доступні для інших. Одним з прикладів доступності є використання соціальних мереж не лише для спілкування, а й для просування образу інвалідності.

На англомовному YouTube доволі популярними є відео про красу і догляд за собою, які знімають жінки і дівчата з явними недоліками і деформаціями обличчя. На україно- і російськомовному сегменті такі відео доволі рідкі. Проте, їх головний посил – це нормальність і типовість життя цих жінок. Також можна знайти серію відео, у яких брали участь люди з інвалідністю. Ці відео хоча і мають розважальний характер, доносять важливу ідею звичайності людей з інвалідністю. У простій, доступній формі вони показують, що усі обмеження, які переживають люди з інвалідністю стосуються їх фізичного стану, у всьому іншому вони нічим не відрізняються.

Відкритість соціальних мереж також сприяє появі союзників, які не мають особистого знайомства, проте створюють потужну мережу соціальних контактів, яка здатна впливати на соціальні процеси.

Однією з умов створення інклюзивного простору є передача прав і відповідальності за прийняття рішень. В університетах Великобританії та США інклюзивність забезпечується шляхом наявності представників кожної групи студентів у сфері

управління і процес прийняття рішень проходить без домінування інтересів жодної групи. Це свідчить про те, що доступність до управління у сфері навчання надається кожному і ніхто не отримує привілеїв, навіть люди з інвалідністю.

Отже, створення інклюзивного простору має охоплювати усі соціальні системи і створювати можливості для включення і участі людей з інвалідністю у відкритому суспільному просторі, що призведе до збільшення їх участі у соціальному, економічному та культурному житті.

Список використаних джерел

1. Leaving no one behind: the imperative of inclusive development. Report on the World Social Situation 2016 [Електронний ресурс] // United Nations. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://www.un.org/esa/socdev/rwss/2016/full-report.pdf.
2. Социальные условия здоровья: убедительные факты [Електронний ресурс] // Всемирная организация здравоохранения. – 2004. – Режим доступу до ресурсу: http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0009/98442/e81384r.pdf.
3. Farrington F. Towards a Useful Definition: Advantages and Criticisms of 'Social Exclusion' [Електронний ресурс] / Fletcher Farrington // GEOView: Online Undergraduate Review of Geography and Environmental Studies. – 2002. – Режим доступу до ресурсу: http://geoview.iag.org.au/index.php/GEOView/article/view/12/13.
4. Tuval S. Teachers Living with Contradictions: Social Representations of Inclusion, Exclusion and Stratification in Israeli Schools. / Smadar Tuval // Papers on Social Representations. – 2014. – С. 10.1– 10.25.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТОСТІ КЕРІВНИКА ЯК СКЛАДОВІ ЙОГО ЖИТТЄВОГО ПРОСТОРУ

Бохонкова Ю. О.
доктор психол.наук, професор, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, м. Сєвєродонецьк

Особистість керівника стала об'єктом інтенсивного дослідження психологів ще с початку 70-тих років XX століття. За цей час багато досліджень було присвячено властивостям, які повинні бути притаманні керівникам. Якщо узагальнити усі дослідження, то основними психологічними вимогами до керівників є наступні: прагнення до спілкування; уміння легко вступати в контакт з незнайомими людьми; стійке хороше самопочуття при роботі з людьми; доброзичливість, чуйність; витримка; уміння управляти емоціями; здатність аналізувати поведінку оточуючих, розуміти наміри і настрій інших людей; здатність розбиратися у взаєминах людей, уміння злагоджувати розбіжності між ними, організовувати їхню взаємодію; здатність в думках ставити себе на місце іншої людини, уміння слухати, враховувати думки іншої людини; здатність володіти словом, мімікою, жестами; розвинена мова, здатність знаходити спільну мову з різними людьми; уміння переконувати людей; акуратність, пунктуальність, зібраність; знання психології людей тощо [2].

Деякі зарубіжні вчені вважають, що слід приділяти увагу таким особистісним якостям керівника, як здатність інтегрувати емоційні оцінки та інтуїтивні уявлення в процесі прийняття рішень; міру психологічної та емоційної стійкості; вміння встановлювати ефективну взаємодію, делегувати повноваження підлеглим; здатність до розуміння інтересі як своїх, так і інтересів підлеглих; здатність працювати в колективі; здатність керувати собою, розуміння особистісних цінностей та цілей, здатність впливати на оточення, керувати,

вчити підлеглих, формувати команду, винахідливість, креативність, прагнення до професійного та особистісного росту. Безумовно, всі вищезазначені якості повинні бути властиві керівникам як працівникам сфери «людина-людина». Разом з тим, слід виокремити, по-перше, ті якості, від яких залежать розвиток та реалізація всіх інших. До таких якостей належать: навички соціальної взаємодії; інтелект, вміння та бажання вчитися та вчити; знання сучасних управлінських функцій та підходів; здатність формувати та розвивати ефективні робочі групи (команди) [1].

Також слід приділити особливу увагу емоційному інтелекту керівника як важливому показнику ефективного використання ним власних ресурсів у прийнятті оптимальних, виважених рішень. Емоційний інтелект – це явище, яке об'єднує в собі уміння розрізняти і розуміти емоції, управляти власними емоційними станами і емоціями своїх партнерів по спілкуванню. П. Салоуей, Д. Майер і Д. Карузо визначають емоційний інтелект як здатність сприймати і розуміти прояви особистості, що виражаються в емоціях, управляти емоціями на основі інтелектуальних процесів. Цими вченими була розроблена найвідоміша модель емоційного інтелекту. На думку Д. Гоулмена, емоційний інтелект – це здатність людини тлумачити власні емоції та емоції оточуючих з тим, щоб використовувати отриману інформацію для реалізації власної мети [3].

Розглядаючи психологічні особливості особистості керівника треба зупинитись на мотивації. Вивчення мотиваційної сфери особистості керівника детерміноване як соціально-економічними умовами, вимогами науково-технічного і загальнокультурного прогресу, так і назрілою потребою пошуку досконаліших форм, методів, технологій підготовки, формування та розвитку кадрів управління. В цілому мотиваційні чинники професійної діяльності керівників розділяють на дві групи, а саме: процесуальна і змістовна мотивація або професійна мотивація; мотивація до реалізації управлінсь-

ких функцій. Розглядаючи управлінську мотивацію, можна виокремити два компоненти управлінської мотивації: управлінський та професійний. Професійний компонент (професійна мотивація) – це процес усвідомлення мотивів професійної діяльності, які є ідентичними мотивам соціонометричної професійної діяльності. Управлінський компонент (управлінська мотивація) – це процес усвідомлення мотивів управлінської діяльності. Враховуючи аналіз класифікацій управлінської мотивації, зокрема мотивації професійної діяльності керівників, можна вважати, що управлінська мотивація керівників полягатиме у мотивації до реалізації управлінських функцій.

Найважливіший компонент мотиваційної сфери особистості керівника – потреби. Зде-більшого управлінська діяльність керівників відбувається під впливом таких потреб, як: досягнення успіху, влади; відчуття соціальної значущості своєї діяльності, участі у розв'язанні загальнонаціональних завдань, в доведенні цінності власної особистості; самоствердження через власну справу; розвитку.

Деякі психологи включають до структури особистості керівника ще й такі якості, як: практично-психологічний такт та тип керівника. Під практично-психологічним тактом розуміють здатність віднайти практичне застосування для кожної людини залежно від її індивідуальних психологічних особливостей. Практично-психологічний такт виявляється у здатності віднаходити способи впливу та обирати відповідні форми контактів з підлеглими [4].

Список використаної літератури

1. Дмитриева М. А. Уровни и критерии профессионализма : проблемы формирования современного профессионала / М. А. Дмитриева, С. А. Дружилов // Сибирь. Философия. Образование: научно-публицистический альманах. – Новокузнецк : Изд-во Института повышения квалификации, 2001. – Вып. 20 (4). – С. 18-30.

2. Поваренков Ю. П. Психологическое содержание профессионального становления человека / Ю. П. Поваренкова. – М. : Изд-во УРАО, 2002. – 160 с.
3. Реан А. А. Психология адаптации личности / А. А. Реан, А. Р. Кудашев, А. А. Баранов. – СПб. : Медицинская пресса, 2002. – 352 с.
4. Социально-психологический климат коллектива и личность / В. В. Бойко, А. Г. Ковалев, В. Н. Панферов. – М. : Мысль, 1989. – 207 с.

ОСНОВНІ АСПЕКТИ В РОБОТІ З ПСИХОМОТОРНОГО ТРЕНІНГУ ПРИ РОЗЛАДАХ АУТИЧНОГО СПЕКТРУ

Варга В. С.
кандидат психол.наук, доцент,
Мукачевський державний університет, м. Мукачево

Розлади аутичного спектра (РАС) на сьогоднішній день є відомими як порушення центральної нервової системи полігенетичного походження.

Розлади аутичного спектра характеризуються не тільки неоднозначністю генетичної природи та картини неврологічних порушень, а й значною варіативністю психічних проявів та симптомів. Лише кілька характеристик дозволяють виокремити РАС з поміж інших психічних захворювань: труднощі в зворотній соціальній взаємодії та міжособистісному спілкуванні, демонстрація незвичної поведінки чи повторювальний характер поведінки (стереотипні інтереси, аутостимуляції). Для багатьох дітей із реальними є сенсорні порушення. Часто такі порушення проявляються в очевидний спосіб: надчутливість слухового аналізатора, тактильна гіперчутливість, боязнь яскравого світла та ін.. Навіть при

відсутності очевидних сенсорних труднощів дитина може мати викривлене сенсорне відображення світу і себе в ньому. В свою чергу викривлене сенсорне відображення відбивається на перцептивному відображенні світу. І як результат, велика частина психомоторних порушень пов'язана із неправильним відображенням реальності. Оскільки будь-який рух людини народжується, реалізується, контролюється на підставі сенсорної інформації. Специфічними в цьому плані є кінеститичні (сила, швидкість, міра руху) та статичні (положення тіла в просторі) відчуття. Проте не слід пов'язувати психомоторні порушення лише із сенсорними проблемами, оскільки інші психічні процеси також беруть участь в руховій активності людини, наприклад пам'ять, порушення якої може ускладнити оволодіння руховими навичками. А також, діти із РАС знаходять важким виконання кількох діяльностей одночасно, що пов'язано не тільки із сенсорними порушеннями, а й з порушеною активністю мозку, спрямованої на контроль за виконавчими органами.

Затримка психомоторного розвитку проявляється в низці порушень: гіпотонус, гіпертонус, диссинергії (відсутня узгодженість роботи м'язів), дистаксії (порушення координації у просторі), апраксії (порушення смислових ланцюгів дій), складність у довільних рухах та ін.. У дітей з аутизмом вже на ранніх етапах розвитку, спостерігається неадекватність пози під час перебування на руках у матері: тіло немовляти або занадто розслаблене, так що доводиться прикладати значних зусиль у підтримані частин тіла, або занадто напружене, що виглядає з боку, наче дитина вивалюється з рук матері. Для систематизації порушень, пов'язаних із затримкою психомоторного розвитку та їх корекції, ми використовуємо п'яти-стадійну модель психомоторного розвитку розроблену на основі «стадійної теорії» Ж. Піаже та теорії «рівнів рухової регуляції» М. Бернштейна.

Для психолого-педагогічної корекції психомоторних порушень слід з'ясувати, на якій стадії психомоторного розвит-

ку знаходиться дитина. Засобами запропонованої нами корекції є фізичні вправи та ігри, які самі по собі не є новизною. Оскільки, в нормі розвиток є спонтанним і послідовним, завдання педагога полягає в тому, щоб підібрати вправи, систему вправ, яка з одного боку є посильною для дитини, а з іншого – розвивальною. Розвиток психомоторики, від народження до дошкільного віку включно, проходить п'ять стадій: рухова активність на рівні елементарних відчуттів, рухова активність на рівні сприймання, рухова активність на рівні просторового поля, рухова активність на рівні, рухова активність на рівні предметних дій та рухова активність на рівні діяльності.

Одним із завдань психомоторного розвитку на цьому етапі стає формування цілеспрямованості моторної активності. Спостерігається велика різниця в моторних можливостях дитини при мимовільних рухах та при виконанні вправи, коли необхідно свідомо керувати своїм тілом. Тому, при розвитку дрібної моторики основна допомога полягає в передачі дитині моторного стереотипу дії, руху. Це досягається маніпулюванням руками дитини при писанні, малюванні чи ліпленні. Цей вид допомоги являється найбільш адекватним через те, що для таких дітей характерні труднощі в довільному зосередженні, які на початку занять роблять, частіше всього, неможливим виконання завдань за зразком, наслідуючи. Надалі, по мірі того, як прогресує довільна увага дитини і стають більш впевненими її рухи, слід зменшувати фізичну підтримку її руки. Інколи в процесі відпрацювання графічних навичок дитині вже не потрібна фізична підтримка, але вона потребує, щоб її лікоть підтримували чи просто доторкнулися до неї для того щоб вона могла включитися, почати виконувати завдання.

Розвивається здатність до рухової активності, яка передбачає цілісні ланцюги дій, взаємодію між учасниками діяльності; здатність до складних довільних рухів, які здійснюються відповідно усвідомленої дитиною певної сукупності

норм, правил, ідеально представлених (ментальних) зразків поведінки. Характерним для дитини стає наявність змагального мотиву. Іграм, до яких залучається дитина цього віку, властива спільність дій її учасників. Такі ігри передбачають складнішу взаємодію між гравцями, від якої залежить кінцевий результат гри.

Для розвитку спільної діяльності слід починати не безпосередньо із складних ігор, а з вправ які привчають дитину враховувати іншого. Спільна діяльність не просто передбачає врахування іншого, а й поєднання зусиль, спрямованих на досягнення спільної мети. Характерні для дитини мотиви конкуренції дають змогу розширювати арсенал засобів впливу на розвиток психомоторної сфери. Мотив конкуренції є надзвичайно вагомим рушієм розвитку, оскільки більшість рухливих ігор базуються на – «хто швидше?», «хто вправніше?», «хто влучніше?» тощо.

Таким чином, варіативність психомоторних порушень та їх неоднозначність ускладнює процес психолого-педагогічної корекції. Розроблена нами модель психомоторного розвитку дає можливість побачити закономірність розвитку психомоторики та характер психомоторних порушень дитини і, відповідно, використовувати адекватні засоби психолого-педагогічної корекції.

СЕРЕДОВИЩЕ, ПРОСТІР І СФЕРА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ: ПРОБЛЕМА ЕКОЛОГІЗАЦІЇ

Вернік О. Л.
кандидат психол.наук, старший науковий співробітник,
лабораторія екологічної психології Інституту психології імені
Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ

Реальна людина не просто живе як біологічне або соціальна істота, що реагує на постійні зміни навколишнього світу, пристосовується до них. Перш за все, вона живе в світі як особистість. Особистість здійснює активність по відношенню до світу, й тим самим, змінює ситуацію власного життя, розв'язуючи яку, змінюється, розвивається сама.

Тому, *життєдіяльність особистості ми розглядаємо як основну форму активності людини по відношенню до світу її життя.*

Ми пропонуємо досліджувати життєдіяльність особистості рамках діяльнісного підходу, тому в її психологічній структурі виділяємо ті ж базові компоненти – мотив, мету, засоби, результат. Мотиву відповідають умови і чинники, цілям і засобам – задачі. Проте, на відміну від діяльності, в структуру життєдіяльності включений ще один компонент, завдяки якому окремі частинні діяльності так чи інакше вбудовуються в цілісний процес життя особистості. Тут ми маємо справу зі смисложиттєвими цінностями. Тобто з узгодженням потенційної або актуальною особистісної активності з глобальними життєвими цілями і смислами життя людини. По суті, два базових питання діяльності - «як?» І «для чого?», Доповнюються третім питанням - «чому?».

Кожен день ми проживаємо життєві ситуації, які включені в ті чи інші життєві задачі й пов'язані з досягненням відповідних життєвих цілей, які, в свою чергу, вбудовані в реалізацію мети життя, в знаходження його смислу.

Таким чином, маємо три рівня психологічного аналізу життєдіяльності:

- умови і чинники, в яких здійснюється життєдіяльність;
- життєві цілі і завдання, як здійснення конкретних приватних діяльностей;
- життєві смисли і цінності, з якими пов'язані, як постановка і реалізація, так і результати життєвих завдань.

Кожному з виділених рівнів життєдіяльності відповідає свій рівень психологічного аналізу світу життя особистості. Базовий, в якому світ фігурує у вигляді умов, факторів, матеріалу здійснення активності, ми пов'язуємо з середовищем життя людини. Характерною особливістю середовища є практична неможливість усвідомлення його цілісності, структури. Середовище, по своїй суті, природне, його неможливо створити, спроектувати – воно утворюється в результаті співвідношення багатьох різних, взаємодіючих між собою елементів. Так, в більшості з понад 100 розглянутих нами визначень даного терміну, використовуються такі словосполучення як: «все, що оточує», «все, що усвідомлюється навколо», «те, що впливає» і т.п. (Див., Наприклад, Н. Реймерс [1991]). Середовище заважає або сприяє здійсненню активності, досягненню мети і т.д., воно може бути агресивним до індивіда, сприятливим чи нейтральним.

Коли ми переходимо на рівень цілей і завдань, середовище трансформується в простір життєдіяльності особистості, основною особливістю якого стає його вимірність. Там, де ми формулюємо цілі, вирішуємо задачі, шукаємо ресурси, ми структуруємо усвідомлюваний нами світ за принципами «далеко - близько», «визначено - невизначено», «привабливо - непривабливо», «обмежено - необмежено» та ін. Тобто вводяться ідеї «відстані», «розміру», «кордону». В даному контексті перш за все мова йде про роботи К. Левіна, присвячених психологічному / життєвого простору особистості. Воно, по Левіну, має дві основні кордону - зовнішню, що відокремлює психологічний простір від фізичного, біологічного, соціального світів, і внутрішню, яка відділяє Я людини від простору його життя. З дорослішанням (розвитком) у людини

ускладнюється, диференціюється і збільшується життєвий простір, в ньому утворюються специфічні рівневі структури, зокрема реальне як відображення змін у фізичному, соціальному світі і ідеальне - його фантазії, бажання, страхи. Структурованість і диференційованість простору дослідник пов'язує з відповідними характеристиками Я людини. Нарешті, в ситуаціях зупинки розвитку, стресу, виживання психологічний простір регресує, що може проявлятися в його зменшенні з відповідним зменшенням часової перспективи або звуженням соціальних контактів або руйнуванням окремих компонентів.

На третьому рівні психологічної структури життєдіяльності - цінностей і смислів - світ відбивається в сферах життя особистості. Термін «сфера» передбачає, слідуючи за метафорою, чітко обмежений об'єкт, утворений навколо чогось - «геометричне місце точок, рівновіддалених від однієї точки - центру». У нашому випадку центром є сама особистість. У повсякденному житті багатьох з нас так чи інакше фігурують сфера духовного життя і сфера власного здоров'я, сфера відпочинку і сфера професійної діяльності, сфера відносин і сфера побуту. Я радію досягненням або сумую над невдачами в тій чи іншій важливій для мене сфері; проектую, планую і творю там своє життя, переживаю дисбаланс або гармонію, все це визначає не тільки моє «Я», а й те, як вона була придбана в життя. Саме при переході від простору до сфери і з'являється суб'єкт життя.

ЕМОЦІЙНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ЛЮДИНИ В МЕГАПОЛІСІ

Вовчик-Блакитна О. О.
кандидат психол.наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник,
Інститут психології імені Г.С.Костюка
НАПН України, м. Київ

Сучасне велике місто відрізняється від провінційних міст і характером забудови, і розмірами простору, і специфікою соціального середовища. Велике місто має низку переваг, які спричинені власне міським способом життя, диференціацією діяльності, варіативністю дозвілля, побутових умов, обслуговування, транспорту. Сучасний мегаполіс пропонує велику різноманітність пропозицій і виборів для людей різного віку та соціального статусу та ролі. Разом з тим соціальні переваги, що надає місто, мають і зворотній бік негативного характеру. Життя в мегаполісі є фактором психологічної патологізації населення. Неоднозначність норм поведінки, широкий діапазон ролей і пов'язана з ним рольова мобільність породжують постійну потребу у виборі власної стратегії поведінки, яка є також фактором формування напруження у взаємодії з іншими людьми. В низці психологічних досліджень піднімається проблема емоційного благополуччя людини у просторі сучасного міста (Р.М. Шаміонов, А.В. Мікляєва, П.В. Румянцева, С.К. Нартова-Бочавер, О.В.Рудоміно-Дусятська). Разом з тим питання про фактори благополуччя особистості в умовах великого міста доволі рідко стають предметом дослідження, хоча саме цей вид благополуччя безпосередньо пов'язаний з просторовими, комунікативним, темпоральними та іншими чинниками, що обумовлюють життєдіяльність людини. Досягненню емоційного комфорту може перешкоджати площа міста, просторове розміщення сфер діяльності мешканців, дефіцит часу на спілкування членів родини, перенаселеність, високий темп життя, інтенсивний транспортний рух, проживання у висотних будинках тощо.

Як показав проведений нами теоретичний аналіз, існує декілька напрямів досліджень емоційного благополуччя, які не суперечать, а швидше взаємодоповнюють один одне. 1.Емоційне благополуччя розглядається в контексті вивчення емоційного самопочуття дітей і підлітків, у рамках цього напряму емоційне благополуччя визначається як позитивна спрямованість (позитивний знак) загального самопочуття, а емоційне благополуччя - це те, чим не є емоційне неблагополуччя, тобто це протилежність емоційному неблагополуччю. 2.Емоційне благополуччя також розглядається в контексті значення емоцій в житті людини, функцій, що виконуються ними. Емоційне благополуччя людини пов'язане як з характером емоцій, так і з можливістю і умінням ці емоції виражати. У рамках цього напрямку досліджень воно може бути визначене як показник успішності емоційної регуляції людини (тобто наскільки "добре", повноцінно емоції можуть виконувати свої функції в життєдіяльності окремої людини. 3. Емоційне благополуччя аналізується як невід'ємна частина психологічного благополуччя особистості в цілому і визначається як інтегральна характеристика, інтегральне переживання, де сфокусувалися почуття, обумовлені успішним (чи неуспішним) функціонуванням усіх боків особистості, як позитивне переживання людиною актуального стану задоволеності життям, стану щастя.

Проведений аналіз літературних джерел дозволяє визначити емоційне благополуччя як багатовимірне явище, яке визначає позитивне емоційне самопочуття, є показником успішності емоційної регуляції людини, а також нерозривно пов'язане з переживанням психологічного благополуччя в тих чи інших обставинах життєдіяльності. (М. Аргайл, Н. Бредберн, Э. Дінер, С.Любомирскі, Е.Носенко, К. Ріфф, М. Селігман, П.П. Фесенко, В.А. Хащенко, М.Чиксентмихайї, Р.М. Шаміонов та ін). Важливим питанням також є виділення і розмежування критеріїв емоційного благополуччя (неблагополуччя). Потрібно відмітити, що досліджень, які б змі-

стовно описували емоційне благополуччя, значно менше, ніж аналогічних досліджень емоційного неблагополуччя. Так, найчастіше виділяють такі змістовні характеристики емоційного неблагополуччя, як домінування негативних емоцій (страху, образи, невдоволення, відчаю); присутність яскраво вираженої прямої або непрямої агресії; пригніченість; відчуження, ізольованість, відсутність контакту як із зовнішнім світом, так і зі своїм внутрішнім світом, у тому числі і зі своєю емоційною сферою; - психічна неурівноваженість, коли будь-який об'єкт сприймається як подразник, що заломлюється крізь призму саме цього несприятливого стану; переважання надто сильних за характером переживань, що пронизують систему стосунків і поведінки людини, гальмують активну діяльність людини і звужують поле її індивідуального прояву.

Дослідження емоційного благополуччя особистості засвідчують такі його характеристики: переважаючий позитивний емоційний фон; домінуючий стан спокою, задоволеності і упевненості; суб'єктивне переживання щастя; спрямованість на позитивні стосунки з іншими, пронизані довірою і піклуванням і т.д. Виділення критеріїв емоційного благополуччя надає можливість досліджувати можливі взаємозв'язки емоційного благополуччя та інших психологічних явищ і характеристик, що в ще більшій мірі сприяє розкриттю і розумінню суті емоційного благополуччя.

Використання поняття емоційного благополуччя як самостійної повноцінної категорії, яка б дозволила системно вивчати емоційні утруднення людей різних вікових категорій, багато в чому ускладнюється тим, що власне психологічні дослідження емоційного благополуччя/неблагополуччя носять доволі несистематизований характер. Характеристики ж сучасного мегаполісу також мають свою специфіку і форми прояву, виступаючи чинниками, які зумовлюють певну якість якість і характер життєдіяльності його мешканців,

отже впливають на особливості переживання ними емоційного благополуччя, чи неблагополуччя.

Таким чином, узагальнення і доповнення знань різних підходів - як практичних, так і теоретичних, розробка основ універсального підходу в реалізації досліджень емоційного благополуччя людини у прив'язці до середовища міста, є наразі дуже запитаними. Нині можна виділити наступні основні проблеми, що стоять перед психологією в контексті досліджень емоційного благополуччя людини в мегаполісі: напрацювання єдиного підходу у визначенні емоційного благополуччя, яке б носило системний характер; виділення і розмежування критеріїв визначення емоційного благополуччя/неблагополуччя; визначення основних чинників, які визначають стан емоційного благополуччя/неблагополуччя, систематизація, виявлення їх значущості; визначення шляхів діагностики (пряма, непряма) емоційного благополуччя; виділення із вже відомих і напрацьованих практичних рекомендацій, ефективних технологій, спрямованих на оптимізацію переживання людиною емоційного благополуччя у великому місті.

ВПЛИВ ЧИННИКІВ ВНУТРІШНЬОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ТА ВІКУ НА ПСИХОЛОГІЧНУ БЕЗПЕКУ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Волеваха І. Б.
кандидат психол.наук, доцент,
Національний університет «Чернігівський колегіум
імені Т.Г. Шевченка, м. Чернігів

Активні зміни у різних сферах життя сучасного суспільства: соціально-економічній, політичній, духовній обумовлюють все більшу актуальність проблем безпеки особистості. Люди все частіше опиняються під загрозою негативних впливів, несприятливих умов різного характеру, стають заручниками складних життєвих ситуацій, подій, які ставлять під загрозу задоволення їх базових потреб і цілей, а також ускладнюють виконання завдань нормального функціонування і розвитку.

Психологічна безпека розглядається науковцями у декількох площинах: у якості стану захищеності та цілісності особистості, у якості процесу, у якості характеристик особистості з точки зору безпеки середовища та ін. І. Баєва визначає психологічну безпеку як стан психологічної захищеності, а також здатність людини і середовища відбивати несприятливі зовнішні та внутрішні впливи [1]. Н. Шликова розглядає дане поняття як цілісну системи процесів, результатом яких є відповідність потреб, цінностей, можливостей суб'єкта усвідомлюваним характеристикам реальної дійсності [2].

Психологічна безпека особистості проявляється в її здатності зберігати стійкість у середовищі з певними параметрами, в тому числі і під впливом психотравмуючої дії, в стійкості до деструктивних внутрішніх і зовнішніх впливів. Людину, при цьому, слід розглядати не як об'єкт впливу, а як суб'єкт, активного, самостійного діяча, що взаємодіє з навколишнім світом і здатен забезпечити власну психологічну безпеку. [3].

Метою дослідження виступає виявлення впливу чинників внутрішнього освітнього середовища (на мікрорівні – факультет, кафедра), а також вікового чинника на психологічну безпеку науково-педагогічних працівників.

Характеристика вибірки. У дослідженні взяли участь 142 респонденти – науково-педагогічні працівники шести факультетів Національного університету "Чернігівський колегіум" імені Т.Г. Шевченка: початкового навчання, психолого-педагогічного, технологічного, природничо-математичного, фізичного виховання та філологічного, а також Навчально-наукового інституту історії, етнології та правознавства імені О.М. Лазаревського, що є структурним підрозділом університету. Вік досліджуваних – від 24 до 70 років. Розподіл за статтю такий – 111 осіб жіночої статі, 31 чоловічої.

Методика дослідження. Респондентам була запропонована «Методика дослідження базисних переконань особистості» М.А. Падун та А.В. Котельникової. Когнітивна модель світу, що включає в себе набір імпліцитних уявлень індивіда про навколишній світ, власне "Я", а також способи взаємодії між "Я" і світом, операціоналізовані набором п'яти субшкал: "Доброзичливість навколишнього світу", "Справедливість", "Переконанність про контроль", "Образ Я" і "Удача".

Аналіз та інтерпретація результатів емпіричного дослідження. Середні результати по вибірці подано у табл. 1. Максимально можлива кількість балів становить 6, мінімальна – 1.

Таблиця 1

Середні результати по вибірці за «Методикою дослідження базисних переконань особистості»

№	Субшкала	Показник по вибірці, бали
1	Доброзичливість світу	3,79
2	Справедливість	3,77
3	Образ Я	4,27
4	Удача	4,07

5	Контроль	3,86

Як бачимо, найвищий показник отримано за субшкалою "Образ Я" (Хсер. = 4,27), а найнижчі – за субшкалами "Доброзичливість світу" (Хсер. = 3,79) та "Справедливість" (Хсер. = 3,77). Показники за всіма субшкалами є вищими від середнього показника шкали ранжування балів, що становить 3,5 балів. Розглянемо отримані результати за кожною із субшкал у розрізі факультетів для визначення впливу внутрішнього освітнього середовища, а також визначимо наявність кореляцій з віком респондентів.

Перша субшкала методики "Доброзичливість світу" спрямована на дослідження базового переконання про доброзичливість-ворожість навколишнього світу, що відображає переконаність індивіда щодо безпечної можливості довіряти іншим людям, їх впевненості у доброзичливості оточуючих людей. Кореляцій показника даної субшкали з віком респондентів не виявлено, як і статистично значимої розбіжності всередині сукупності вибірок при групуванні за змінною "факультет".

Базове переконання про справедливість навколишнього світу характеризує переконання індивіда про принципи розподілу удач і нещасть і містить дві субшкали: "Справедливість" і "Переконання про контроль". У цілому по вибірці виявлена статистично значима негативна кореляція показника "Справедливість" з віком респондентів ($p \leq 0,05$) за критерієм Спірмена. Тобто, з віком віра у справедливість світу та залежність щастя і удачі особи з її хорошими вчинками слабшає. На нашу думку, даний факт можна пояснити більш критичним ставлення до оточуючої дійсності людей зрілого та похилого віку, порівняно з юнацьким ідеалізмом. Відмінність між факультетами за даним показником за критерієм Крускала-Уоллеса виявлена на рівні статистичної тенденції ($p = 0,088$). На нашу думку, такий результат зумовлений впливом корпоративної культури, соціально-психологічного

клімату, стилю керівництва та інших організаційних параметрів на уявлення особистості про дію принципу справедливості.

Показник "Контроль" відображає переконаність особистості у своїй здатності контролювати події, які відбуваються у її житті, отримувати бажаний результат завдяки своїм власним діям. Нами виявлено статистично значиму негативну кореляцію показника "Контроль" з віком учасників ($p \leq 0,05$). Тобто, науково-педагогічні працівники з віком все менше переконані у своїй здатності контролювати своє життєве середовище. Поясненням цього результату, на нашу думку, може слугувати, з одного боку, факт гіршої соціальної захищеності людей похилого віку у нашому суспільстві, а з іншого – більш вираженим життєвим оптимізмом молодих людей. Відмінності між факультетами за показником "Контроль" не виявлено.

Базове переконання про цінність, значимість та прийняття власного "Я" характеризується показником субшкали опитувальника "Образ Я". Значимих кореляцій з віком не виявлено. Разом з тим, маємо відмінність між факультетами за даним показником за критерієм Крускала-Уоллеса на рівні статистичної тенденції ($p = 0,087$). На нашу думку, дану відмінність навряд чи можна пояснити впливом власне організаційних характеристик (стиль управління, соціально-психологічний клімат та ін..), притаманних тому чи іншому факультету, можливо, справа в особливостях підбору працівників цих структурних підрозділів університету.

На відміну від описаної вище субшкали "Контроль", що ілюструє впевненість суб'єкта у власних можливостях впливати на своє життя, п'ята субшкала обраної методики "Удача" виявляє наскільки він переконаний щодо «прихильності» до нього долі, свого везіння та сприятливості обставин свого життя. Вторинний математико-статистичний аналіз не дав жодних значимих кореляцій або відмінностей.

Таким чином, проведене дослідження виявило вплив соціально-демографічного чинника «вік респондентів» на показники психологічної безпеки "Справедливість" та "Контроль". Вплив чинників внутрішнього освітнього середовища виявлено на рівні статистичної тенденції для показників "Справедливість" та "Образ Я". Перспективи подальшого дослідження ми вбачаємо у дослідженні інших параметрів психологічної безпеки працівників ВНЗ, розробці психокорекційних та психопрофілактичних програм.

Список використаних джерел

1. Баева И.А. Психологическая защищённость и психологическая безопасность современного человека [Електронний ресурс] / И. А. Баева. – Режим доступу: http://ruscenter.ru/netcat_files/multifile/2416/_Psihologicheskaya_zaschischennost__i_psihologicheskaya_bezopasnost__sovremennogo_cheloveka___text_i_audiozapis__vystupleniya_Baeva_I._A.pdf
2. Шлыкова Н.Л. Психологическая безопасность субъекта профессиональной деятельности: дис.... доктора психол. наук: 19.00.03. – М., 2004. – 335 с.
3. Эксакусто Т.В. Теоретические основы социально-психологической безопасности: Монография / Под ред. Н.А. Лызь. – Таганрог: Изд-во ТТИ ЮФУ, 2011. – 244 с.

ОСОБИСТІСНІ ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ПРАЦЮЮЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

Волинець Н. В.
кандидат психол.наук, доцент,
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

Актуальність наукового інтересу до проблеми психологічного благополуччя працюючої особистості (працівника) обумовлюється зростаючою соціально-психологічною, економічною та політичною потребою покращення якості життя людей в цілому та в професійному середовищі зокрема, соціально-психологічною необхідністю повноцінного функціонуванні сучасної особистості, бажанням людей бути щасливими, реалізованими, задоволеними власними життям.

Психологічне благополуччя працюючої особистості (працівника) розглядається науковцями: як багатомірний конструкт, який складається з різних компонентів (К. Ріфф, П. Уорр, Дж. Хорн, Т. Таріс, У.Шауфелі, П. Шреурс та ін.), а також як багатомірний ресурс здійснення професійної діяльності (М. Сокольська, К. Пейдж та Д. Велла-Бродрік, А. Баккер та Е. Демероуті та ін.); як баланс/дисбаланс між вкладеними зусиллями та отриманими винагородами (Р. Карасек, Дж. Джонсон, Е. Холл, Дж. Сіегріст та ін.); як комплекс позитивних, негативних або як позитивних, так і негативних структурних компонентів (установок, переживань, відносин) благополуччя (професійного стресу, професійних деформацій, професійного здоров'я) (Дж. Хакман і Г. Олдхем, К. Йілдірім, М. Щутлз та ін.); як інтегративний показник якості життя особистості (Кс. Зенг, Ф. Лутханс, К. Юсеф, Д. Сіфтман і П. Хармс та ін.).

Психологічне благополуччя працюючої особистості (працівника) сприймається як позитивна оцінка різних аспектів власної роботи, включаючи афективні, мотиваційні, поведінкові, когнітивні та психосоматичні аспекти, окреслення

яких в основному ґрунтується на двох концепціях психологічного благополуччя К. Рифф та П.Уорра [1]. Необхідно зазначити, що розроблені науковцями моделі та концепції психологічного благополуччя особистості, в тому числі і працюючої, описують один або декілька аспектів психологічного благополуччя (здоров'я) або неблагополуччя (нездорових станів, деформацій, хвороб).

Недоліками цих моделей є також нечіткість та/або багатоманіття індикаторів, детермінант, структурних компонентів тощо психологічного благополуччя, зосередження переважно на негативних наслідках (негативних психоемоційних станах, хворобах, деструкціях тощо) та відсутність цілісного погляду на цей феномен. Спроби подолання зазначених протирічь представлено у моделях психологічного благополуччя працівників Є. Дієнера та Р. Бісвас-Дієнер, К. Йілдіріма, К. Пейдж та Д. Велла-Бродрік, М. Щутлз та ін.

Особистість не існує ізольовано, вона пов'язана з культурними особливостями оточуючого середовища, в якому вона живе, безпосередньою присутністю та взаємозв'язком з іншими людьми, різноманіттям життєвих ситуацій та іншими чинниками, які на неї впливають, визначають її погляди, поведінку, дії. У зазначеному контексті виявляється можливість відійти від дихотомії благополуччя-неблагополуччя і виявити різноманіття видів (типів, варіацій тощо) переживання особистістю психологічного благополуччя.

Аналізуючи і оцінюючи власне життя, людина зазвичай здійснює порівняння у двох векторах: порівняння себе, власних досягнень з іншими людьми та певними нормами (стандартами) життя в конкретному соціальному середовищі і порівняння себе й власних здобутків у часовому проміжку (у теперішньому порівняно з минулим). Якщо людина, здійснюючи ці порівняння, оцінює зміни (зрушення, надбання, події, досвід тощо) як здебільшого позитивні, це може свідчити про переживання нею психологічного благополуччя. Це питання видається особливо актуальним у контексті профе-

сійної діяльності, оскільки людина витрачає третину власного життя, і зазвичай і більше, на роботу. Окрім того, завдяки наявності роботи, вона стає спроможною задовольняти власні актуалізовані потреби, є включеною у професійне середовище, де має можливість здійснювати соціальні взаємодії, комунікацію, набувати професійної компетентності тощо.

Психологічне благополуччя працюючої особистості (працівника) є інтегральною характеристикою її життя, оскільки володіє механізмами перетікання [2] (коли професійна діяльність впливає на особистісний розвиток, сімейні стосунки, соціальний статус і життя в цілому, сприяє гармонізації усіх аспектів життя людини), сегментації (коли відбувається збалансування різних життєвих сфер, наприклад, наявність добре оплачуваної роботи дає достатній дохід для створення сім'ї та сімейного життя, проведення дозвілля, заняття хобі) та компенсації (коли, наприклад, професійна реалізація дає людині можливість отримати задоволення від роботи та оточуючого середовища при відсутності шлюбного партнера або неможливості мати дітей тощо).

Особистісні особливості психологічного благополуччя працюючої особистості (працівника) визначаються її життєвими домаганнями (цілесмисловими та ціннісними орієнтаціями, актуалізованими потребами) та життєвими досягненнями (успіхом, можливістю (доступністю) задоволення актуалізованих потреб, досягненням бажаних цілей, володінням цінностями), позитивністю (емоції, почуття та стани) та здатністю до рефлексії.

Домагання – це комплекс вимог, очікувань, бажань, надій, що їх переживає особистість по відношенню до свого життя, свого майбутнього, вони є постійним зважуванням, оцінюванням своїх потреб і здібностей та запиту з боку соціуму, являються очікуваннями у майбутньому такої самореалізації, яка задовольняла б як плани особистості, так і потреби суспільства, забезпечила стійку самоповагу та визнання значущого оточення (Т. Титаренко) [3, с. 6-32]. Змістове

наповнення життєвих домагань становлять цілесмислові та ціннісні орієнтації, актуалізовані потреби. Співвідношення дефіцитного, споживацького домагання (домагання «отримати») та буттєвого, творчого домагання (домагання «створити») являється визначальним для самоздійснення, самоактуалізації та актуалізації творчого потенціалу особистістю [4], а отже, і переживання психологічного благополуччя. Життєві домагання та досягнення являються складовою екзистенційного досвіду особистості і впливають на її життєвий успіх, сприяють розвитку в особистості самоповаги, аутосимпатії, і базуються на стійкій ціннісно-смисловій сфері, смисложиттєвих орієнтаціях, позитивному емоційному тлі власного минулого, сьогодення і майбутнього, характеризуються відсутністю надмірних вимог до себе, розвитком ідентичності за позитивним сценарієм [5, с. 109-110].

Позитивність особистості визначається її позитивним ставленням до самої себе, що викликає у неї відчуття власної сталої визначеності, самототожності. Позитивність «Я-існування» працюючої особистості полягає в тому, що суб'єктивне ставлення її до самої себе є похідним утворенням реальних життєвих відносин та обставин, що складаються між індивідуальними властивостями людини і її об'єктивно існуючими потребами, мотивами, цінностями в контексті практичної діяльності [6, с. 10].

Останнім компонентом особистісних особливостей психологічного благополуччя працюючої особистості доречно виокремити рефлексію – інтегральну людську здатність, яка включає в себе стан (аналіз власних психічних станів), властивість (спрямованість на усвідомлення власних дій) і процес (організацію та регуляцію поведінки та діяльності) (В. Фурман) [7].

Процесуально рефлексія являє собою споглядання власного здійснюваного буття шляхом спостереження за подією, яка відбувається і переживається, та здійсненим в цій події власним вчинком чи діяльністю, а феноменологічно – це акт

самоспоглядання особистості, що формує самоусвідомлення нею власної індивідуальності – унікальної та неповторної своєрідності власного цілісного «Я», яке самоактуалізується та самореалізується в проблемно-конфліктних ситуаціях життєдіяльності [8, С. 35].

Аналіз та розвиток зазначених особистісних властивостей уможливлює переживання працюючою особистістю (працівником) власного психологічного благополуччя.

Список використаних джерел

1. Horn J. The structure of occupational well-being : A study among Dutch teachers [Electronic resource] / Joan E. van Horn, Toon W. Taris, Wilmar B. Schaufeli and Paul J.G. // Journal of Occupational and Organizational Psychology. – 2004. – No 77. – P. 365-375. – URL : http://www.wilmarschaufeli.nl/publications/Schaufeli/212.pdf.
2. Хутка С. В. Професійна самостійність у зв'язку із суб'єктивним благополуччям у крос-національній перспективі / С. В. Хутка, К. М. Нагорняк // Український соціум. – 2015. – №3 (54). – С. 56-62.
3. Життєві домагання особистості: [монографія] / [Т. М Титаренко І. В. Лебединська, Н. В. Анікіна, О. Я. Кляпець та ін.] ; за ред. Т. М. Титаренко. – К. : Педагогічна думка, 2007. – 456 с.
4. Черемних К. О. Життєві домагання як чинник професійного самоздійснення особистості / К. О. Черемних // Наукові студії із соціальної та політичної психології. – 2006. – Випуск 13 (16). – 160 с. – С. 33-42.
5. Татенко Н. О. Життєвий успіх як результат життєвих домагань особистості. Екзистенційна парадигма / Н. О. Татенко // Життєві домагання особистості: монографія ; за ред. Титаренко Т. М. – К. : Педагогічна думка, 2007. – 456 с. – С. 108-135.
6. Карпинский К. В. Профессиональное самоотношение

личности и методика его психологической диагностики : моногр. / К. В. Карпинский, А. М. Колышко. – Гродно : ГрГУ, 2010. – 140 с.

7. Фурман В. В. Структурні компоненти особистісної рефлексії студентів технічного напрямку навчання [Електронний ресурс] / В.В. Фурман // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка, Психологія. – Випуск 4. – 2013. – Режим доступу :6 jrnl.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/download/10148/13351.
8. Семенов И. Н. Методологические проблемы этимологии и типологии рефлексии в психологии и смежных науках / И.Н. Семенов // Психология. Журнал Высшей школы экономики. – 2013. – Т. 10. – № 2. – С. 24-45.

ПСИХОЕКОЛОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МОДУЛЬНО-РОЗВИВАЛЬНОГО ПІДРУЧНИКА

Гірняк Г. С.
кандидат психол.наук, старший викладач
кафедри психології у виробничій сфері,
Тернопільський національний технічний університет
ім. Івана Пулюя, м. Тернопіль

Домбровський І. В.
викладач кафедри економіко-математичних методів,
Тернопільський національний технічний університет
ім. Івана Пулюя, м. Тернопіль

Традиційна модель організації навчального процесу здебільшого послуговується авторитарною адміністративно-управлінською системою, тому стимулює розробку підручників, що відповідають її суті і працюють на виконання єдиного надзавдання – дати підростаючому поколінню якомога більше знань. Внаслідок перевантаження учнів надмірним обсягом теоретичного матеріалу сучасна школа є стійким джерелом негативних емоцій, травмуючих переживань та викликає відчуження як учнів, так і вчителів. Крім того, намагання збільшити у підручнику щільність матеріалу чи невиправдано підвищити його складність, неминуче призводить до інтерференції інформації, внаслідок якої її значна частина спотворюється, а інша взагалі стирається.

У цьому контексті показовим є такий факт: сьогодні складність навчального матеріалу у другому класі така сама, як двадцять років тому була у п'ятому. Але чи змінилася психофізіологія дітей за ці роки? Відповідь очевидна: інформаційно-трансляційна модель шкільництва продовжує глумитися над дитячим організмом, руйнувати внутрішній світ переважної більшості відкритих до життя наступників, котрі постійно перебувають у стані інформаційного, або емоційного перенапруження. Завдання ж психоекологічного підручника якраз і полягає у тому, щоб цілющий соціально-

культурний досвід людства здобутий протягом багатьох віків у XXI столітті не перетворився на отруту розчарувань, що вбиває в учнів природне бажання до пізнання нового [2, с. 128-130].

Модульно-розвивальний підручник (МРП) – зафіксований на паперовому чи електронному носії цілісний фрагмент вітакультурного досвіду, котрий: а) адаптований на психосмисловому рівні до ментального досвіду, соціальних здібностей та індивідуальних можливостей студентів певного віку і їхнього досвіду; б) відповідає за обсягом, змістом і методами презентації вимогам державної та проблемно-модульної навчальних програм; в) відображає проходження наставником і наступником чотирьох періодів цілісного модульно-розвивального процесу (пізнавально-інформаційний, нормативно-регуляційний, ціннісно-рефлексивний, духовно-спонтанний), або всіх восьми його етапів (настановчо-мотиваційний, теоретично-змістовий, оцінювально-смисловий, адаптивно-перетворювальний, системно-узагальнювальний, контрольно-рефлексивний, духовно-естетичний, спонтанно-креативний); г) забезпечує не лише циклічне оволодіння кожним вихованцем значеннями, знаннями, уміннями, нормами, навичками, цінностями, смислами і психодуховними формами (віра, істина, любов, свобода, відповідальність тощо), а й прискорений психокультурний розвиток за оптимальними індивідуальними траєкторіями зростання студента як суб'єкта, особистості, індивідуальності та універсуму [3, с. 263; 5, с. 108].

МРП завдяки психоекологічному впливу на особу ліквідує насилля над психікою та оптимізує усі види діяльності учня, позбавляючи передумов для виникнення стійких негативних емоцій (відчуття примусу в навчанні, страх, відраза, стресові ситуації тощо). Презентований підручник активізує емоційну сферу школярів і сприяє впровадженню психомистецьких засобів розвивальної педагогічної взаємодії, а тому є бінарним за своїм призначенням. З одного боку, він позбавляє уч-

нів психологічної інерції, негативних внутрішніх установок і самонавіювання (скажімо, "це надто складно, мені з цим не впоратись") і перетворює його на активного співтворця освітнього процесу, постійно стимулюючи позитивні емоції, бажання пошуку, внутрішню мотивацію, з другого - зменшує кількість випускників шкіл з психофізичними патологіями внаслідок підтримання гармонійного балансу у психосоматичній системі "настрій – здоров'я" [1; 2].

Психоекологічний аспект підручникотворення характеризується сукупністю чинників, що вказують на відповідність змісту, структури та оформлення навчальної книжки об'єктивно існуючим психічним процесам, які актуалізуються під час індивідуалізованої освітньої діяльності школяра. Розвивальний підручник психологічно організовує пізнавальну діяльність наступників, враховуючи суб'єктну природу їхнього мислення, зокрема особливості глибокого розуміння змістового модуля. Це стає можливим унаслідок того, що його змістова частина проектується у чіткій відповідності до основних етапів цілісного модульно-розвивального процесу, який містить у своїй центральній оргсхемі всі фази процесу розуміння учнями освітнього змісту. Так за Г. Г. Гранік, це: "зародження установки на розуміння, виникнення запитання, його словесне формулювання у вигляді задачі та її прийняття, висунення гіпотези або гіпотез, їх оцінка та перебирання, перевірка гіпотези, підсумок розуміння, формулювання судження, яке є відповіддю на вихідне питання" [4, с. 48].

Щоб реалізувати свій розвитковий потенціал схематично-ілюстративний матеріал МРП має бути потужним проблемно-діалогічним джерелом освітнього процесу, котрий стимулює учня до безперервної пошукової активності та миследіяльності. За цих умов з'являється змога значно зекономити навчальний час, передусім через те, що сукцесивне сприйняття інформації (через текст) замінюється симультанним (через ілюстрацію), яке протікає у десятки разів швидше. Крім того, застосування засобів моделювання і схематизації

дає змогу авторам максимально мінімізувати текстову частину підручника. До того ж зміна системи кодування інформації уможливлює чергування двох типів сприйняття інформації, збільшує зосередження довільної уваги учнів, а також поєднує переваги логічного (ліва півкуля головного мозку) та образного (права півкуля) складових мислення (оскільки логос і образ у нашому мисленні невіддільні один від одного). Двоаспектне звернення до обох півкуль синхронізує роботу мозку як надскладної багатофункціональної системи й підвищує продуктивність учнівської праці.

Для підвищення психоекологічного потенціалу МРП мають бути властиві ще й такі психолого-педагогічних ознаки: а) моделювання у підручнику з допомогою літературно-художніх і знаково-графічних засобів повного функціонального циклу пізнавальної проблемності (виникнення – становлення – розв'язання – зняття), що реалізується відразу, як тільки підручник задіяний у структуру міжсуб'єктної взаємодії (поліпроблемність викладу); б) чергування у процесі освітньої діяльності учнів напруження і розслаблення (чуттєвого, розумового, вольового і духовного) внаслідок застосування інноваційних психомистецьких технологій подачі освітнього змісту, які забезпечують психодраматичний перебіг міжсуб'єктної розвивальної взаємодії за правилами сценічного дійства (зав'язка – кульмінація - розв'язка); в) організація змісту і структури МРП має давати кожному учневі змогу вільно обирати різні стратегії, методи і прийоми активної взаємодії з полікодованим освітнім текстом, орієнтуючись на свій ментальний досвід, пізнавальні інтереси і власні завдання самореалізації [2, с. 133-135].

Отож зміст, структура та оформлення інноваційного МРП мають повно відповідати людиноутворювальній функції освіти, що, за Є.В. Бондаревською, полягає у збереженні та відновленні екології особи (тілесного і духовного здоров'я, сенсу життя, внутрішньої свободи, моральності).

Список використаних джерел:

1. Гірняк А. Н. Зміст, структура та оформлення розвивального підручника / А. Н. Гірняк // Психологія і суспільство. – 2002. – № 3-4. – С. 217-241.
2. Гірняк А. Психоекологічний потенціал розвивального підручника / Андрій Гірняк // Психологія і суспільство. – 2003. – № 4. – С. 128-136.
3. Гірняк Г. С. Психологічне проектування змісту і структури навчально-книжкових комплексів з гуманітарних дисциплін у вищих навчальних закладах: дис. ... кандидата психол. наук : 19.00.07 / Гірняк Галина Степанівна. Ялта, 2013. 313 с.
4. Граник Г. Г. О реализации закономерностей понимания в учебном тексте / Г. Г. Граник, Л. А. Концевая, С. М. Бондаренко // Проблемы школьного учебника. – М.: Просвещение, 1991. - Вып. 20. – С. 45-61.
5. Фурман А. В. Психодидактика проектування навчально-книжкових комплексів для студентів ВНЗ: [монографія] / Анатолій Васильович Фурман, Галина Степанівна Гірняк, Андрій Несторович Гірняк. – Тернопіль: ТНЕУ, 2012. – 328 с.

РАБОТА С ОГРАНИЧИВАЮЩИМИ УБЕЖДЕНИЯМИ В СМД-ПОДХОДЕ

Дидковский С. В.
методолог,
Общество независимых экспертов, г. Киев

Проблема. Услышав жалобу на то, что невозможно добиться поставленной цели и задав вопрос, - почему вы так считаете? - мы услышим в ответ убеждение человека о том, какие люди его окружают, что он может сделать и чего не может сделать, кто он такой, как он определяет свою позицию в мире, семье и на работе, и о невозможности ее изменить.

Убеждение – элемент личной картины мира, создающий человеку уверенность в своих взглядах на мир, знаниях и оценках ситуаций социального взаимодействия. Они организуют и определяют уровень умственных способностей, человека, его общение и социальное поведение, состояние его здоровья, характер социальных связей, степень личного счастья, жизненного успеха и благополучия.

Убеждения создаются в процессе общения с родителями, знакомыми, учителями. На их формирование оказывают влияние и социальные институты, и языковая среда, и средства массовой информации. Они формируются случайным образом, еще до того, как человек может осознать оказываемое ими влияние или сделать выбор по своему усмотрению.

Если человек не верит, в то, что он может что-либо совершить, то никаких аргументов не достаточно, чтобы разубедить его в этом. Такие ограничивающие убеждения, как «У меня нет для этого необходимых способностей», «Мне нельзя это делать», «Я - жертва семьи», «Слишком поздно, что бы что-то менять», «Я не достоин этого», часто являются тем барьером, который не позволяет человеку в полной мере использовать свой личностной потенциал и интеллектуальные возможности.

В связи с этим возникает вопрос, - возможно ли управлять ограничивающими убеждениями? Каким образом человек должен действовать, что бы выйти за пределы ограничений, перестроить и изменить старые убеждения и начать использовать другие, выводящие его на новые уровни мышления и социальной деятельности? И если это возможно, то каким образом описать и технологизировать этот процесс?

Задача разработки и описания технологии работы с ограничивающими убеждениями, мешающими достижению поставленной цели, впервые была решена Р.Дилтсом.

В качестве средства восхождения от невозможности достигнуть желаемой цели к ограничивающим убеждениям и проблемной идентичности он использовал схему логических уровней, разработанную Г.Бейтсоном. В интерпретации Р.Дилтса, она включает в себя пять основных уровней: 1) Внешнее окружение. 2) Личное поведения. 3) Способности. 4)Убеждения. 5) Идентичность.

Технология работы с убеждениями включает в себя три этапа:

1) Восхождение вверх по логическим уровням: от сложности в реализации цели к ограничивающим убеждениям и далее, к проблемной идентичности.
2) Смена проблемной идентичности на ресурсную.
3) Нисхождение ресурсной идентичности вниз по логическим уровням, формирование ресурсного убеждения и способности осуществлять поведение, обеспечивающее возможность добиваться желаемой цели.

Данное описание технологии носит принципиальный характер и усложняется в зависимости от содержаний ограничивающих убеждений, которые сводятся к трем основным типам: безнадежности, беспомощности и никчемности.

- **Безнадежность**: убежденность в том, что желаемая цель не достижима, вне зависимости от возможностей человека.

- **Беспомощность**: убежденность в том, что желаемая цель достижима, но человек не способен достичь ее.
- **Никчемность**: убежденность в том, что человек не заслуживает желаемой цели из-за собственных качеств или поведения.

Технология смены убеждений строится и реализуется в коммуникации между клиентом, убежденным в том, что он не может получить желаемый результат и консультантом, вооруженным схемой логических уровней и знанием о том, как ей нужно пользоваться. Задача консультанта состоит в том, что бы пользуясь схемой организовать обсуждение и направить человека на путь самостоятельной выработки новых убеждений, путем смены идентичности, – пишет Р.Дилтс [1].

Технология, разработанная Р.Дилтсом, предполагает, что имеется новый образ идентичности, который будет введен вместо ограничивающего. Но, как показывает опыт, необходимого образа может просто не оказаться. Вторая сложность состоит в том, что технология не предполагает того, что бы предмет обсуждения, был объективирован и зафиксирован в знаковой форме на планшете общего мышления, и благодаря этому, стал очевидным участникам консультационного общения.

Объективация содержания ограничивающего убеждения предполагает процедуру схематизации ее смысла и выделения деятельного содержания. Для ее осуществления консультант должен владеть схемами и понятиями, разработанными в системо-мыследеятельностной методологии (СМД), созданной Г.П.Щедровицким.

Работа с ограничивающими убеждениями в СМД-подходе, включает в себя объективацию, проблематизацию и трансформацию позиционной схемы, и смену самоопределения. Ключевыми средствами консультанта выступают схема акта деятельности, схема мыследеятельности и схема оргтехнической системы.

Схема акта деятельности используется для анализа цели, средств ее достижения и характеристик желаемого результата. Схема оргтехнической системы – для анализа, проблематизации и трансформации позиционного самоопределения клиента. Схема мыследеятельности - для организации и управления процессом изменения ограничивающего убеждения в целом. (см. Рис 1).

Технология работы. СМД-подход рассматривает убеждения в качестве результата позиционного самоопределения в структуре коллективной мыследеятельности.

Для того, что бы реорганизовать убеждение необходимо изменить тип самоопределения. Но оно не дано непосредственно. Для этого его необходимо сначала объективировать.

Объективация происходит путем схематизации и включает в себя следующие шаги:

1) Фиксацию невозможности реализовать поставленную цель.

2) Обсуждение проблемной ситуации, возникшей в процессе реализации поставленной цели. Выявление причины проблемы – ограничивающего убеждения. Негативное убеждение всегда утверждает некоторую структуру взаимодействия и отрицает возможность совершения определенного типа действия клиентом. Оно должно быть объективировано.

3) Выделение и схематизацию деятельного содержания утверждения на онтологической (Онт) доске.

4) Анализ позиции, из которой строится утверждение о схеме взаимодействия, на организационно-деятельностной (ОД) доске.

Проблематизация проводится в процессе работы с полученными схемами. Она включает в себя следующие шаги:

5) Постановку первой проблемы, путем сравнительного анализа позиционеров, в схеме утверждаемой деятельности

на онтологической доске и позиций, из которых строится утверждение о взаимодействии, на оргдеятельностной доске.

6) Постановку второй проблемы, путем соотнесения позиционной схемы на оргдеятельностной доске и схемы оргтехнической системы.

7) Формирование требования решить первую и вторую проблему путем построения на организационно-деятельностной доске позиционной структуры в соответствии с содержанием онтологической схемы и схемой ОТС.

Трансформация включает в себя:

8) Формирование на оргдеятельностной доске позиционной схемы, включающей позиции управляющего деятельностью и действующих.

9) Использование полученной схемы для организации мыследеятельности.

10) Переосмысление и переутверждение ситуации. Формирование утверждения о том, что поставленная цель может быть достигнута.

Пересамоопределение клиента сопровождает процессы схематизации, проблематизации, трансформации и использования позиционных схем деятельности. Ключевыми точками пересамоопределения является принятие двух решений: о внесении изменений в позиционную структуру взаимодействия и об использовании полученной схемы в качестве средства самоорганизации и самоуправления.

Рис. 1. Технология проблематизация в СМД-подходе

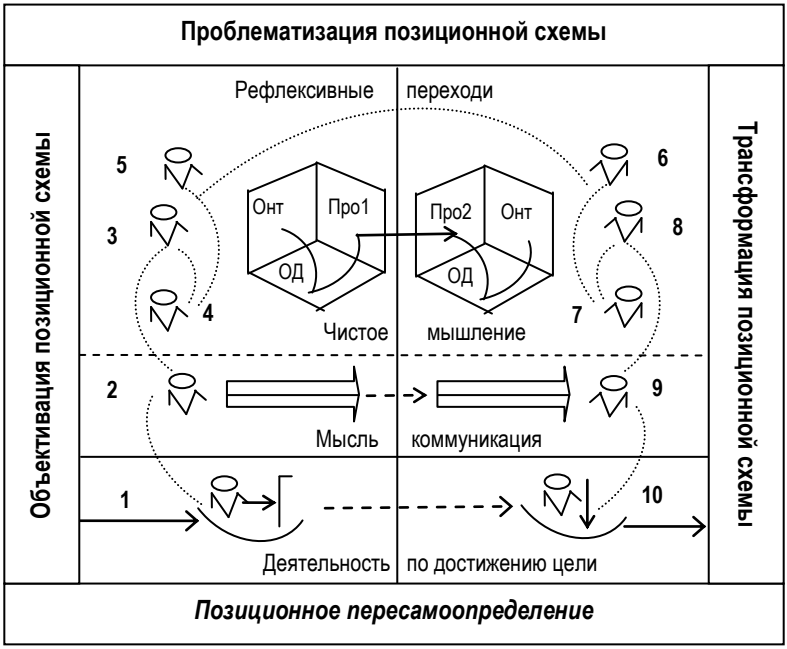

Принятию решений о пересамоопределении могут помешать внезапно актуализированные дополнительные ограничения. В этом случае необходимо провести работы, ориентированные на их изменение и лишь затем завершить процесс формирования позитивных убеждений, мыслей и действий.

Литература

1. Изменение убеждений с помощью НЛП. - М.: Независимая фирма "Класс", 1997. - 192 с.
2. Щедровицкий Г.П. Избранные труды. – М.: Шк.Культ.Полит., 1996. - 800с.

ДІАЛОГ У СТРУКТУРІ ОСОБИСТІСНОГО ПРОСТОРУ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Дружинін Т. А.
КНУ імені Тараса Шевченка,
факультет психології, аспірант
м. Київ

Комунікація є однією з найдосліджуваних тем у психології. Якщо біологи комічно зазначають, що дрозофіла, або плодова мушка, є найдослідженою істотою у земній науці, то для політологів, юристів, психіатрів та психотерапевтів, психологів, соціологів, логіків, філософів комунікація, або спілкування, їх види та форми в залежності від предметів інтересу науковців є найбільш досліджуваною спільною темою. Порівняння є доцільним лише для висвітлення однозначності плодової мушки та багатомірності спілкування.

У сучасній біології є абсолютно неприпустимим вивчення навіть найпримітивніших організмів в штучних, відірваних від природного середовища, умовах. Також у загальній теорії систем зазначається, що організми - це відкриті системи, які підтримують свою стабільність, або навіть перебудовуються у більш складні системи за рахунок обміну інформацією та енергією з своїм середовищем. Таким чином, якщо ми хочемо розглянути системно такий феномен як комунікація, або спілкування, то ми маємо звернутися до робіт П. Вацлавіка, Д. Биви, Д. Джексон. Автори розглянули феномен комунікації з точки зору загальної теорії систем, як її бачили Холл та Фейген. Дослідники постулювали, що вся поведінка є комунікацією оскільки кожен рух, дія тощо несе в собі інформуючий компонент "я це зробив", "я можу це зробити", "я можу це робити саме тут" тощо який сприймають інші. Якщо у дії немає стороннього спостерігача, то сам діючий підтверджує, або не підтверджує свою здатність, можливість, зацікавленість тощо діяти. Також автори роблять наступний крок та стверджують, що у такому інформаційному компоне-

нті як "я можу це зробити" є частина Я, яка може бути підтверджена, спростована, або проігнорована іншим. Таким чином інший інформує діючого про своє відношення до дії діючого, самого діючого, себе у цій ситуації. Так ми можемо стверджувати, що деякі прості дії виконуються не лише через необхідність виконання, а ще й для прояснення відношення іншого (підтвердження, спростування, ігнорування) до дії, до діючого, до себе у цій ситуації тощо. Що в свою чергу визначає відношення як метакомунікацію (а саме комунікацію про комунікацію). На цьому досягнення групи Пало Альто не закінчуються, вище зазначені дослідники своєю роботою заклали основу для системної сімейної психотерапії, комунікативні моделі якої не будуть розглянуті у даній праці. Ми ж звернемось до інших послідовників П. Вацлавіка, а саме Ш. фон Туна, К. Томан та гамбурзької психології комунікації. У даному підході простежується намагання поєднати гуманістичні ідеї К. Роджерса з ідеями системності комунікації у П. Вацлавіка. Що саме вийшло у цьому поєднанні безумовно потребує проведення аналітичної роботи, але не у цій конкретній праці. Нас же цікавить певна комунікативна модель "я та моя внутрішня команда".

Ми пам'ятаємо, що відношення це метакомунікація направлена на прояснення трьох питань між комунікантами з приводу їх комунікації, а саме "як мене бачить співрозмовник?", "як себе бачить співрозмовник?", "як співрозмовник бачить ситуацію?". Таким чином за П. Вацлавіком протиріччя, або навіть конфлікти виникають при розбіжності Моїх сподівань та зворотнього зв'язку Іншого. Ш. фон Тун зазначає, що подібні протиріччя трапляються не лише у міжособистісній комунікації, а й при внутрішньоособистісній комунікації. Коли у Мене є декілька позицій з яких я можу розуміти Себе і ці позиції входять у цілком логічне протиріччя між собою, що в свою чергу викликає внутрішньоособистісне напруження. Модель "я та моя внутрішня команда" направлена на орамлення таких позицій у Мені та вибудовуванні

внутрішньої комунікації між позиціями з протиріччями з метою усвідомлення та розуміння різних частин Мене. Що в свою чергу дає змогу самовизначенню у виборі позиції. Таким чином дослідник постулює плюральність Я у процесах самопізнання.

Якщо підсумувати, то ми можемо зафіксувати, що комунікація, або спілкування є не лише інструментом передачі інформації, не лише інструментом спонукання, а ще й механізмом вибудовування відносин у міжособистісній (у підтвердженні, спростуванні, ігноруванні Мене Іншим), або внутрішньоособистісній сферах (у можливості орамлення різних позицій Мене і здатності організувати комунікацію з різних позицій).

Сферою нашого інтересу є поняття діалог, як зазначено у темі праці. З одного боку ми фіксуємо спорідненість теорії комунікації та філософії діалогу. Ми бачимо: схожість у направленості на Іншого у зовнішньому просторі, або на Іншого у внутрішньому просторі; необхідність ствердження іншого як суб'єкта, а не як об'єкта взаємодії; ствердження Свого Я разом з, або разом проти ствердження Я Іншого тощо. А з іншого боку постає питання - що робити з тією частиною простору, середовища, що не відповідає? Як взаємодіяти з тим, що не проявляє своєї суб'єктності взагалі, або явно для "мене"? Сприймати такі дії як спробу ігнорування, чи штучно приписувати суб'єктність через право ігнорувати і бути ігнорованим?

Однозначно можемо стверджувати двовимірність феномену комунікації; неподільність прагматичної та екзистенційної сторін комунікації; низку відкритих питань стосовно створення екологічної позиції для Себе та визначення екологічної взаємодії з ігноруючими, або не бажаючими відповідати.

Література

1. Вацлавик П. Психология межличностных коммуникаций / П. Вацлавик, Д. Бивин, Д. Джексон // Психология межличностных коммуникаций: Пер. с англ. — СПб.: «Речь», 2000.
2. Тун Ш. Говорить друг с другом : анатомия общения / Ш. фон Тун // Говорить друг с другом : анатомия общения. — Москва : «FBK - Coaching», 2015. — 256 с.
3. Длугач Т. Б. История философии XX века / Т. Б. Длугач // История философии XX века : современная зарубежная философия. Учебник и практикум для академического бакалавриата. — Москва : Юрайт, 2016.

ІНДИКАТОРИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ

Євпак Ю. І.
магістр
Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

Шамне А. В.
доктор психол. наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

Вступ. Психологічне здоров'я є важливим компонентом загального здоров'я людини і чинником гармонійного розвитку особистості. Це не кінцевий пункт, а напрямок, в якому людина розвивається як особистість. При цьому психологічне здоров'я є інтегральною характеристикою особистості. Зважаючи на це, проблема психологічного здоров'я набуває статусу складного і багатогранного феномена, дослідження яко-

го вимагає інтеграції різних напрямків психології. В контексті проблеми збереження та розвитку здоров'я сучасної молоді мета дослідження полягає у дослідженні проблеми індикаторів (показників) психологічне здоров'я у цей період.

Невміння молоді долати інтенсивний вплив стресів знижує ресурси здоров'я, соціальну успішність і адаптацію. Порушення у функціонуванні адаптаційних процесів приводять до розвитку тривожних станів, провокують нервово-психічні і психосоматичні розлади, збільшують вірогідність дезадаптивної поведінки (І.В. Дубровіна, 2009).

Виклад основного матеріалу. В психології існують різні підходи до проблеми психологічного здоров'я, які склалися в руслі феноменологічного, гуманістичного і екзистенційного напрямів психології (Б.С. Братусь, І.В. Дубровіна, О.В. Завгородня, О.І. Мотков, Н.Ю. Ярема та ін.). Його визначають як: стан балансу між різними аспектами особистості людини (Р.Ассаджолі); процес життя особистості, в якому врівноважені рефлексивні, емоційні, інтелектуальні, поведінкові аспекти (М.Г. Гаранін, А.Б. Холмогорова); функція підтримання балансу між особистістю та середовищем, адекватна регуляція поведінки й діяльності людини, здатність протистояти життєвим труднощам без негативних наслідків для здоров'я (А.В. Петровський, М.Г. Ярошевський та ін.); рівновага між потребами індивіда та суспільства, що підтримується завдяки постійним зусиллям (С. Фрайберг).

Слід підкреслити, що поняття психологічне здоров'я має відношення до особистості в цілому, тобто процесам, завдяки яким людина досягає зрілості, стає самостійним і активним суб'єктом життєдіяльності, здатним до досягнення життєвих орієнтирів. Психологи визначають три основні компоненти в його структурі (самоактуалізація, людяність та життєздатність) (Ж.В.Сидоренко, 2011). Н.М. Колотій визначила чотири рівні психологічного здоров'я: від несформованого психологічного здоров'я з різноманітними деформаціями особистісного розвитку до найвищого рівня абсолютного психологіч-

ного здоров'я, на якому особистість досягає рівня самоактуалізації (Н.М. Колотій, 2003).

Проблемою критеріїв психологічного здоров'я займалися представники психоаналітичного, екзистенціального, гуманістичного, суб'єктного підходів. Значний внесок здійснений в наукових розробках Б.С. Братуся, І.В. Дубровіної, В.І. Слободчикова, А.В. Шувалова, О. Завгородньої. До найважливіших індикаторів психологічного здоров'я дослідники відносять систему відносин особистості до себе і світу, особисті якості, в тому числі емоційну і вольову сферу особистості, вміння підтримувати відчуття суб'єктивного благополуччя, зберігати оптимальний фон функціональних станів тощо (**Н.П. Бабакова, 2007**). Критеріями психологічного здоров'я є також внутрішня цілісність, гармонійна взаємодія з соціумом, прагнення до само актуалізації (Васильєва О.С., 2001).

Підбуцька Н.В., Курявська О.М. (2011) на основі узагальнення багатьох досліджень визначили такі критерії як позитивне самосприйняття, самореалізація; інтегрованість особистості, її гармонійність та урівноваженність; адекватність сприйняття реальності та компетентність у подоланні вимог навколишнього світу; життєтворчість, гнучкість мислення, розвинуті прогностичні здібності, толерантність щодо власних та чужих помилок, осмисленість життя та гармонійність особистості, прийняття себе, висока стресостійкість до умов навколишнього світу.

Сидоренко Ж.В. визначає такі індикатори психологічного здоров'я як: високий рівень інтегрованості, автентичності, доступ до внутрішніх ресурсів, суб'єктність, креативність, просоціальні та вищі духовні цінності, осмисленість життя, життєстійкість, конструктивність міжособистісних стосунків, прагнення до самопізнання та самореалізації, задоволеність життям, прийняття себе, розвинуті прогностичні здібності (Ж.В.Сидоренко, 2011).

Серед показників психологічного здоров'я називають інтерес людини до самої себе, самоконтроль, високу фрустра-

ційну стійкість, гнучкість, прийняття невизначеності, творчі інтереси, прийняття самого себе, здатність до ризику, схильність приймати на себе відповідальність за свої вчинки (Ellis A., Dryden W., 1987).

При цьому для різного віку є власні індикатори психологічного здоров'я. Важливими факторами, що визначають психологічне здоров'я на етапі підлітково-юнацького віку є показники агресивності, ворожості і тривожності, які відображають систему ставлень особистості до себе і світу, індикатори благополуччя – неблагополуччя емоційної сфери особистості (О.С. Васильєва, І.В. Дубровіна, А.В. Прихожан), рівень самооцінки, показники суб'єктивного благополуччя, ознаки оптимальних функціональних станів тощо (Г.С. Нікіфоров, А.В. Шувалов, Ф. Перлз та ін.).

Висновки. В сучасних умовах для формування психологічного здоров'я підлітків та юнаків необхідно залучати якомога більше фахівців. Доцільним є формування і підтримання психологічного здоров'я шляхом підвищення уваги до забезпечення свідомої орієнтації молоді на здоровий спосіб життя, самореалізацію в професіональному та культурному житті тощо. При цьому здоровий спосіб життя має переходити на більш високий рівень, а саме трансформуватись в культуру психологічного здоров'я.

ВНУТРІШНІ ДЕТЕРМІНАНТИ СУБ'ЄКТИВНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ

Кирпенко Т. М.
кандидат психол. наук,
лабораторія екологічної психології
Інституту психології імені Г.С. Костюка
НАПН України, м. Київ

Суб'єктивне благополуччя визначають як широку категорію феноменів, які полягають в емоційній реакції людей, їх задоволеності окремими сферами життя, а також в їх судженнях про якість життя в цілому. Традиційно психологічне благополуччя розглядалося через протиставлення психологічного нездоров'я і неблагополуччя. Для психолога суб'єктивна сторона буття особистості має першорядне значення як предмет дослідження.

Благополуччя особистості за самою своєю природою є перш за все суб'єктивним. Подання про власне благополуччя або благополуччя інших людей, оцінка благополуччя спирається на об'єктивні критерії благополуччя, успішності, показники здоров'я, матеріального достатку і т. ін. Останні надають той чи інший вплив на переживання благополуччя. Але це переживання в значній мірі обумовлено особливостями відношення особистості до себе, навколишнього світу в цілому і його окремих сторін. Всі зовнішні чинники благополуччя при будь-яких об'єктивних характеристиках не можуть діяти на переживання благополуччя безпосередньо, але лише через суб'єктивне сприйняття і суб'єктивну оцінку, які обумовлені особливостями всіх сфер особистості.

Серед внутрішніх факторів, що впливають на задоволеність життям, виділяють: здоров'я, стать, вік, впевненість в собі, оптимізм, психологічну стійкість, особисту і сімейну безпеку, відносини в родині, ефективні соціальні контакти (відносини з друзями, міжособистісне довіру, частота проведення часу з людьми, можливості душевного спілкування),

плідне дозвілля, творчу самореалізацію, роботу, гідний соціальний статус, досягнення поставлених цілей, оцінку по заслугах, матеріальне становище, впевненість в майбутньому, соц іального стабільність, комфортне середовище проживання (клімат, екологія, розвинена соціальна інфраструктура).

Tom Rath і Jim Harter в книзі «П'ять елементів благополуччя: Інструменти підвищення якості життя» виділяють наступні сфери життя в якості елементів благополуччя:

1) професійне благополуччя (кар'єра, покликання, професія або робота);

2) фізичне благополуччя (міцне здоров'я);

3) соціальне благополуччя (важливість найближчого оточення і соціальних взаємин);

4) фінансове благополуччя (фінансова безпека, задоволеність своїм рівнем життя);

5) благополуччя в середовищі проживання (безпека, власний внесок у розвиток суспільства).

Причому, за словами авторів, успіх повинен бути присутнім у всіх п'яти елементах, так як досягнення в одній з областей не може компенсувати невдачу в інший.

Часто щастя і суб'єктивне благополуччя використовуються як синоніми. У філософських текстах щастя в більшості випадків розглядається як благо чи чеснота. Розглянемо деякі з цих теорій. Гедонізм (Hedonism): суб'єктивне благополуччя розглядається як сукупність задоволення і невдоволення або щастя і нещастя. Життєва задоволеність (Life-satisfactionism): суб'єктивне благополуччя розглядається як позитивне ставлення до власного життя.

Задоволеність бажань (Desire / preference-satisfactionism): суб'єктивне благополуччя розглядається як можливість задоволення бажань чи переваг людини. Об'єктивний підхід (Objective-list theories): суб'єктивне благополуччя розглядається як сукупність цілком конкретних благ (здоров'я, дохід і т. ін.). Нео-аристотелізм (Neo-Aristotelian theories): суб'єкти-

вне благополуччя розглядається як розвиток і використання характеру і чеснот людини.

Виходячи з різноманітності цих шкіл, щастя (або суб'єктивне благополуччя) може виражатися в позитивних емоціях, фізичному здоров'ї, задоволеності життям, успішності в реалізації цілей і цінностей, відносинах з іншими, особистісному зростанні, задоволенні, доході і ресурсах, винагороді за професійну діяльність і т. ін.

Цілком очевидно, що настільки різні і по більшій частині філософські точки зору визначили наявність різноманітних, але вже тепер психологічних теорій суб'єктивного благополуччя. Так Diener і Ryan (2009) в своїй роботі розглянули наукові підходи до суб'єктивного благополуччя і виділи деякі з них. Теліческі теорії (Telic theories): вважають, що суб'єктивне благополуччя настає при досягненні вроджених або придбаних потреб і цілей.

Когнітивні теорії (Cognitive theories): вважають, що когнітивні здібності людини (увага, робоча пам'ять і т. ін.) визначають його рівень суб'єктивного благополуччя.

Еволюційні теорії (Evolutionary theories): розглядають позитивні емоції як основний фактор суб'єктивного благополуччя і розвитку людської цивілізації. Теорії темпераменту і особистості (Temperament and personality theories): бачать, що темперамент і особистісні характеристики людини зумовлюють його здатність відчувати щастя.

Теорії відносних стандартів (Relative standards theories): дивляться на суб'єктивне благополуччя як на різницю між наявними стандартами (минулі заслуги, рівень життя інших людей і т. ін.) і реальним станом справ людини.

Отже, розуміння "щастя" суб'єктивно - кожна людина визначає його по-своєму. Найнадійніший спосіб знайти щастя "полягає не в тому, щоб мати те, що хочемо мати, а в тому, щоб хотіти і цінувати те, що маємо"). В результаті аналізу даних досліджень можна вивести одну цілком зрозумілу закономірність: зміна рівня задоволеності і суб'єктивного бла-

гополуччя в цілому може статися в результаті зміни ситуації, її сприйняття, зміни критеріїв, домагань, ціннісних орієнтацій особистості і т. ін.

При цьому необхідно розуміти, що суб'єктивне благополуччя - це не переживання абсолютного щастя або задоволеності всього і всім. Якщо говорити мовою психології станів, це стан динамічної рівноваги, що досягається різноспрямованими по валентності переживаннями задоволеності в різних сферах життєдіяльності, коли на рівні стану незадоволеність однією сферою компенсується задоволеністю в інший, а на рівні внутрішньої динаміки, незадоволеність створює певну зону напруги, яка стає рушійною силою розвитку, а задоволеність - зону дозволу.

Ряд теорій стверджує, що неможливо раз і назавжди змінити чийсь рівень щастя. Одна з цих теорій - так звана теорія нульової суми, яка стверджує, що щастя - це цикл і що щасливі і нещасливі періоди слідують один за іншим. Будь-яка спроба підвищити рівень щастя буде швидко зведена до нуля наступним нещасливим періодом. Інша теорія стверджує, що в цілому щастя є незмінною характеристикою, хоча в підлітковому віці і в юності воно не настільки стабільно і до того ж на нього можуть впливати важливі зміни в житті. Таким чином, щастя, скоріше, «прагне стати» постійною величиною, ніж є такою з самого початку.

ПОГЛЯД НА ФУНКЦІОНУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ З ПОРУШЕНИМ ЗОРОМ У ДИХОТОМІЇ «БЛАГОПОЛУЧЧЯ/НЕБЛАГОПОЛУЧЧЯ»

Кобильченко В. В.
доктор психол. наук, старший науковий співробітник
Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, м. Київ

Феномен благополуччя особистості став предметом психологічного дослідження психологів у рамках проблеми її позитивного функціонування. Первісне поняття «функціонування особистості» виникло в рамках теорій особистості у зв'язку з описом «здорового» (позитивного) і «нездорового» (негативного) функціонування. Поняття «позитивне функціонування особистості» отримало розвиток у руслі гуманістичної парадигми. Різні аспекти позитивного функціонування особистості, такі, як особистісний ріст, позитивні відносини з навколишніми, здатність управляти подіями власного життя, усвідомлення життєвих цілей інтегруються в суб'єктивному відчутті психологічного благополуччя особистості.

Останнім часом ученими широко почав уживатися термін «psychological well-being» – психологічне благополуччя, що трактують як психологічний комфорт, узгодженість психічних процесів і функцій, відчуття цілісності, внутрішньої рівноваги. Крім того, дане поняття використовується для позначення стану, що не пов'язаний з переживанням стресу, певного особистісного погіршення, оскільки в психологічному благополуччі узагальнено представлена актуальна успішність особистості, її задоволеність міжособистісними зв'язками, спілкуванням. Психологічне благополуччя є результатом переживання особистістю успіхів або досягнень у провідній діяльності, внутрішній гармонії, реалізацією власного потенціалу й т.п.

Теоретичну базу для розуміння феномена психологічного благополуччя заклали дослідження N. Bradburn, згідно з якими дане поняття розглядається як відчуття щастя або нещастя, суб'єктивне відчуття загальної задоволеності або незадоволеності життям.

Іншими дослідниками (R. May, E. Angel, H. Ellenberger) була висунута ідея, відповідно до якої життя – це онтологічний вибір людини між власною індивідуальністю, що передбачає відокремлення від інших людей, і відмовою від неї. Кожний із цих виборів породжує в особистості почуття тривоги й онтологічної провини. Екзистенціальна тривога пов'язана з острахом життя й непередбачуваністю майбутнього, з потенційно більшим відчуттям самотності й відповідальності за себе.

Уникання будь-яким способом сепарації й індивідуалізації через відмову від розвитку або бездумне прагнення злитися із соціальним оточенням, розчинитися в ньому, уважає O. Rank, є знущанням над власною природою. Людина утрапляє в пастку між двома полюсами конфлікту. Усе, що спрямовано на зниження страху перед життям, збільшує страх перед смертю, і навпаки. Єдиний спосіб забезпечити собі комфортне існування – це відшукати компроміс, баланс, що втримує ці суперечливі тенденції на мінімумі.

Вивчення психологічного благополуччя особистості в психології здійснюється переважно у двох напрямках: евдемоністичному та гедоністичному. Евдемоністичне розуміння даної проблеми будується на тім постулаті, що особистісний ріст – головний і самий необхідний аспект благополуччя. Евдемоністичний підхід заснований на розумінні психологічного благополуччя як результату саморозвитку особистості. Особистість, змінюючи себе, досягає гармонії між собою й світом (Ryan & Deci, Waterman та ін.). Психологічне благополуччя в гедоністичному підході розглядається як переважання позитивних переживань над негативними й на сучасному етапі прихильники цього напрямку зосереджені на

вивченні емоційного благополуччя особистості (Argyle, Bradburn, Diener, Kahneman; Schwarz та ін.).

R. Ryan & E. Deci уважають, що зв'язок між фізичним здоров'ям і психологічним благополуччям є очевидним. Хвороба часто викликає функціональні обмеження, які зменшують можливості для задоволеності життям. Генетичні фактори також можуть пояснити індивідуальні розходження в психологічному благополуччі.

Благополуччя особистості, таким чином, розглядається як системна якість або феномен, що виникає на основі психофізіологічної збереженості функцій організму й впливу генетичних факторів на індивідуальні відмінності в психологічному благополуччі.

R. Ryan & E. Deci обстоюють тезу про те, що особистісне благополуччя пов'язане також із базовими психологічними потребами: потребою в автономії й компетентності.

Під автономією ними розуміється сприйняття свого поводження як конгруентного внутрішнім цінностям і бажанням особистості. В основі автономії лежать підтримка й відсутність контролю з боку інших людей.

Потреба в компетентності – це схильність до оволодіння своїм оточенням і до ефективної діяльності в ньому; вона підтримується таким середовищем, що висуває перед людиною завдання оптимального рівня складності й дає йому позитивний зворотний зв'язок.

R. Ryan & E. Deci визначили, що суб'єктивна життєздатність є індикатором психологічного благополуччя. Вони прийшли до висновку, що суб'єктивна життєздатність співвідноситься не тільки з такими шкалами психологічного благополуччя, як «автономія» й «компетентність» у відносинах з навколишніми, але й з певними фізичними симптомами.

На відміну від особистісного благополуччя, особистісне неблагополуччя – це внутрішній дискомфорт, відчуття себе неповноцінним, безпомічним, це стан, що ускладнює або навіть робить неможливим безумовне прийняття себе, своєї

природи, первісної вродженої даності, генетично запрограмованих особливостей, наявності обмеженості або відсутності певних якостей і здатностей. При цьому ядро особистості є вразливим, відсутня також гармонія в емоційній сфері; існує розрив між бажаним і дійсним; у деяких випадках крайнє неприйняття себе призводить до заздрості, зловмисної поведінки, провокує зовнішню агресію.

Виходячи з вищесказаного, ті або інші порушення зору апріорі знижують рівень позитивного функціонування особистості, і, як наслідок, рівень особистісного благополуччя, оскільки редукують можливості самореалізації дитини в різних видах діяльності, особливо в тих, які вимагають візуального сприймання й контролю (функціональна депривація). Отже, сенсорна депривація, яка є наслідком ураження органів зору, породжує не тільки когнітивну, а й функціональну депривацію, яка редукує взаємодію дитини із предметним і соціальним світом, що в остаточному підсумку позначається на психічному й соціальному розвитку дитини, на формуванні її особистості в цілому [2, с. 9–13].

Таким чином, благополуччя особистості по самій своїй природі є інтегративним соціально-психологічним утворенням, що обумовлено різними факторами й детермінантами, має свою складну внутрішню структуру та функції і є одним з головних критеріїв соціалізованості й адаптованості особистості, а також створює необхідні передумови для подальшого розвитку особистості й реалізації її потенціалу. Особистісне благополуччя одночасно є і результатом, і необхідною умовою повноцінного функціонування людини в соціумі, реалізації її внутрішнього потенціалу на різних етапах онтогенезу.

Список використаних джерел

1. Кобыльченко В.В Становление личности дошкольника в норме и при нарушениях зрения / В.В. Кобыльченко. –

Saarbrücken: LAP LAMBERT Academic Publishing, 2015. – 540 с.
2. Kobylchenko Vadym. Personal well-being as theoretical construct / Vadym Kobylchenko // TEKA-Archives of the Commission of Medical Sciences, Polish Academy of Sciences Branch in Lublin. – Lublin: Towarzystwo Wydawnictw Naukowych LIBROPOLIS, 2014. – Vol. 2. – № 1. – P. 9–13.

СОЦІАЛЬНА АКТИВНІСТЬ У СИСТЕМІ «ЛЮДИНА – ДОВКІЛЛЯ» ЯК УМОВА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ

Льовочкіна А. М.
доктор психол. наук,
професор кафедри соціальної роботи
КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

Проблематиці екологічної соціальної роботи та її психологічним аспектам присвячено низку досліджень, викладених у ряді публікацій. Серед них, зокрема, – «Зелена соціальна робота» Л.Домінеллі та «Змінюється все. Капіталізм проти клімату» Н.Кляйн [2; 3].

Ю. Швалб, працюючи одночасно як у сфері екологічної психології, так і у сфері психології соціальної роботи зазначає, що як у сфері екологічної психології, так і у побудові моделей соціальної роботи потрібно розрізняти поняття «середовище» та «простір», а також зазначав, що взаємодія у системі «Особистість - Навколишнє середовище» будується на принципах адаптації та використання, а взаємодія «Особистість - Життєвий простір» будується на принципах особистої ідентичності і трансформації. Поняття середовища і простору, таким чином, виявляються взаємодоповнюючими і тільки в цій якості вони розкривають повноту ставлення людини до

систем власної життєдіяльності [6]. Тобто, Ю.Швалб наголошує на тому, що важливим є особистісне ставлення до довкілля, результатом якого має бути розвиток як середовища, так і людини, яка впливає на цей розвиток.

Лєна Домінеллі у своїй книзі «Зелена соціальна робота» визначає зелену соціальну роботу як форму цілісної професійної практики соціальної роботи, що зосереджена на взаємозалежності та взаємодії між людьми і довкіллям та соціальній організації взаємин людей з флорою і фауною в їх фізичному середовищі проживання; у взаємодії між соціально-економічними та екологічними кризами фізичних і міжособистісних поведінки, які підривають добробут людей і планети Земля. Домінеллі наголошує на необхідності глибокої трансформації в осмисленні взаємозалежності та взаємодії між соціумом та довкіллям [2].

Урі Бронфенбреннер обґрунтовує соціоекологічний підхід і визначає життєдіяльність людини як складний процес, в ході якого індивід реконструює своє багаторівневе життєве середовище, відчуваючи вплив всіх елементів цього середовища і взаємозв'язків між ними [4].

Ми, у свою чергу зазначаємо важливість розгляду процесів соціалізації та ресоціалізації у контексті зв'язку людини не тільки із соціумом, але й із середовищем існування соціуму. Так, ми виокремлюємо таке поняття, як "життєве середовище". Життєве середовище розглядається нами як місце застосування зусиль людини, що спрямовані на осмислення та цільову зміну умов власного існування. Тобто поняття "життєве середовище" буде суттєво відрізнятися від поняття «довкілля», оскільки воно наповнюється особистісним смислом і спонукає до творчої діяльності.

Зазначене нами вище також перегукується із дослідженням поведінки у довкіллі, Верніком О.Л. який наголошує на тому, що така поведінка залежить від того, чиє це, думку піддослідного, довкілля – «своє», «чуже». «нічиє» [1].

Виходячи із вищезазначеного, ми сформулювали наступні підходи до соціальної роботи у системі «людина – довкілля»:

- соціальна робота у системі «людина - довкілля» має відповідати принципу екологічності, а саме: екологічною буде така взаємодія у системі «людина - довкілля» яка створює так звані двосторонні домовленості з метою розвитку всіх значущих (системоутворюючих) компонентів системи. Наприклад, якщо характеристики середовища сприяють поліпшенню умов розвитку людини, то це, безумовно, екологічно позитивний зв'язок. Але цей зв'язок стає справді екологічним, якщо і сама людина своїми діями поліпшує умови функціонування та розвитку компонентів середовища. Отже, виходячи із сказаного, можна зазначити: найвищим рівнем екологічності буде така діяльність людини, яка, завдяки розвитку елементів довкілля, створює середовище власного розвитку. У цьому випадку ми матимемо стабільну екосистему, що здатна до саморозвитку.
- ресоціалізація індивіда має полягати не тільки і не стільки у адаптації до соціального середовища, скільки підвищенні соціальної активності у соціумі та у життєвому середовищі даного соціуму, оскільки важливо, щоб індивід став суб'єктом ресоціалізації, проявляючи власну активність.
- освоєння середовища як окремою людиною, так і соціальною групою, означає, що його роблять «своїм», а це, у свою чергу означає, що суб'єкти ресоціалізації включаються до більш великої соціальної групи, а не обособлюються.

Такі підходи на сьогодні актуальні, зокрема, у системі соціальної роботи із внутрішньо переміщеними особами, яких на сьогодні, за даними прес-служби Міністерства соціальної політики, в Україні налічується понад 1,49 млн. Як показують наші дослідження, та дослідження наших колег, для переселенців є характерним так званий «симптом евакуації», який полягає у тому що вони не можуть адаптуватися на новому місці, і відчувають там себе не постійними жителями, а "тимчасово переселеними", тобто – евакуйованими. Відпові-

дно цьому статусу вони й будують своє життя. Вони не облаштовуються фундаментально, не займаються господарською діяльністю, не витрачають раціонально свій час, відкладаючи повноцінне життя на віддалену перспективу. Отже, важливим завданням соціальних працівників є спрямування діяльності даного контингенту осіб на ситуацію, яка є «тут і тепер». Такою діяльністю, зокрема, може стати діяльність, спрямована на збереження та розвиток власного життєвого середовища. Прикладом можуть служити заходи, які організовуються громадами за підтримки соціальних служб, і спрямовані на благоустрій власного життєвого середовища. Тут можна виокремити два напрями:

- **організація діяльності, спрямованої на облаштування власного мікросередовища**, що дає змогу, з одного боку адаптуватися до нового середовища проживання, а з іншого – облаштувати (пристосувати) його для себе, зробити його «своїм»;
- **організація діяльності у мезосередовищі** (вулиця, місто), що дає можливість не тільки «наблизити це середовище до себе», зробити його знайомим, але й, завдяки груповій діяльності, поступово входити у соціум, ресоціалізуватися.

Вищезазначені підходи будуть також актуальними, коли відбуватиметься реинтеграція окупованих українських територій.

Таким чином, описана нами еколого-орієнтована діяльність вдало поєднується із соціальною роботою, зокрема, задля соціалізації або ресоціалізації внутрішньо переміщених осіб.

Список використаних джерел

1. Вернік О. Л. Деякі особливості специфічного ставлення і поведінки підлітків в довкіллі / О. Л. Вернік // Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. – К.: Міленіум, 2003. – Т. 7. Екологічна психологія – Ч. 1. – С. 51–56.

2. Dominelli Lena Green Social Work and Environmental Justice in an Environmentally Degraded, Unjust World Dominelli, 2012 [Електронний ресурс]: [Dominelli_Green%20Social%20Work%20Environmental%20and%20%20Social%20Justice%2015022013%20(4).pdf]
3. Кляйн Наомі. Змінюється все. Капіталізм проти клімату/ Наомі Кляйн // Пер. з англійської Дмитра Кожедуба – К.: Наш формат, 2016. 480с.
4. *Москаленко* В.В. *Соціальна психологія* / Москаленко В.В. Видання 2-ге, виправлене та доповнене – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 688 с.
5. Швалб Ю. М. К определению понятий среды и пространства жизнедеятельности человека / Ю. М. Швалб // Актуальні проблеми психології. зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка. – К.: Логос, 2006. – Т. 7. Екологічна психологія. – Вип. 8. – С. 182–190.

ІНТЕРЕСИ ЯК УМОВА ПОБУДОВИ ЖИТТЄВОГО ПРОСТОРУ ОСОБИСТОСТІ

Люта Л. П.
кандидат соціол.наук,
доцент кафедри соціальної роботи
факультету психології Київського Національного
університету імені Тараса Шевченка, м. Київ

Аналіз соціальних процесів та стрімких соціальних змін спонукає нас більш детально зупинися на аналізі сутності поняття «інтерес». Зміна способу життя призвела до того, що переважна більшість людства зараз не бореться за виживання. В новій парадигмі відбуваються зміни в інституційних процесах. Загалом збільшився рівень матеріальних статків. Люди можуть жити не тільки задовольняючи потреби, а реалізуючи всій сутнісний інтерес. Інтерес, який захоплює людей, змінює нашу соціальну реальність. Соціальні процеси, соціальні відносини та нові соціальні практики народжуються на інших засадах. Нові підстави інституційних процесів, вимагають з'ясування сутності інтересу, навколо якого, так успішно об'єднуються люди.

Поняття «інтерес» у сучасній психологічній та соціологічній літературі трактується досить не однозначно. Це досить багатозначне та полісемантичне поняття. У психологічній науці, інтерес розглядається як одна з фундаментальних природних емоцій, і вважається домінуючою серед всіх емоцій здорової людини. Він присутній навіть у новонароджених. Головна теза всіх визначень інтересу - це форма прояву пізнавальної потреби. В основі інтересу є цікавість, тому досить часто його зводять до пізнавальної сфери.

Соціологи визначають інтерес, з одного боку, як можливість вибору з мозаїки різноманітних можливостей і шансів, а іншого, як адаптацію суб'єкта до нестабільних і невизначених реалій, як механізм залучення і спосіб ідентифікації у багатополярному соціумі.

Загалом інтерес постає як: вибіркова увага, почуття, емоція, потреба, прагнення, оцінка значення, схильність, потяг, розташування. Майже всі автори погоджуються, що інтерес постає як стимул вибіркової активності по відношенню до певних областей дійсності.

На нашу думку аналіз взаємодії понять «інтерес», «потреба», «мотив» є самим змістовним у виявленні сутності інтересу.

Потреба відрізняється від інтересу за своєю суттю. Потреба – нужда у будь-чому, що об'єктивно необхідне для підтримання і розвитку організму, особистості, соціальної групи та суспільства в цілому. Якщо виходити з цього визначення то інтерес, навпаки, з'являється не від відчуття нестачі. Інтерес як раз те, без чого ми можемо жити.

Інтерес завжди є усвідомлений і раціональний за своєю сутністю. Нераціональною є поява інтересу, він завжди з'являється спонтанно. Ми не знаємо, що впливає на процес його появи. Інтерес завжди особистісно направлений на певну предметність. Мотиви, на відміну від інтересів можуть нами не усвідомлюватися.

Суттєва відмінність між потребою та індивідом є у ситуації виникнення. Пошук предмету інтересу можливий. Ми можемо поставити собі подібну задачу пошуку нового хобі чи зайнятості. Цей процес схожий на апробацію того, що виявиться для нас цікавим. Потреби, на відміну від інтересів, нас шукають самі.

В когнітивному плані інтерес має ідею, а потреба безідейна. Люди дійсно задовольняють базові та соціальні потреби. На рівнях самореалізації та самоствердження актуалізується інтерес та з'являється ідея. Людина не може не усвідомлено шукати собі відповідну сферу зайнятості та проект, де зможе задовільними найвищі потреби. Кожен індивід усвідомлено актуалізує свій інтерес, який дає можливість самореалізації, а не навпаки. Потреби актуалізуються самі по собі. Це природна система індивіда. Навіть соціальні потреби є

для нас природними. Інтерес - це завжди результат активності. Він спонтанний. Ми ніколи не знаємо, що для нас стане цікавим завтра. Інтерес відкриває поле можливостей у реалізації ідей.

Соціальні зміни відрізняються за своєю суттю. Якщо вони несуть нову ідею, то така ідея відповідає інтересам, а не потребам. Якщо соціальні зміни, продиктовані незадоволеними базовими потребами, ми отримуємо соціальний бунт (революцію). Євромайдан на якому зібралися студенти, виражав їх інтерес до євроінтеграційних процесів. Рушійна сила їх зібрання – інтереси. Це був вияв світоглядного інтересу. Студенти демонстрували те, що приймають та розділять європейські цінності, а не від відчуття нестачі. Коли внутрішні війська почали їх розганяти, включилися потреби (безпеки, виживання, комфорту і т.д.).

Цікавим є співвідношення потреби та інтересу на прикладі ЛГБТ- спільнот. У безпосередніх учасників – це потреба. Однак, політики досить часто, використовують це у своїх інтересах. Наприклад, побудова ліберально-демократичного суспільства.

Рух фемінізму, щодо рівності жінок – це інтерес, а не потреба. Хоча з такою тезою, мабуть не погодяться самі феміністки. Рівність жінок у суспільстві, не спонтанна потреба, яка є неусвідомленою. Це чітко усвідомлене прагнення, бажання, устремління, потяг, тобто інтерес.

Сучасні соціальні зміни, які відбуваються у об'єднаних територіальних громадах ілюструють прямий соціальни й інтерес. Якщо у місцевих жителів з'являється інтерес, який має ідею, їм вдається об'єднатися. Прикладами такого інтересу може бути:

- регіональне процвітання;
- перерозподіл місцевих фінансів;
- самостійність у прийнятті рішень.

Об'єднати жителів громади може й потреба, але це буде тимчасово. Наприклад, такими потребами можуть бути:

централізоване водопостачання; розподіл землі; боротьба з забрудненням річок, лісів; чисте повітря; гарні дороги. Громада об'єднана навколо потреби розпадається, коли потреба задовольняється. Інтерес має ненасичувану основу, він спрямований не на отримання конкретного результату.

У висновку, можемо зазначити, що поза інтересами не існує соціальної активності. Простір, де переважають інтереси – це простір соціальних змін. Ці зміни можуть бути революційні, такий характер суттєво впливає швидкість процесів, які протікають у соціумі.

ОПТИМІЗАЦІЯ СТАВЛЕННЯ ДО ЗДОРОВ'Я ЗАСОБАМИ САМОПІЗНАННЯ

Марценюк М. О.
кандидат психол.наук,
старший викладач кафедри психології
Мукачівський державний університет, м. Мукачево

Метою освіти в Україні на всіх її рівнях є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями, причому базується освіта на принципах гуманізму, демократії, національної свідомості, взаємоповаги між націями і народами [2; 4; 5].

Поняття «здоров'я» настільки давнє, що в усіх мовах світу воно є і означає високу працездатність, гарний настрій, упе-

вненість у собі. Аналіз досліджень та публікацій з питань здорового розвитку особистості демонструє необхідність усвідомлення кожною людиною, що здоров'я це той життєвий ресурс, використовуючи який людина могла б активно і творчо проявляти себе в усіх сферах життєдіяльності протягом життя. Про це свідчать роботи Водоп'янової Н.Є., Ходиревої Н.В., Васильєвої О.С., Філатова Ф.Р., Правдіної Л.Р., Литвиненко С.Н., Амосова М.М. Так, М.М.Амосов наголошував, що цінність здоров'я полягає у тому, що воно є необхідною складовою частиною ефективної діяльності людини [1]. Питання про роль освіти в збереженні і примноженні здоров'я стали предметом вивчення таких вчених, як Н.А.Амінов, М.М.Амосов, І.І.Брехман, О.С.Васильєва, Г.К.Зайцев, В.В.Колбанов, Л.М.Мітіна, Ф.Р.Філатов та ін.

Крім первісного ядра людських здібностей, у тому числі й особистісного потенціалу, що мало залежить від особистих зусиль, є й така його частка, на яку сама людина може активно впливати завдяки силі бажань, вольовим імпульсам, відповідальності, почуттю честі, потребі захистити себе і своїх близьких, вистояти, не зламатися. І тут вже йдеться про розвинену суб'єктність або «суб'єктивне ставлення». Наприклад, «особистісний зміст» розкриває суб'єктивне ставлення в смисловому аспекті, у його зв'язку із суспільно виробленими значеннями, смислова установка в мотиваційному, почуття – в афективному, ціннісні орієнтації - в аспекті загальної спрямованості особистості, відносини особистості (по Мясищеву) визначають суб'єктивну позицію особистості в навколишній дійсності [6].

Таким чином, суб'єктивне ставлення людини до об'єктів і явищ дійсності визначається тим, які саме потреби і у якій мірі «відбиті» у них. Потреба виступає як форма зв'язку організму із зовнішнім світом. Одночасно потреба є основним видом ставлення людини до об'єктивної дійсності. Як кожне ставлення, вона має виборчий зв'язок людини з різними сторонами навколишньої дійсності, вона потенційна, тобто ви-

являється при дії об'єкта і при відомому стані суб'єкта вона характеризується активністю.

Від того, які в людини потреби, які із них виражені сильніше, які слабше, наскільки віддалені вони за змістом, значною мірою залежить своєрідність системи відносин. Самі відносини в цілому є своєрідною психологічною проекцією ціннісно-потребової сфери людини, сутність якої найсильніше виражається в її вчинках. Істинне ставлення людини до дійсності до певного моменту є її потенційною характеристикою і проявляється повною мірою тоді, коли людина починає діяти в суб'єктивно значимих для неї ситуаціях [6]. Даний факт представляє додаткову складність аналізу системи відносин у цілому і ставлення до здоров'я зокрема.

Ставлення до здоров'я іноді позначають терміном «валеоустановка». Однак, якщо поняття «установка» застосовувати у класичному змісті (Д.М. Узнадзе), то мова йде про «цілісний стан суб'єкта», що не є свідомим, але представляє «своєрідну тенденцію до певних змістів свідомості». Тут має місце не просто якийсь із змістів психічного життя, а «момент її динамічної визначеності», тобто спрямованості на певну активність.

Тобто, валеоустановку можна визначити як психічне утворення, що включає три компоненти, які відповідають, але не ідентичні таким по змісту в структурі свідомого ставлення: уявлення про здоров'я (здоровий спосіб життя) і про хворобу; емоційне ставлення до проблем здоров'я і хвороби, їхня суб'єктивна оцінка; стереотипи поведінки, спрямовані на підтримку здоров'я і подолання хвороби [6].

Щоб відчути власну сутність, розкрити нереалізовані потенції, слід опанувати певні навички самопізнання. Існують ефективні групові форми роботи, спрямовані на поступове звільнення від самовідчуження, поглиблення усвідомлення власної цінності, пошук власної неповторності, значущості, унікальності.

Яким чином організується навчання самопізнання? Наша свідомість завжди є спрямованою на щось. У межах методу самопізнання та самоаналізу відбувається таке поступове й дозоване самоспрямування [7].

Ідеться про аналіз феноменологічний, адже аналізуються переживання, емоційні стани, відчуття, які реально є в особистості, живуть у її душі, її тілі. Відчуття, які аналізуються, є феноменами, тому що вони суб'єктивні, тому що не піддаються об'єктивному аналізові. Кожен такий феномен суто індивідуальний, навіть в однієї особистості двох однакових переживань практично не буває. І кожне, якщо його проаналізувати, дає матеріал для самопізнання.

Під час спілкування з іншою людиною кожен переосмислює, переробляє свою власну історію завдяки діалогові, що відбувається. Процес розмови ні для того, хто говорить, ні для того, хто слухає, не є пасивним. Коли ми розповідаємо комусь про себе, ми створюємо нову реальність, починаючи якось інакше розуміти окремі епізоди свого життя, по-новому переживати життя в цілому. Слухач порівнює із власним досвідом, досвідом своїх рідних та знайомих те, що він чує під час розмови, і непомітно для себе теж починає переструктуровувати свою особисту історію, своє тлумачення подій життя, свої цінності, звички.

Серед детермінант, які підштовхують особистісне зростання, відповідно до концепції А. Роше розглядаються, по-перше, природний динамізм зростання, притаманний єству людини, по-друге, функціонування інших особистісних центрів, що обслуговують плідну життєдіяльність єства, і, по-третє, співробітництво людини з оточенням. "Природа людських істот є енергією використання свободи з метою сприяння власному зростанню, а отже, і власній гуманізації".

Чинники, які сприяють особистісному прогресу:

1) наявність життєдайних взаємин;
2) існування та діяльність у злагоді з власною сутністю;

3) глибинна інтеграція з найважливішими реаліями власного єства (своєю ідентичністю, сутнісною діяльністю, ставленням до трансцендентного, смисложиттєвою мотивацією тощо);
4) лікування психічних травм минулого;
5) самопізнання завдяки аналізові набутого життєвого досвіду;
6) життя відповідно до мудрості власного тіла.

Фундаментальні настанови, які забезпечують особистісне зростання:

1) стійке прагнення до самопізнання;
2) відкритість власній внутрішній реальності;
3) бажання знати про себе правду;
4) упокорення в самоприйнятті та розкритті себе перед іншими;
5) рішучість рухатися вперед (бажання жити, бути собою, навіть більше ніж собою) [7].

Усі люди мають внутрішні ресурси для саморозвитку, і цей процес, що дуже тішить, цілком не зупиняється майже ніколи, далеко не вичерпуючись дитинством, юністю, молодістю, навіть зрілістю. І навчання самопізнання – реальність.

Потенціал саморозвитку, самовдосконалення, що передбачає здоровий спосіб життя, закладено в кожній людині. Навіть найнесприятливіші умови дорослішання не можуть остаточно зупинити, істотним чином загальмувати цей переможний рух уперед. Як розгортається програма біологічного дозрівання, так відбувається і поступове, обережне, малопомітне втілення в життя незрівнянно складнішої програми самопізнання, особистісного розвитку, програми наближення до власної сутності.

У людини завжди є вибір, який здатний змінити смисложиттєві орієнтації. Це вибір – іти до себе чи не помічати цього найважливішого шляху, вибір траєкторії життєвого шляху, подальшого напряму самостворення. Саме вибір квантує час життя людини, позначаючи його головні віхи, вибір дає

змогу вирватися з полону буденності й побачити нові обрії зростання.

Необхідність самостійно робити по-справжньому відповідальні життєві вибори також сприяє формуванню настанов на здоровий спосіб життя, адже життєвий вибір на певному етапі життя визначає головну стратегію життєздійснення, яка може бути як саморуйнівною, так і самозберігаючою. Кожний життєвий вибір стає поштовхом до усвідомлення, оцінювання та коригування актуальних соціально-психологічних настанов молодої людини [7].

Список використаних джерел

1. Амосов Н.М. Энциклопедия Амосова. Алгоритм здоровья. Текст./Н.М.Амосов. – М.: Сталкер, 2004. – 590 с.
2. Закон України " Про освіту" №1060-XII, із змінами від 11 червня 2008 р. Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1060-12.
3. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б.Ф. Ломов.– М.: Наука, 1999.– 349 с.
4. Оржеховська В.М. Теоретико-методологічні засади формування здорового способу життя дітей і молоді. – К., 2002. – 376 с.
5. Оржеховська В. М. Здоровий спосіб життя : навчально-методичний посібник / В. М. Оржеховська, О. О. Єжова. – Суми : Видавництво СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2010. – 188 с.
6. Психология здоровья человека: эталоны, представления, установки./ Васильева О.С., Филатов Ф.Р. – М.: Академия, 2001.– 462 с.
7. Формування в молоді настанов на здоровий спосіб життя: методичні рекомендації / Т. М. Титаренко, Л. А. Лепіхова, О. Я. Кляпець. – К. Інститут соціальної та політичної психології НАПН: 2006 р. - 128 с.

СОЦІАЛЬНЕ КІНО ЯК ФОРМА ВІДОБРАЖЕННЯ ПРОБЛЕМНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА

Мурадханян М. Г.
аспірантка кафедри соціальної роботи,
факультету психології Київського національного
університету імені Тараса Шевченка, м. Київ

Соціальна робота шукає все нові шляхи подолання існуючих соціальних проблем в Україні. Сьогодні є дуже великою швидкість соціальних процесів. Багато соціальних проблем залишаються непоміченими громадянами і державою, тому не отримали досі реагування у суспільства та правового регулювання. У сфері мистецтва, зокрема у кінематографі нові проблеми знаходять своє відображення значно скоріше, ніж у нормативній інституційній сфері життєдіяльності. Поєднавши в собі літературу, живопис, театральне мистецтво та музику, кіно має широкі можливості у відображенні та зміні навколишнього світу. Особливо точним є відображення соціальної дійсності у фільмах окремого напрямку кінематографа – соціальному кіно, що має на меті актуалізацію наявних соціальних проблем задля проблематизації глядача та зміни соціальної ситуації. Тому, саме соціальне кіно може стати інноваційною технологію у сфері соціальної роботи.

Соціальне кіно висвітлює соціально-психологічні проблеми різних соціальних груп, що є клієнтами соціальної роботи. Це дисфункційні сім'ї; підлітки як група ризику; люди похилого віку; люди з особливими потребами; діти-сироти та вихованці притулків, безхатьки; біженці, мігранти, переселенці та національні меншини; безробітні; люди, які позбавлені волі або повернулися з місць позбавлення волі; ВІЛ-інфіковані та хворі на СНІД, алко- та наркозалежні, військові, які перебувають або повернулись з зони бойових дій [1; 3].

Соціальне кіно можна використовувати у соціальній роботі з клієнтами та їх близьким оточенням. Метою такої роботи є усвідомлення особистістю власної соціальної проблеми та свого міс-

ця у її протіканні та вирішенні. У роботі з клієнтами – «носіями проблеми» соціальне кіно матиме наступні функціональні задачі: підвищення впевненості в собі і своїх силах («ти не один з такою проблемою», «вихід є»); самоідентифікація в соціальних процесах; розуміння своєї власної проблеми та наслідків розгортання соціальної ситуації; погляд на свою життєву ситуацію зі сторони; усвідомлення можливих шляхів вирішення проблеми. Отже, соціальне кіно може стати елементом консультаційної, тренінгової, корекційної, терапевтичної, профілактичної або реабілітаційної роботи, здійснюючи соціально-психологічний вплив на стан та життєдіяльності клієнтів та вибір життєвого сценарію.

Як було зазначено вище, соціальне кіно здатне змінити громадську думку у суспільстві відносно певної соціальної проблеми. Ця властивість соціального кіно може бути перекладена у соціальну роботу з соціумом, метою якої буде формування соціально відповідального та небайдужого суспільства, профілактика негативних явищ, запобігання дискримінації, стигматизації, насилля та жорстокості у суспільстві, способом формування толерантності та людяності. У цьому випадку функціональними задачами соціально-психологічної роботи з соціумом з використанням соціального кіно є: інформування про наявність соціальної проблеми в суспільстві; відчуття необхідності і невідкладності вирішення проблеми; відчуття солідарності, відповідальності та причетності; формування доброзичливих, толерантних відносин; усвідомлення соціальної проблематики і свого місця у виникненні та вирішенні проблеми; руйнування стигматизованих та стереотипізованих відношень у суспільстві.

Також соціальне кіно є важливим для самих спеціалістів, які працюють з ситуацією клієнта. Це соціальні працівники, психологи, соціальні педагоги, лікарі, представники правоохоронних органів та інші спеціалісти, які задіяні до процесу надання допомоги клієнту. Показ соціальних кінострічок у роботі зі спеціалістами має на меті усвідомлення ними соці-

альної проблеми клієнта та власних можливостей щодо її вирішення. Для цього соціальне кіно має виконувати наступні функціональні задачі у роботі зі спеціалістами: «занурення» у соціальну ситуацію клієнта; розуміння потреб клієнтської аудиторії; знаходження способів роботи з проблемною ситуацією; вибудовування шляхів реагування на окремі проблемні випадки; запозичення досвіду вирішення соціальної проблеми; подолання власних страхів та упередженого ставлення до окремих клієнтських груп; розуміння змісту соціальної проблематики. Соціальне кіно є також ефективним у роботі зі студентами та молодими спеціалістами та може бути інструментом підготовки спеціалістів до роботи з різними клієнтськими групами соціальної роботи.

Отже, соціальне кіно є окремим напрямком кінематографу, що є чутливим до соціальних проблем середовища та актуалізує необхідність їх нагального вирішення. Ця властивість соціального кіно може бути використана в індивідуальній та груповій роботі спеціалістів з різними клієнтськими групами соціальної роботи та групами ризику, з соціумом та під час підвищення кваліфікації, навчання і підготовки спеціалістів, молодих спеціалістів та студентів.

Список використаних джерел

1. Beker M. The Screenwriter Activist: Writing Social Issue Movies» / Marilyn Beker. – New York: Taylor & Francis, 2013. – 186 c.
2. Cosbey J. Using Contemporary Films to Teach about Social Problems / Janet Cosbey. // National Social Science Journal. April 2010, Vol. 34 Issue 1 – C. 53.
3. Russell W. Teaching social issues with film / William B. Russell. – Charlotte, NC: Information Age Publishing, INC., 2009. – 181 c.
4. Sloan K. The Loud Silents: Origins of the Social Problem Film / Kay Sloan. // University of Illinois Press., 1988. – 14 c.

МЕЖІ Я І КОНТАКТ ДОШКІЛЬНИКА: МОТИВАЦІЙНО-ІНТЕНЦІЙНА ФУНКЦІЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ТИПОВОГО ТА ЗАТРИМАНОГО РОЗВИТКУ

Омельченко І. М.
кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник
Інститут спеціальної педагогіки
НАПН України, м. Київ

При актуалізації суб'єктно-просторової проблематики *Іншого* в структурі комунікативної діяльності постає необхідність аналізу поняття «межі (границі)». У мовному тезаурусі категорія «межі», застосовується для означення смуги, поділу якої-небудь території взагалі, а слово границя обмежено вживається в обох значеннях. Крім того, вони відрізняються сферою вживання у різних стилях мови та стилістичним забарвленням. З точки зору психологічної рефлексії під межами особистості розуміють осмислення і прийняття власного *Я* як окремого від *Інших*, усвідомлення своєї автономності та суверенності. У контексті дослідження психології комунікативної діяльності у дошкільників із ЗПР будемо оперувати поняттям «психологічні межі» або «межі Я».

Відтак, мета тез полягає в обґрунтуванні співвідношення Меж *Я* і контакту дошкільника в структурі комунікативної діяльності в умовах типового та затриманого розвитку.

Психологічні межі стали об'єктом досліджень у різних зарубіжних теоріях та психологічних напрямах: етологічному (I. Altman & M. Chemers; I. Altman & A. Vinsel; N. Brown; S. Greenberg), особистісно-орієнтованій психотерапії (В. Екслайн; К. Роджерс), екзистенціально-феноменологічній теорії (Р. Ленг), генетичній психології (Ж. Піаже). Психологічні межі, на думку психологині Т. Півненко, це певний рубіж, лінія поділу між *Я* і *не-Я*, між тим, що дитина ототожнює з собою і зі своїм, і з тим, що вона

з собою (і зі своїм) не ототожнює. Межа *Я* має кілька функцій: відділення *Я* від *Іншого* і від зовнішнього світу і з'єднання з ними, що забезпечує контакт і взаємодію між *Я* та *Іншим*, *Я* і *Світом* [4].

Отже, межа *Я* як джерело руху та мотив дії повинна бути психологічно осмисленою одночасно як мотиваційно-спонукальна та регулятивна основа у структурі комунікативної діяльності з *Іншим* суб'єктом.

Психологічні межі визнаються низкою дослідників (М. Ішковою, В. Петровським, О. Рягузовою та ін.) як мотиваційно-смисловий регулятор комунікативної діяльності, що діє від мотивації до смислоутворення та ціннісно-смислового визначення *Іншого* та власного *Я*.

Принагідно відзначимо, що вище представлений теоретичний аналіз джерел засвідчує, що в підґрунті всіх розвідок, спрямованих на вивчення ролі контакту, окреслюється метафора з'єднання, створення спільних психологічних меж, часткового змішування, або навпаки – злиття. Відповідно до вище зазначеного, вважаємо за необхідне експлікувати контакт через категорію, яка виступає його психологічним еквівалентом –«психологічні межі» чи «межі *Я*».

Психологічні межі допомагають, з одного боку, підтримувати стійкість особистості та зберігати психологічне благополуччя суб'єкта (інтрасуб'єктна складова комунікативної діяльності), а з іншого – зважати на інтереси оточуючих (інтерсуб'єктна складова комунікативної діяльності). Інтрасуб'єктні психологічні межі вибудовуються всередині *Я* суб'єкта і презентують відносини *Я-не-Я*. Можливість визначати себе через *Іншого*, а *Іншого* через себе та постають основним принципом згідно з яким формується суб'єктивність, а пізніше і суб'єктність дитини. Дослідження інтрасуб'єктних психологічних меж стає можливим у відповідності з теоретико-методологічними орієнтирами психології тілесності, а теоретичні основи їх формування окреслені в бодинаміці. Інтерсуб'єктні психологічні межі позначають простір «між» різ-

ними взаємодіючими суб'єктами, їх зустрічі, контакти, зіткнення, діалог і репрезентуються шкалою *Я-Інший*, виступаючи критерієм відкритості *Іншому* чи *Іншим* і, в той же час, демонструють відокремленість від нього (чи них). У якості теоретико-методологічного підґрунтя дослідження інтерсуб'єктних психологічних меж у дошкільників із типовим розвитком і ЗПР нами обрано парадигму суб'єктно-середовищного та суб'єктно-буттєвого підходів.

Представниця суб'єктно-буттєвого підходу О Сіліна з'ясувала, що в середньому дошкільному віці з'являється «відчуття меж Я» на неусвідомленому рівні, психологічні межі починають функціонувати як психологічне утворення, що забезпечує комфорт і безпеку особистості дитини, а в старшому дошкільному віці завдяки функції усвідомлення (децентрації) дитина починає визнавати факт існування меж *Я* у інших людей, а відтак її психологічні межі наповнюються соціальним змістом та слугують меті комунікативної діяльності [5].

У бодинамічному та тілесно-орієнтованому підході на основі даних про психомоторний розвиток визначено стадії розвитку психологічних меж на етапі дошкільного дитинства. Першими з'являються фізичні межі, коли ембріон починає торкатися стінок матки матері, і продовжують розвиватися впродовж перших років життя дитини при дотикові до неї. Це базовий вид психологічних меж, які пов'язані з відчуттям того, де закінчується моє тіло і починається навколишній світ. Друга стадія – розвиток енергетичної межі, створення особистого простору. По-суті «це повітряний простір навколо мене, який належить мені і який я маю право контролювати», що розвивається в перші роки життя під час сепарації дитини від мами та інших близьких дорослих. Третя стадія – розвиток територіальних меж, що починається приблизно з трьох років, коли дитина вчиться позначати і відстоювати своє місце, свою територію. Четверта стадія передбачає ста-

новлення соціальних меж, які розвиваються в іграх із однолітками (М. Брантбьєрг) [1].

Мотиваційну основу контакту та меж *Я* у взаємодії з дорослими та однолітками у своєму науковому дослідженні характеризує В. Назаревич. Науковець зауважує, що вся система мотивів та потреб дошкільника із ЗПР набуває змін у напрямі гіперболізації емоційних потреб, що виступають певним захисним механізмом від умов зовнішнього середовища. Нею встановлено, що основні вияви соціально-комунікативної активності дітей із ЗПР полягають у недовірі до оточуючого, тривожності, імпульсивності, агресивності, аутичності, показники яких досить високі [3]. Аналіз видів зовнішньо спрямованої активності доводить її деструктивний характер у інтерсуб'єктному комунікативному стосунку, який і стає основою неадекватних та негативно-змінених поведінкових реакцій у спілкуванні з дорослими та однолітками, позаяк виявлене засвідчує специфіку як інтерсуб'єктних, так і інтрасуб'єктних меж на рівні контакту з іншою людиною.

На зниження контактності у структурі комунікативної діяльності вказує психологиня Н. Деревянкіна, вона відзначає, що в порівнянні з дітьми з типовим розвитком (далі ТР) у дошкільників із затримкою психічного розвитку (далі ЗПР) спостерігається велика кількість протестних реакцій. Зазначені особливості виявляються у формі переважання пасивної позиції у взаємозв'язку із захисними та депресивними рисами, що виявляються в повсякденній поведінці та грі, хронічному емоційному напруженні та невротичних симптомах [2]. До особливостей мотивації контакту у дітей із ЗПР може бути віднесено переважання установки недовіри до дорослих, що виявляється у відкритій ворожості; агресивних тенденціях, які поєднуються з вираженою асоціальною симптоматикою.

Таким чином, психологічні межі *Я* дошкільників із ЗПР характеризуються агресивними тенденціями, які детерміновані неможливістю адекватно вирішити конфліктну ситуа-

цію, негативним досвідом спілкування, отриманим у родині, прагненням до дистанції та усамітнення. Для більшості дошкільників із ТР, навпаки, є характерним позитивне домінування-підкорення, високий рівень особистісної активності.

Список використаних джерел

1. Брантбьерг М. Х. Заботясь о других – заботься о себе / М. Х. Брантбьерг // Телесная психотерапия. Бодинамика. – М. : АСТ МОСКВА, 2011. – С. 298–314.
2. Деревянкина Н. А . Особенности эмоциональной сферы дошкольников с задержкой психического развития : диссертация ... кандидата психологических наук: 19.00.07. – Ярославль, 2005. – 217 с. : ил.
3. Назаревич В. В. Психологічні особливості корекції поведінки соціально дезадаптованих дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку : автореф. дис... канд. психол. наук : 19.00.08 / В. В. Назаревич; Ін-т спец. педагогіки АПН України. – К., 2005. –20 с.
4. Пивненко Т. В. Психологические границы Я в игре детей, не принимаемых сверстниками : автореферат дис. ... кандидата психологических наук : 19.00.13 / Т. В. Пивненко; [Место защиты: Моск. гор. психол.-пед. ин-т]. – Москва, 2008. – 26 с.
5. Силина О. В. Границы Я и психологическое благополучие детей 2–10 лет [Электронный ресурс] / О. В. Силина // Клиническая и специальная психология. – 2016. – Том 5. – № 3. – С. 116–129.

ПРОЕКТУВАННЯ ТА КОНСТРУЮВАННЯ ЖИТТЄВОЇ ПЕРСПЕКТИВИ ОСОБИСТОСТІ

Павленко О. В.
науковий кореспондент
лабораторії екологічної психології
Інституту психології імені Г.С. Костюка
НАПН України, м. Київ

Питання побудови особистістю власної життєвої перспективи є одним із найбільш значущих у наш час. Життєва перспектива розуміється більшістю авторів як цілісна картина майбутнього, що включає ряд можливих (планованих і очікуваних) подій, які знаходяться в багатосторонньому, часом неоднозначному взаємозв'язку один з одним. У сучасному нестабільному житті особистість організує власну життєдіяльність у відповідності до власних уявлень про світ навколо себе, себе, оточуючу дійсність, які постійно змінюються. В такій ситуації формування життєвої перспективи може бути ускладнене чи взагалі перспектива може не будуватись. Проте необхідною умовою буття особистості як суб'єкту власного життя є наявність узгодженої, позитивної та реалістичної перспективи. Особистісна перспектива є показником зрілості особистості, потенціалу її розвитку, сформованої здатності до організації часу. Таким чином питання про форми та засоби побудови перспективи власного життя є актуальним та його вирішення є необхідним для вирішення практичних завдань, які постають перед сучасними психологами.

Загально відомим є факт про те, що життєва перспектива будується особистістю на підставі власної картини світу. Яка, в свою чергу складається на протязі всього життя людини через її життєвий досвід. Таким чином, говорячи про способи формування особистістю власного майбутнього ми можемо виділити такі їх види, як проектування, конструювання та пряме перенесення.

Найбільш простим, поширеним, відомим та використовуємим засобом побудови перспективи власного життя – є пряме перенесення минулого досвіду на майбутню перспективу життя особистості. У цьому випадку при виникненні завдання на побудову особистісної перспективи особистість знаходить відповіді на питання «Що робити?», «Для чого?» та «Як?» у власному минулому досвіді. У цьому випадку подібне завдання вже вирішувалось людиною на попередніх етапах її життя і це вирішення було ефективним з точки зору цієї людини. Цей засіб вирішення завдань майбутнього є найбільш простим та не вимагає від людини надмірного напруження, проте якщо у цьому випадку не враховується зміни, що відбулися у ситуації життєдіяльності особитості, то такий засіб побудови власної перспективи виявляється відірваним від об'єктивної реальності та не є адекватним для вирішення поставленого завдання.[1]

Конструювання перспективи власного життя неможливе без аналізу наявної ситуації. Тобто у цьому випадку при необхідності вирішення питання побудови майбутнього особистість проводить ситуаційний аналіз теперішньої ситуації, при цьому виділяться її основні параметри та ті параметри за якими ситуація змінилась. Знаходить у власному життєвому досвіді за допомогою побудови аналогії за цими параметрами ситуацію чи елементи різних ситуацій минулого, звідки ефективний засіб вирішення питання переноситься на наявну ситуацію, враховуючи наявні зміни. Слід зазначити, що у цьому випадку смисли та цілі особистості залишаються незмінними, тобто відповіді на питання «Що робити?» та «Для чого?» особистість у цьому випадку не змінює, суттєвих змін дістає тільки відповідь на питання «Як?».[3]

Проектування, як засіб побудови власної перспективи використовується особистістю тільки у тому випадку, коли перед нею постають всі ці три запитання (Що робити? Для чого? Як?) та вони вимагають перегляду відповідних позицій щодо власних поглядів у минулому. Тобто у цьому випадку

відбувається конструювання нових власних смислів та цілей і, відповідно до них, засобів їх реалізації. Проте навіть у цьому випадку при вирішенні питання побудови перспективи власного майбутнього особистість спирається на власний досвід, як на ресурс. І після вирішення питання про смисли та цілі власного майбутнього на етапі переведення цілей в завдання чи створення плану їх реалізації можливо і необхідно використання і конструювання і прямого переносу, як засобів побудови власної перспективи майбутнього особистістю. [2]

Таким чином, аналізуючи етапи формування життєвої перспективи, варто відзначити, що в сучасній психології їх розуміють як, смисли, які задають спрямованність майбутнього, образ цього майбутнього та способи і плани його наближення. Для вирішення цих завдань необхідно використовувати всі названі засоби побудови перспективи майбутнього. Подальша перспектива дослідження полягає у розробці розвивальної програми з побудови узгодженої, оптимістичної та реалістичної перспективи особистості в умовах тяжких життєвих обставин та дійсності, яка стабільно змінюється.

Список використаних джерел

1. Моляко В.О. Психологія творчості – нова парадигма дослідження конструктивної діяльності людини / В. О. Моляко // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – № 8. – С. 1-4.
2. Швалб Ю.М. Целеполагающее сознание (психологические модели и исследования) / Ю.М. Швалб // – К.: Милениум, 2003. – 152с.
3. Шрагина Л.И. Процесс конструирования метафоры как объект психологического исследования // Психол. журн. Москва. 1997. №6. С.121-128.

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОФІЛАКТИКИ ТРАВМАТИЗМУ МОЛОДІ НА ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТІ

Пінчук О. В.
головний фахівець
Департаменту інформаційної політики
та зв'язків з громадськістю ПАТ «Укрзалізниця», м. Київ

Схильність молоді до ризику та відчайдушних вчинків добре відома батькам, педагогам і психологам. У наш час вона отримала новий розвиток у вигляді молодіжної моди на різні ігри зі смертю, нерідко з використанням штучних споруд, сучасної техніки та таких інструментів публічності, як фото та відеозйомка, публікації в соціальних мережах. Такі захоплення отримали назву Urban Exploration (міські дослідження) – відвідування різних індустріальних і урбанізованих об'єктів, транспортної інфраструктури та техніки.

В літературі та ЗМІ зустрічаються наступні словотворення: руфінг, зачепінг, трейнхопер, диггерство, паркур, тейсер. Зокрема, руфінг українською мовою означає лазіння по дахах, вежах та баштах. Руфери прагнуть дивитися на світ згори, тому вони ретельно розшукують відкриті горища, підіймаються на дахи і споглядають околиці. Крім цього, роблять захоплюючі фотознімки.

Диггерів навпаки тягне під землю: в каналізаційні колектори, печери та катакомби. Вони полюбляють подорожі по території зруйнованих заводів, катакомб, занедбаних будинків і бункерів. Трейсери – долають перешкоди, займаються паркуром, використовуючи місто, як спортивний майданчик.

Колії та поїзди метрополітену та залізниці використовуються для зачепінгу (катання на причепі) та трейнхоперства (мандрів на вантажних вагонах).

Щоб окреслити масштаби проблеми за статистикою, оприлюдненою на офіційному сайті ПАТ «Укрзалізниця» від початку 2018 року до 16 травня через порушення правил без-

пеки на об'єктах залізничного транспорту отримали травми різного ступеню важкості 193 сторонні особи, у тому числі 110 – зі смертельним наслідком. З них внаслідок ураження електричним струмом травмовано 8 сторонніх осіб, а також одна – зі смертельним наслідком. Серед постраждалих – 11 дітей віком до 16 років, з них 3 – смертельно (2 дітей загинули від ураження електрострумом). Внаслідок зачепінгу важко травмовано 1 дитину.

Проте статистика травмувань – лише вершина айсберга, бо насправді молодіжна мода на такі екстремальні захоплення охоплює цілий прошарок школярів та молоді. Недарма мода на зачепінгом переважно розповсюджується саме серед школярів. З одного боку підліток відчуває себе дорослим, прагне незалежності, намагається проявити свою унікальність, з іншого – залишається дитиною, може не мати потрібного досвіду та відповідальності щодо навколишнього соціуму і середовища, почувається ніби між двома світами, де правила гри невідомі, ще й постійно змінюються. Якщо додати протестну складову поведінки, то під час такої перебудови свідомості, вважає українських психолог С.О. Гаркавець [2], молода особа стає схильною до віктимності та інших девіацій заради «авторитету» серед однолітків, самоствердження, як засіб від нудьги чи задля дослідницького експерименту.

Під час інтерв'ю із досвідченим зачепером журналіст поцікавився, у чому саме кайф зачепінгу? І отримав відповідь: «А кайф в тому, що на початку ти відчуваєш свободу, катаючись на поїздах: вітер летить в обличчя, постійно мінливий краєвид, сонце в очі. Така собі альтернатива кабріолету в жарку погоду».

Поняття віктимності як підвищеної вірогідності особи стати жертвою злочину завдяки своїх певних індивідуальних особливостей, вивчалося радянськими кримінологами, зокрема Л. В. Франком [6]. Однак дана концепція віктимності не користується популярністю серед зарубіжних науковців,

бо вважається формою звинувачення самої жертви, дії (бездіяльність) якої не розглядаються в контексті активності інших осіб.

На відміну від випадкових жертв злочинних нападів, терористичних атак, техногенних катастроф тощо – «зачепери» демонструють винахідливість та докладають неабияких зусиль створюючи небезпечні та потенційно аварійні ситуації, не зважаючи на спроби унеможливити подібні ексцеси.

Японський фахівець-віктимолог К. Міядзава [5] розподіляв віктимність за двома типами: загальну віктимність, що залежить від соціальних та гендерних факторів та спеціальну віктимність, що проявляється в установках, атрибуціях та інших психологічних характеристиках особи у поєднанні проявів цих двох типів віктимність посилюється.

В повсякденній свідомості ризик сприймається як авантюрізм; бажання адреналіну; ситуація невизначеності; найчастіше - як дія з невизначеним результатом проте примарною надією на успіх. У «Британській енциклопедії» говориться: «надмірний і поспішний ризик загрожує ...», а значить, мається на увазі, що ризик – це прийняте рішення, зазначає Є.П. Ільїн [10].

Психологічні екстраполяції, в будь-якому випадку, лінійно або нелінійно визначають поріг віктимогенної уразливості. Ключовим є те – наскільки особа дорожить своїм життям, може оцінити ризики і спроможна захистити себе від небезпеки.

Зауважимо також, що за В.А. Туляковим віктимність проявляється у двох формах:

- евентуальна (від латинського eventus – потенційна) – включає в себе вірогідність або можливість за деяких обставин чи в якійсь ситуації стати жертвою злочину.
- децидивна віктимність (від латинського decido – рішення) – дієва віктимність або віктимність в дії, включає прийняття рішення, віктимну дію та девіації, що слугують каталізатором злочину [1].

Башкина Ю.Д., Посохова С.Т. у своїх дослідженнях визначили, що показники схильності підлітків до ризику, зокрема, «пошук гострих відчуттів», «неможливість витримати одноманітність», «неадаптивне прагнення до труднощів» взаємопов'язані з різними видами і проявами девіантної поведінки: схильність до агресії, насильства, до адиктивної поведінки, схильність до самопошкодження та саморуйнівної поведінки; знижений вольовий контроль емоційних реакцій [3]. Молоді люди не цінують звичайне розмірене життя, бояться старості й мріють померти молодим. Український психолог С. Яковенка щодо цього писав, що парадоксальність існування людини полягає у тому, що вона цінує життя дорого, але часто втрачає його безглуздо [8].

Цікаві дані містить американська статистика, наведена кримінологом С.М. Іншаковим, за якою найбільш віктимним виявився вік від 16 до 19 років та чоловіча стать: з 1000 американців жертвами злочинних посягань стає 91 юнак. А загалом, із однієї тисячі янкі раз в рік стають жертвами злочинів 105, при цьому чоловіки в 2,5 рази частіше піддаються нападу. Особи старшого віку значно рідше потрапляють до статистики жертв злочинів: у віковій групі понад 65 років з тисячі осіб жертвами стають тільки четверо. Вікова група до 35 років також не є найбільш криміногенною: з 1000 громадян жертвами насильства стають 35 осіб.

Рівень життя знаходиться в нелінійній залежності з віктимністю. Більш віктимні особи з низьким доходом, менш віктимним виявився середній клас, проте віктимність зростає разом із зростанням рівня прибутків – більш фінансово забезпеченим особам не вдається знизити високий рівень віктимності, незважаючи на значущі запобіжні заходи [4].

Екстремально налаштована молодь, що використовує для гри зі смертю та самоствердження доступне життєве середовище – улюблена тема та популярні герої різних публікацій, теле-радіо сюжетів, новин, рекламних роликів, постів у соціальних мережах. Такі теми завжди збирають велику кіль-

кість переглядів, вподобань та коментарів, адже ставлення до ризику у суспільстві неоднозначне.

Вихід кожного рекламного ролика з героєм, що ризикує на шляху до мети, наслідується підлітками і прогнозовано дає різке збільшення статистики підліткового травматизму. Наразі в суспільстві ніщо не обмежує креатив рекламістів у цьому напрямку.

Відповідальні структури, яким доводиться мати справу із наслідками безвідповідальних дій юних екстремалів – правоохоронці, залізничники, працівники метрополітену та Державної служби з надзвичайних ситуацій через пресслужби та відділи взаємодії зі ЗМІ зі свого боку намагаються вплинути на ситуацію шляхом поширення інформації про трагічні та травматичні випадки, пропаганду безпечної поведінки та соціальну рекламу відповідального ставлення до власного життя. Зауважимо, що така робота не лише регламентована державними та відомчими нормативними документами, але й виконується задля підтримки іміджу організації, як соціально відповідального суб'єкта суспільства.

Однак питання ефективності такої реклами залишається доволі спірним, а також є вірогідність, що розповсюдження інформації про екстрим стає своєрідною рекламою девіацій, породжує в декого нові ідеї, щодо способів ризикованих розваг.

Що діяти у ситуації, що склалася? Наразі ми маємо деякі засоби та інструменти пропаганди безпечної поведінки дітей на підлітків на залізниці: місячники профілактики, інформаційні повідомлення, взаємодія із зацікавленими ЗМІ, іншими відповідальними особами та організаціями: правоохоронцями, педагогами, громадськими організаціями, що опікуються правами дітей та молоді – однак питання щодо психологічної складової методик навчання дітей та молоді технікам збереження власного життя вимагає доопрацювання.

При цьому не можна говорити про недостатню ефективність профілактичної роботи адже по-перше, будь-яке порівняння буде доволі некоректним; по-друге – під час занять до

свідомості школяра вводиться поняття безпечної – небезпечної поведінки, що повинно сприяти переносу локусу контролю на суб'єкта дії тобто на нього самого. Під локусом контролю (екстернальним чи інтернальним за Дж. Роттеру) розуміється особистісна характеристика, пов'язана зі здатністю людини відповідати за власну поведінку [9].

З позиції психології у навчальному процесі, на наш погляд потрібно працювати за кількома напрямками:

1. Формування відповідальності за власну поведінку та безпеку.
2. Введення поняття віктимності та побудова позиції щодо віктимних рішень, ситуацій та дій.
3. Напрацювання навичок спротиву деструктивним груповим впливам.
4. Формування навичок критичного мислення та осмисленого сприйняття деструктивних посилів ЗМІ щодо віктимних ситуацій та дій.

Безпека в суспільстві, зокрема на транспорті залежить не лише від інструкцій та технічних засобів, але й від таких системних чинників, як політика держави у сфері соціальної безпеки, як рівень життя населення та усвідомлення цінності життя та від громадської думки щодо екстремальних та ризикованих розваг. Однак це вимагає додаткових роздумів та досліджень зокрема, уміння жити якісно і не гинути через дурощі.

Література

1. Нормативное социальное прогнозирование: возможные пути реализации целей общества. Бестужев-Лада И.В. — М.: Наука, 1987. — С. 11.
2. Психологія підліткової віктимності : [монографія]. /С.О. Гарькавець. – Луганськ : вид-во «Ноулідж», 2013. – 175 с.
3. Лакреева А. В., Варуха Л. В. Склонность к риску как фактор девиантного поведения подростков // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2016. –

Т. 24. – С. 141–146. – URL: http://e-koncept.ru/2016/56427.htm.
4. Иншаков С.М. Зарубежная криминология Учебное пособие. — М. : Изд. группа Инфра-М - Норма, 1997. — 374 с. Туляков В. А. Виктимология (социальные и криминологические проблемы) : монография / В. А. Туляков. – Одесса : Юрид. л-ра, 2000. – 336 с.
5. Уэда К. Преступность и криминология в Современной Японии: Пер. с япон. / Под ред. Н.Ф.Кузнецовой, В.Н.Еремина. — М.: Прогресс, 1989. — С. 64-65
6. Франк Л.В. Потерпевшие от преступления и проблемі советской виктимологии Душанбе: Ирфон, 1977. — 240 с.
7. Цукерман Г.А. Психология саморазвития: задача для психологов и их педагогов – М.: Интерпракс, 1995. – 228 с.
8. Яковенко С. І. Психологія суїцидальної поведінки: діагностика, корекція, профілактика : Зб. наук. пр. / ред.:; Київ. ін-т внутр. справ при Нац. акад. внутр. справ України. - К., 2000. - 200 с.
9. Rotter, J. B. Social learning and clinical psychology. — New York: Prentice-Hall, 1954.
10. Ильин Психология риска: пособие . СПб: Питер, 2012.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ОСОБИСТІСНОГО ВІДЧУЖЕННЯ ЛЮДЕЙ ЛІТНЬОГО ВІКУ

Подорожний В. Г.
Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця

Проблема особистісного відчуження розглядалася представниками різних наукових напрямків: демографічний (М. Бідний, Б. Урланіс, та ін.), філософський (Ф. Гегель, Л. Фейєрбах, А. Камю, Ж-П. Сартр, П. Бурд'є, Н. Бердяєв, В. Соловйов, С. Булгаков та ін.), історичний (М. Блок, Л. Февр, Ф. Бродель та ін.), антропологічний (М. Мосс, К. Леві-Строс, К. Гірц та ін.), політологічний (М. Сімен, П. Рейтон та ін.), теологічний (П. Флоренський, Іван Павло ІІ, автори матеріалів Соборів Католицької церкви). економічний (А. Смітт, Дж. Міль, К. Маркс та ін.), соціологічний (Е. Дюргейм, М. Вебер, Р. Арон, П. Сорокин та ін.) та психологічний (З. Фрейд, Е. Фромм, В. Франкл та ін.).

Поняття «відчуження» в науці вживається досить часто і в різних напрямках, в нашому дослідженні основна увага буде зосереджена на «особистісному відчуженні», тобто на психологічному аспекті даного поняття. Власне термін «відчуження» в роботах психологів використовується досить рідко, але поряд з тим, не дивлячись на обширність описової термінології різних психологічних явищ, проблематика відчуження присутня чи не у всіх основних концепціях і підходах до вивчення психіки людини [1, с. 16]. М. Сімен такий аспект відчуження, як «безсилля», відносив до відчуття неможливості людини вплинути на своє соціальне середовище; а «втрата сенсу» є почуттям того, що для досягнення важливих цілей потрібні недосяжні для особистості засоби; «ізольованість», на думку вченого, виникає тоді, коли люди відчувають себе відокремленими від домінуючих в суспільстві цінностей; а

«самоусунення» говорить про нездатність зайнятися тією діяльністю, яка приносила б психологічне задоволення. Соціальний контекст відчуження, як правило, визначається як стан розриву між індивідом і навколишнім середовищем, і має значущі негативні наслідки, включаючи соціальну ізоляцію, соціальне або культурне відчуження, відчуття відчаю і безнадійність, стан стресу або тривоги (Nicassio, 1983). Основною якістю відчуження є відокремлення або дистанціювання між двома або більше сутностями, що супроводжується вищеназваними негативними станами (Shuht, 1970). Johnson (1973) описує соціальне відчуження як віддалення від інших людей і від'єднання від культурних норм і цінностей. Clark (1959), в свою чергу, визначив відчуження як ступінь, який демонструє, наскільки людина відчуває себе безсилою в досягненні тієї ролі, яку вона визначає пріоритетною відносно актуальних життєвих цілей.

Таке різноманіття особливостей прояву особистісного відчуження, та універсальність його трактування свідчить про комплексність даної проблеми, та відсутність єдиного підходу до визначення поняття відчуження. В процесі нашого дослідження ми орієнтувалися на наступне визначення особистісного відчуження людей літнього віку: це складний процес поступового руйнування (зменшення) соціально-психологічних контактів між особистістю та оточуючим її соціумом, пов'язаний з виходом на пенсію, який полягає у виставленні обмежень власним ресурсам, і супроводжується негативними переживаннями невідповідності соціальним нормам і стандартам.

Особистісне відчуження людей літнього віку має свої особливості, при виході на пенсію людина стикається з рядом специфічних проблем, одними з основних проблем людей літнього віку є зменшення соціального впливу, відчуття власної непотрібності та наявність значної кількості вільного часу. Особистісне відчуження літньої людини частково можна розглядати як деперсоналізацію, особливо в умовах сучасного суспі-

льства, адже в багатьох сферах суспільного життя ми можемо спостерігати знеособленість, що є травматичним для людей літнього віку, адже в результаті зміни їх соціальної ситуації життя вони можуть втрачати значимі особистісні та соціальні ролі і статуси. В такому контексті особливо значимим є емоційно-особистісний аспект поняття відчуження: характеристика взаємовідношень людини й суспільства, відображення почуття безсилля, абсурдності, безглуздя дійсності та й самого існування, самотність і взаємне відчуження з іншими людьми, відчуття втрати автентичності особистості [3].

Значне психологічне навантаження, яке спричинює особистісне відчуження в людей літнього віку стимулювало розробку способів та методів його подолання. Зокрема, у країнах західної Європи набирає популярність концепція «успішного старіння». Вона визначає як найкращим чином повинен протікати процес старіння, для уникнення розвитку проблем психологічного характеру. Дана концепція почала розроблятися в середині XX століття, але була популяризована у роботі Дж. Роуї та Р. Кана 1987 року. Автори визначили поняття «успішного старіння» як комбінацію факторів, що повинні супроводжувати старіння: низька вірогідність хвороб або інвалідності; високі можливості до навчання та фізичної діяльності; активне включення у життя суспільства [4]. Реалізація визначених факторів може бути забезпечена як за допомогою суспільства, так і завдяки власним зусиллям літніх людей. Одним із основних факторів успішного старіння, а відповідно і подолання особистісного відчуження, є активне включення в життя суспільства. Активна соціальна роль та соціальні контакти забезпечують зниження вірогідності виникнення негативних емоційних станів, які супроводжують процес особистісного відчуження у людей літнього віку, а включеність в життя соціуму зменшує вірогідність виникнення та посилення проблем, які розвиваються в стані відчуження. Реалізувати концепцію «успішного старіння» можливо через створення нових соціальних груп, з новими структурними зв'язками всередині них; через активну включеність людей літнього віку в

соціальну структуру суспільства; та через зменшення кількості «непродуктивного» вільного часу через навчання, регулярні зустрічі та підтримку активних соціальних зв'язків, особливо з людьми молодшої вікової групи [2].

Отже, важливим є розвиток психологічних властивостей особистості які полегшать адаптацію в літньому віці та сприятимуть подоланню негативних емоційних станів, що супроводжують відчуження. До них можна віднести: активність (соціальну та фізичну), творчість, діяльність, впевненість, задоволеність. Вищевикладене вкотре підкреслює важливість та актуальність проблеми особистісного відчуження людей літнього віку, та нагальність розробки методів та способів його подолання. Людина, що веде активне та продуктивне життя, має значно менші шанси переживати стан особистісного відчуження, а розумові та емоційні якості розвинуті нею в процесі такого життя залишаються на високому рівні розвитку значно довше.

Список використаних джерел

1. Зиновьева Д.М. Психология отчуждения: монография / Д. М. Зиновьева // ГОУ ВПО «Волгоградская академия государственной службы». – Волгоград: Изд-во ГОУ ВПО «ВАГС», 2005. – С. 172
2. Піонтківська О.Г. Порівняльний аналіз підходів до визначення поняття соціальної активність людей літнього віку в Україні та далекому зарубіжжі / О.Г. Піонтківська // Актуальні проблеми психології. Т.7, вип.42. – С. 173-181.
3. Черниш Н. Соціологія. Курс лекцій. / Н. Чернишенко // Курс лекцій – Львів: Кальварія, 2003.
4. Rowe, J.D. & Kahn, R.L. (1997). Successful ageing.. The Gerontologist 37 (4). c. 433–440. (48)

ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Рудоміно-Дусятська О. В.
лабораторія екологічної психології,
Інститут психології імені Г.С.Костюка
НАПН України, г.Київ

В умовах нинішньої екологічної ситуації психологам доводиться своїми засобами вирішувати проблему так званого консьюмеризму – прагнення людей споживати все більше і більше товарів та послуг. Таке прагнення економічно вигідно суспільству, але одночасно його державні інституції повинні вирішувати безліч екологічних завдань, пов'язаних з утилізацією сміття та відходів, підвищенням екологічності виробництва, контролем якості товарів та послуг. На жаль, сьогодні лише найбільш розвинені країни послідовно реалізують екологічну політику у сфері споживання. Тому у світі все більшої популярності набувають ідеї так званого споживчого мінімалізму – зниження споживання, самообмеження шляхом задоволення лише своїх дійсно життєвих потреб. Актуальними у цьому контексті є пошуки психологічних засад схильності до подібної поведінки.

Ми представимо результати дослідження під таким екологічним кутом зору феномена самосвідомості, який визначається як особистісна ідентичність. Традиція застосування поняття «ідентичність» в психології збігається з буттєвою істиною - річ є самою собою і нічим іншим. Але оскільки цієї «річчю» є людина, яка має здатність до усвідомлення себе, виділяються окремі аспекти дослідження ідентичності. За Е.Фромом ідентичність - усвідомлення своєї власне людської сутності, Е.Еріксон виділяє аспект внутрішньої тотожності, конгруентності самому собі, И.Кон підкреслює момент стійкості внутрішнього і зовнішнього, який зберігається по при зміни у середовищі.

Змістовний аспект ідентичності, виділений у когнітивній психології. Її представники Д.Тернер, Г.Теджфел, Г.Брейквел, відповідаючи на питання у яких термінах і чому визначає себе особистість, виділили 2 види ідентичності: соціальну і особистісну. Соціальна ідентичність - це самовизначення особистості в термінах професійних, статевих, сімейно-рольових і т.д категорій. Особистісна ідентичність - це самовизначення особистості в термінах фізичних, психологічних рис, внаслідок чого особистість відчуває себе індивідуальною, особливою і неповторною.

Той чи інший зміст ідентичності виникає в результаті когнітивної категоризації. Якщо людина знаходить у себе ознаки, які відповідають її категоріям-уявленням про певну групу людей, то вона, скоріше за все, віднесе себе до цієї групи і набуде певної соціальної ідентичності. Якщо ж таких ознак людина не знаходить, то актуалізується особистісна ідентичність, яка переживається як власна одиничність та своєрідність. В Я-концепції взаємодіють обидві форми ідентичності, але в залежності від індивідуальних категорій і стимулів для самосприйняття, людина схильна частіше визначати себе на рівні або соціальної, або особистісної ідентичності [4; 5].

Ми припустили, що особистісна ідентичність виконує функцію установки, яка спрямовує людину на пошуки і створення в життєвому середовищі атрибутів, що підтверджують її своєрідність. Навіть в стандартне життєве оточення така людина буде намагатися внести або виділити в ньому ознаки, які підкреслюють її індивідуальність. Індивідуалізоване оточення психологічно присвоюється, переживається як продовження себе і на цій підставі оберігається і захищається. Таким чином, життєдіяльність людини з високою особистісною ідентичністю формується на більш екологічному психологічному підгрунті, ніж активність людини з високою соціальною ідентичністю.

Таке припущення потребує перевірки, оскільки, воно вступає у певне протиріччя з класичними дослідженнями феноменів персоналізації та психологічного привласнення, у яких найбільш важливим їх чинником розглядалося прагнення набути соціальної ідентичності, відчути свою приналежність до певної референтної групи. Так У.Джемс, розробляючи поняття «емпіричної особистості», включав до неї все, що людина вважає своїм. При цьому найбільш активно людина привласнює та захищає ті об'єкти, які підтверджують її високий соціальний статус, приналежність до когорти успішних, благополучних людей [1]; . І.Альтман, досліджуючи життєве оточення підлітків, дійшов висновку, що для них найбільшу цінність мають речі та простори, які підкреслюють, атрибутують приналежність до групи однолітків [3]. .

Ми вважаємо, що привласнення, пов'язане з соціальністю об'єктів, відбувається менш глибоко й інтенсивно, ніж привласнення, пов'язане з їх індивідуальними характеристиками. Змінюється мода, референтна група, обставини і людина відкидає старе оточення, будує нове, і така активність не забезпечує екологічність життєдіяльності.

В основному дослідженні, якому передував пілотаж, взяли участь 131 респондент - студенти Київського університету ім. Тараса Шевченка. Досліджуваним пропонувалося оцінити за двома критеріями об'єкти свого життєвого предметно-просторового оточення. Перший критерій - унікальність-типовість об'єкта. Другий критерій - сприйняття його в термінах «мій-чужий». Оцінювані об'єкти життєвого середовища були обрані на основі відомих уявлень про рівневу організацію життєвого середовища, у якому виділяється рівні макросередовища (планета Земля, континент, країна), мезосередовища (місто, район, подвір'я будинку), мікросередовища (житло та його предметне наповнення).

Були використані три методики: тест двадцяти висловлювань для визначення рівнів особистісної та соціальної ідентичності [2]; оригінальна біполярна шкала для оцінки об'єктів

життєвого мікро-, мезо- і макросередовища за критерієм «унікальний типовий»; оригінальна біполярна шкала для оцінки об'єктів життєвого мікро-, мезо- і макросередовища за критерієм «мій-чужий». В ході обробки даних обраховувалися середні арифметичні (m), стандартні відхилення (σ) , t-тест для незалежних вибірок для оцінки достовірності розбіжностей (t) та коефіцієнти рангової кореляції Спірмена (r)..

Результати дослідження. Було встановлено, що безвідносно до змісту своєї ідентичності, досліджувані оцінюють об'єкти мікросередовища і макросередовища як більш «унікальні» і «мої», ніж об'єкти мезосередовища. (Показники t-тесту є значимими (p = 0, 01). Різниця за критерієм «унікальний-типовий» безумовно пов'язана із об'єктивними характеристиками виділених рівнів середовища. Сучасне міське середовище є однотипним і безумовно менш унікальним ніж такі об'єкти оцінки як планета Земля чи власне житло. Для пояснення факту розбіжностей за критерієм «мій-чужий» ми обрахували коефіцієнт кореляції між змінними «Оцінка об'єктів середовища за критерієм «унікальний - типовий» та «Оцінка об'єктів середовища за критерієм «мій-чужий» (r = 0,680, p = 0,007). Він виявився значущим, що свідчить про те, що у повсякденному життєвому оточенні особистості більш унікальні для неї об'єкти легше психологічно присвоюються і навпаки. Це підтверджує припущення про те, що сприймана унікальність життєвого оточення є чинником його психологічного привласнення. Це слід враховувати при плануванні міської забудови.

Обрахунки коефіцієнтів кореляції між показниками особистісної та соціальної ідентичності та оцінкою об'єктів життєвого середовища як унікальних або типових показали наявність значущого зв'язку із показником особистісної ідентичності (r = 0,640; p = 0,037), та відсутність значущого зв'язку із показником соціальної ідентичности (r = 0,135; p = 0,295). Таким чином, дослідження підтвердило, що люди, які схильні, виділяти підкреслювати індивідуальні, своєрідні риси

своєї особистості і поведінки, швидше виділяють, підкреслюють індивідуальні характеристики свого оточення.

Обрахунки коефіцієнтів кореляції між показниками особистісної та соціальної ідентичності та оцінкою об'єктів життєвого середовища за критерієм «мій – чужий» показали наявність значущого зв'язку із показником особистісної ідентичності (r = 0,610; p = 0,051), та відсутність значущого зв'язку із показником соціальної ідентичности (r = 0,117; p = 0,435). Як бачимо, суб'єкти із розвиненою особистісною ідентичністю більш активно психологічно привласнюють своє життєве оточення ніж суб'єкти із розвиненою соціальною ідентичністю. Саме така внутрішня активність є запорукою екологічності їх життєдіяльності.

В цілому в дослідженні встановлено, що розвинена особистісна ідентичність виступає важливим психологічним чинником бережливого ставлення людини до довкілля. Про це свідчать отримані емпіричні дані про зв'язки розвиненої особистісної ідентичності із сприйманням і оцінкою людиною свого життєвого оточення. Таке оточення сприймається як більш своєрідне, не типове, унікальне і на цій основі наділяється статусом «моє», що є важливим для турботи про нього та його збереження.

Список використаних джерел

1. Джемс У. Психология /У.Джемс. – М.: Педагогика, 1991. – 369 с.
2. Кун М., Макпартленд Т. «Кто Я» Применение теста «20-ти высказываний» / М.Кун, Т.Макпартленд // Психология самосознания. Хрестоматия. – Самара: Издательский Дом «Бахрам-М», 2003– 672 с. – С. 460 – 468.
3. Altman I. The Environment and Social Behavior: Privacy, Personal space, Territoriality and Crowding – Brooks Cole, Monterey, CA, 1975. – 256 p.
4. Tajfel H., Turner J. The social identity theory of intergroup behaviour//Psychology of Intergroup Relations, 2nd

edn./Eds S. Worchel, W. Austin. Chi.: Nelson-Hall, 1986. – P. 7 – 24.
5. Turner J. Social comparison and social identity: Some prospects for intergroup behaviour // Europ. J. Soc.Psychol. – 1975. – № 5. – P. 5 – 34.

ЗЕЛЕНА СОЦІАЛЬНА РОБОТА: ЧИ ПОТРІБНА ВОНА УКРАЇНІ?

Семигіна Т. В.
доктор політичних наук,
Академія праці, соціальних відносин
і туризму, м. Київ

Одним із ключових напрямів сучасної соціальної роботи в усьому світі вважають макросистемну багаторівневу екосоціальну діяльність соціальних працівників. Вона дістала назву «зелена соціальна робота» (Green Social Work).

Ця розвідка має на меті окреслити основні характеристики зеленої соціальної роботи. Вона ґрунтується на системному аналізі наукової, а також документів міжнародних і національних організацій.

Аналіз літератури засвідчує, що появі зеленої соціальної роботи як теорії та практики передували формування екологізму як напряму соціологічного і психологічного дискурсу, а також політичного мислення і соціальний активізм на рівні громад, привнесення питань екології у політичний порядок денний, зокрема артикуляція суспільних запитів на екологічну справедливість, і розвиток так званих зелених технологій у різних сферах суспільного життя [1].

Концепція зеленої соціальної роботи спирається на філософію сталого розвитку та на структурний підхід до розв'язання проблем соціальної нерівності та бідності, наголошує на потребі такої діяльності соціальних працівників,

яка була б орієнтована на забезпечення гідних умов навколишнього середовища та екологічної справедливості, належного і рівного доступу до природних ресурсів, веде мову про зміну соціального контексту та збереження довкілля, обґрунтовує специфічну практику втручань соціальних працівників в умовах екологічних та техногенних катастроф.

Міжнародні фахові організації соціальних працівників активно використовують ідеї сталого розвитку у своїх документах. Зокрема, документ «Світові пріоритети соціальної роботи і соціального розвитку: зобов'язання щодо дій» [5] ухвалений Міжнародною федерацією соціальних працівників, Міжнародною асоціацією шкіл соціальної роботи і Міжнародною радою соціального добробуту у 2012 р., з-поміж пріоритетів соціальної роботи визначає сприяння стабільності довкілля та життєвого середовища людини.

Розвиток теоретичних концепцій зеленої соціальної роботи пов'язують з ім'ям британської дослідниці Лени Домінеллі, яка є прихильницею структуралістських підходів до розв'язання соціальних проблем і активізації пригнічених груп населення. Теоретичні засади зеленої роботи викладено у її книзі "Зелена соціальна робота: від кризи навколишнього середовища до екологічної справедливості" (2012) [3].

Одночасно з Леною Домінеллі питаннями концептуалізації екологічно-орієнтованих практик соціальної роботи займалися вчені Джон Коатс (Канада) та Мел Грей (Австралія). Вони наголошували, що реагування на проблеми, пов'язані з руйнуванням довкілля, дозволило соціальній роботі як професії переглянути свої основні знання та обов'язки перед людьми та громадами [2]. Сутнісний доробок у посилення теоретичного обґрунтування екологічної спрямованості сучасної професійної соціальної роботи зробив Джеф Пітерс (Бельгія). Він обстоює потребу у розвитку екосоціального підходу і виокремлює такі його складові: 1) активізація (наснаження, імпаурмент), причому йдеться про наснаження громад; 2) соціальний капітал громади; 3) життєстійкість (резилієнс) як здатність груп і громад протистояти викликам [4].

На сучасному етапі свого розвитку теорія і практика зеленої соціальної роботи пов'язана з радикальними (критичними) теоріями соціальної роботи та ідеями соціального конструктивізму. Вона послуговується поняттям "екологічної

справедливості" і ставить під сумнів несправедливий та нераціональний розподіл ресурсів, короткострокове планування і діяльність політичних структур, орієнтовану на підтримку неоліберальних моделей індустріалізації. Вона обстоює потребу у специфічних для місцевості, культурно відповідних підходах до зменшення ризиків та ліквідації наслідків стихійних лих, передбачає розвиток громади на основі підходу, орієнтованого на сильні сторони та розвиток соціального капіталу, за якого громада розглядається як співвиробник соціальних змін у подолання структурних нерівностей.

Зелена соціальна робота розширює поле діяльності соціальних працівників – з прав людини, роботи з уразливими, маргінальними групами населення, роботою над стигмою, дискримінацією тощо, до питання справедливості розподілу ресурсів навколишнього середовища, планети в цілому. Вона використовує знання та навички з різних сфер, а не тільки соціальної роботи, передбачає взаємодію соціальних працівників з представниками інших професій [1].

Аналіз наукових публікацій з тематики зеленої соціальної роботи дав змогу виокремити ключові стратегії практики соціальної роботи у рамках екологічної перспективи: 1) випереджувальну (боротьба за доступність ресурсів для всіх, формування раціонального споживання природних ресурсів; залучення громад та користувачів послуг до здобуття знань та навичок, які дадуть інноваційні, альтернативні рішення для подолання наявних чи потенційних екологічних криз) та 2) реагувальну (робота з тими особами, групами та громадами, які потерпіли від надзвичайних ситуацій (природних катастроф, стихійних лих, техногенних катастроф, війн або що), над відновленням життєдіяльності громади та доступу до ресурсів).

Програми підготовки соціальних працівників в університетах включають курси, які дають змогу студентам набути компетентностей щодо соціально-економічного та екологічного розвитку громад (наприклад, соціальні працівники опанують роботу із сільськими громадами щодо впровадження «зелених технологій» і розумного споживання природних ресурсів); політичної соціальної роботи (лобіювання інтересів громад і груп, які зазнають екологічної дискримі-

нації, протидія структурній нерівності, вплив на урядові структури задля втілення ідей сталого розвитку); дій в умовах стихійних лих та різного роду катастроф, тобто в екстремальних умовах.

Концепція зеленої соціальної роботи протистоїть «дефіцитним», патерналістським моделям соціальної роботи, що фокусуються на патології, проблемах чи відсутності у клієнтів потрібних ресурсів (такі моделі притаманні деяким постсоціалістичним країнам, зокрема Україні). Практика зеленої соціальної роботи також протистоїть неоліберальним тенденціям обмеження соціальної роботи до короткострокового догляду за тими, хто не може обійтися без сторонньої допомоги. Вона виходить за межі екологічної психології і виховання, оскільки зелена соціальна робота передбачає цілеспрямований вплив на соціальний контекст і владу в громадах [1].

В Україні, яка пережила дві хвилі масової внутрішньої міграції (у 1986 та у 2014-2015 роках), має райони із загрозами паводків та підтоплень, а також громади із вкрай несприятливою екологічною ситуацією, не кажучи вже про структурні нерівності в громадах і між громадами, стійку тенденцію урбанізації, слід було б більше уваги приділяти екосоціальним підходам і формуванню життєстійкості вразливих груп у громадах, підготовці соціальних працівників як до розвитку громад, так і до дій в умовах екстремальних ситуацій.

Список використаної літератури

1. Семигіна Т. Чому соціальна робота набуває зеленого кольору? //Вісник Академії праці соціальних відносин і туризму. 2018. № 2. С. 11-27.
2. Coats J., Gray M. The environment and social work: An overview and introduction // International Journal of Social Welfare. 2012. Vol. 21(3). P. 230–238.
3. Dominelli L. Green social work: From environmental crises to environmental justice. Cambridge: Polity Press, 2012. 207 p.
4. Peeters J. Social Work and Sustainable Development: Towards Social-Ecological Practice Model // Journal of

Social Intervention: Theory and Practice. 2012. Vol. 21(3). P. 5–26
5. The Global Agenda for Social Work and Social Development / International Federation of Social Workers. URL: www.globalsocialagenda.org (дата звернення 1.10.2017).

ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ПРИ ВПЛИВІ ЕКСТРЕМАЛЬНИХ ЧИННИКІВ НА ЖИТТЄДІЯЛЬНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ

Синишина В. М.
кандидат психологічних наук ,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
м. Ужгород

Початок XXI століття характеризується для психології як етап методологічного оновлення, оскільки існує розрив між практичними і теоретичними галузями, а прикладні галузі є наразі дуже нагальними через актуалізацію питання про особистість в екстремальних умовах та її індивідуальних ресурсах , які повинні забезпечувати їй повноцінну життєдіяльність.

Сучасна реальність, на жаль, не виключає порушень нормальних умов життєдіяльності людей, що характеризуються фактором несподіванки і тотальності, пов'язаних із загрозою життю і здоров'ю людей. Початок XXI століття характеризується зростаючою кількістю різного роду надзвичайних ситуацій (стихійні лиха, авіакатастрофи, терористичні акти, військові дії, техногенні катастрофи), які призводять до тяжких соціально-психологічних наслідків .

Життєдіяльність людини завжди здійснюється в умовах зовнішнього і внутрішнього середовища. Всі ці умови А. Г. Маклаков (2005) розділяє на категорії: звичайні (оптималь-

ні), параекстремальні (особливі), екстремальні, термінальні (від лат. «термінус» - кінець). До категорії оптимальних або нормальних (звичайних) умов життєдіяльності відносяться умови, які забезпечують нормальне функціонування всіх систем організму людини і не визивають надмірної нервово-психічної напруги. Нормальне функціонування систем організму людини означає, що середовище не несе пагубних впливів, не завдає йому шкоди, тобто в цих умовах людина почуває себе комфортно.

Параметри умов, в яких організм людини може нормально функціонувати, досить обмежені. Параекстремальні умови характеризуються незначною мобілізацією функціональних резервів, що призводить до виникнення оперативної напруги, яка в певних умовах служить чинником, що забезпечує підвищення працездатності. До параекстремальних умов належать ситуації, небезпечні для життя або діяльності суб'єкта, а також оточуючих його людей. Відмінними рисами їх є раптовість.

До категорії екстремальних умов відносяться обставини життя і діяльності, які характеризуються наявністю реальної вітальної загрози. В екстремальних умовах відбувається зниження рівня працездатності і окремих показників функціональних резервів. Екстремальні, кризові, надзвичайні ситуації викликають зміни в когнітивній, емоційній, поведінковій сферах психіки людини. Так, в когнітивній сфері на рівні процесів спостерігаються порушення відчуттів, уваги, мислення, пам'яті і, як наслідок, сприйняття, а також порушення процесів прийняття рішення, контролю, регулювання станів. Емоційна сфера характеризується такими проявами, як тривога; страх, крайнім проявом якого є жах; панічний стан; необгрунтована агресія; гнів; почуття провини; туга, пригніченість, апатія. Внаслідок порушення почуття безпеки, втрачається довіра до людей і, в цілому, до світу. Виникають соматовегетативні порушення сну, апетиту, зниження ваги (або підвищення), енергетичного тонусу, спостерігається збліднення або почервоніння обличчя, посилюється потови-

ділення, з'являється напруга в м'язах, тремор, тремтіння, або навпаки, млявість. У конативній сфері часто спостерігається дезорганізація поведінки, яка полягає або у втраті контролю, цілеспрямованості поведінки, що виражається в ажитації, або ж в пасивності (реакції завмирання).

Методи психологічної допомоги людям, які пережили екстремальні, надзвичайні , кризові події, залежать від часу, що пройшов з моменту травматичної події, від реакції людини на неї. Візьмемо за основу час, що минув з моменту травматичної події і розглянемо методи надання психологічної допомоги. По фактору часу, що пройшов з моменту трагічної події, методи психологічної допомоги умовно можна розділити на групи: 1) під час події (робота з первинними дезадаптивними реакціями на подію; емоційна підтримка). В умовах екстремальних ситуацій у людей, як правило, виникають гострі емоційні стани. Виникнення будь-якого гострого емоційного стану (психоз, гостра реакція на стрес) вимагає негайного професійного втручання з боку психолога та медика з метою надання екстреної психологічної допомоги [2]; 2) найближчим часом після неї (кризова допомога як модель вирішення проблем). Цей етап повинен включати етапи виявлення проблеми. Якщо криза викликана травматичною подією, необхідно відновити картину події і допомогти потерпілому пояснити травматичні події. Важливо зрозуміти, що, де, як і в якій послідовності відбувалося, щоб упорядкувати картину травматичної події. Це допомагає також переосмислити подію. Людина, що переживає кризу, переживає інтенсивні емоції, може відчувати страх, відчай, розгубленість. ЇЇ здатність раціонально мислити блокована. Тому одна з цілей данного етапу інтелектуалізувати і раціоналізувати подію і зменшити емоційну напругу клієнта); 3) на віддалених етапах (робота з травмою): на основі синтезу класичних підходів: - когнітивно-біхевіреальная терапія; - психодинамічна терапія; - - гештальттерапия; - психодрама; - терапія навіювання (гіпноз і його варіанти - використовується лікарями); -

гуманістично-екзистенціальна терапія; - нейролінгвістичного підхід.

Слід зазначити, що в багатьох розвинених країнах, наприклад в США і Великобританії, когнітивно-поведінкова терапія та метод десенсибілізації травми за допомогою рухів очних яблук є методом лікування першої лінії при наданні допомоги комбатантам при ПТСР. При цьому обидва з перерахованих методів виявляються більш ефективними для лікування травми, ніж стандартні методи медикаментозного лікування (treatment as usual) [1].

Когнітивна складова терапії допомагає особистості подолати стереотипи мислення, які є підставою для страхів; а поведінкова складова допомагає змінити деструктивну реакцію, що викликана ситуацією. Когнітивно-поведінкова терапія спрямована на допомогу людині стати над ситуацією, навчити її пристосовуватися до дійсності та долати психотравмуючі впливи. Для реалізації цієї мети потрібно активізувати ресурс, пам'ятаючи, що у людей також є власні ресурси для подолання труднощів. Завжди потрібно відзначити проявлені людиною зусилля, спрямовані на самостійний вихід із важкої ситуації . Дізнатися в них, як вони справляються з труднощами і тим самим підтримувати використання позитивних стратегій і допомогти їм уникнути негативних. Одним з етапів може стати актуалізація ресурсів, які несе в собі кожна позначена, наприклад, минула ситуація. Запитань може бути кілька, наприклад: «Що допомогло тобі добитися успіху в даній ситуації?», «Хто з оточення був поруч і допоміг тобі?», «Які внутрішні і зовнішні чинники вплинули в тій ситуації і сприяли щодо її найкращого вирішення» тощо. Необхідним компонентом такої вправи є «ревізія» ресурсів на предмет їх застосування в нових умовах. Найчастіше людина буде чинити психологічний опір і говорити про неможливість їх застосування. Психологу-консультанту важливо підвести до висновку те, що дійсно окремі ресурси не можуть бути використані, але значна кількість придатна до застосування. Послідовно обговорюються всі можливі варіан-

ти поведінки людини в найближчі дні: «Що ви будете робити через годину, сьогодні ввечері?». КПТ передбачає зміни у житті і у здатності людини впоратися з новими обставинами. Тому корисно задавати такі питання: «Що сьогодні змінилося в порівнянні з вчорашнім днем?», або: «Що нового відбулося в останні дні (тижні)?». Дуже корисно скласти конкретний план дій на період до наступної зустрічі **(«**антикризовий план»), але, не слід форсувати події, примушуючи людину зробити більше, ніж вона може в даний момент. При зіткненні з травматичною ситуацією необхідно навчити людину тому, що кожна ситуація є частиною набагато більшої, ширшої перспективи. Травматична ситуація не повинна стати глобальною у сприйнятті. Важливо виробити установки про те, що поза данною ситуацією існує перспектива майбутнього, яке необов'язково буде поганим, а скоріше навпаки. Звичайно , треба обговорити і те, що спосіб протистояння труднощам розкриває ті чи інші риси особистості. Рекомендується розмовляти і про те, чому навчилася (зрозуміла) людина при зустрічі з проблемною (важкою) ситуацією.

Таким чином, алгоритмізація дій співробітників психологічних служб в умовах впливів екстремальних чинників на життєдіяльність особистості викликана необхідністю чіткої послідовності дій, що залежить від часу, який пройшов з моменту травматичної події, від реакції людини на неї.

Список використаних джерел

1. Andrews, B. Predicting PTSD symptoms in victims of violent crime: the role of shame, anger, and childhood abuse [Text] / B. Andrews, C. R. Brewin, S. Rose, M. Kirk // Journal of Abnormal Psychology.– 2000.– Vol. 109.– P. 69–73.
2. Никишина В.Б. Алгоритмы экстренной психологической помощи при острых эмоциональных состояниях // Медицинская психология в России: электрон. науч. журн. – 2016. – N 1(36) [Электронный ресурс]. – URL: h

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЗИЦІЇ "КЛАСНИЙ КЕРІВНИК" В УМОВАХ ВПРОВАДЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Стуліка О. Б.
кандидат психологічних наук, доцент
Маріупольський державний університет, м. Маріуполь

На сучасному етапі розвитку та трансформації української системи освіти Нова Українська Школа розглядається як простір освітніх можливостей, де одну з головних ролей відіграє творчий, енергійний, впевнений в своїх знаннях та вміннях, академічно свободний, самодостатній педагог. Концепцією НУШ передбачена і нова роль учителя – не як єдиного наставника та джерело знань, а як коуча, фасилітатора, тьютора, модератора в індивідуальній освітній траєкторії дитини [1]. Особливо значущу роль вчитель в позиції «класний керівник» відіграє у початковій школі, бо на цьому етапі він не тільки (і не стільки) несе знання, скільки формує образ майбутньої успішної людини.

Класний керівник – це ключова фігура в організації цілісного педагогічного процесу в конкретному класі. Він є його керівником та координує дії усіх об'єкт-суб'єктів, що беруть в ньому участь. Основні функції діяльності класного керівника – координуюча, розвиваюча та виховна – реалізуються через такі види роботи, як педагогічний моніторинг, проективна, організаторська та гностична діяльності. Відтворення цих видів діяльності розглядається через призму ділових, професійних, можливо, особистісних відносин з учнями, вчителями – предметниками, психологом, соціальним педагогом, батьками учнів.

Класний керівник як член соціуму має бути підготовленим до виконання визначеної соціальної ролі, яка здійснюється в межах суспільних відносин та функціонування конк-

ретної соціальної системи, конкретного соціуму. Як фахівець класний керівник має володіти високорозвиненою соціальною компетентністю. Різнобічна навчально-виховна діяльність класного керівника як визначного суб'єкта виховного процесу спрямована на становлення молодої людини як особистості, громадянина й фахівця, на зміцнення інтелектуального та духовного потенціалу нації. Зазначене потребує підготовки нової генерації педагогічних кадрів, перегляду й оновлення шляхів розвитку соціальної компетентності класних керівників з урахуванням соціального замовлення, що відображено у концепції Нової української школи [1].

Вища школа повинна мати на меті підготовку працівника нестандартного творчого мислення, здатного до педагогічної рефлексії, а не просто високоосвіченого спеціаліста. Педагогічна рефлексія — це співвідношення власного образу особистості з вимогами обраної професії, разом із наявними уявленнями про неї. Особистісні якості, властивості мислення, умови, необхідної для самореалізації та професійної майстерності є основою для фахової підготовки педагога у розвитку професійної рефлексії. Рефлексія допомагає подолати протиріччя між складними педагогічними завданнями сучасності, які потребують глибокого теоретичного усвідомлення, і тими прикладними завданнями для їх розв'язання, які використовуються в освітній практиці. Саме тому, дослідження особливостей трансформації позиції «класний керівник» в структурі професійної діяльності є актуальним і перспективним у контексті вирішення завдань перебудови національної системи освіти.

Бути класним керівником - це дуже своєрідна річ, якої ніколи не навчають вчителя. Тож, способом реалізації цієї позиції на практиці є або спостереження за діями інших, або інтуїтивна форма взаємодії вчителя з класом. На нашу думку, ні один з них не є стовідсотково продуктивним та не обумовлює якісне виконання функцій класного керівника.

Умовами успішної діяльності класного керівника є якісно новий рівень професійної готовності, до якого входять коадаптивна майстерність, дослідницька компетентність, медіаосвіта, професійна мобільність, конкурентоспроможність, комунікабельність; мотивація діяльності, що спрямована на результат, а не на процес; можливість прояву самостійності та творчості; необхідність конструювання та реалізації системи роботи класного керівника; оцінка його діяльності за результатом. Світоглядний, когнітивний, діяльнісний і рефлексивний критерії дають можливість всебічно дослідити соціальну компетентність класного керівника, а репродуктивний, конструктивний та творчий рівні розвитку допомагають встановити ступінь сформованості кожного з показників соціальної компетентності.

Тож, Нова Українська Школа потребує нового вчителя, вчителя – новатора. Такі ж зміни мають відбутися і у структурі позиції «класний керівник» в умовах реформування системи освіти, тому що українські школи потребують найкращих представників педагогічної професії.

Список використаних джерел

1. Нова українська школа: порадник для вчителя / Під заг. ред. Бібік Н. М. [Електроний ресурс]— К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. — 206 с. Режим доступу: http://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/NUSH-poradnyk-dlya-vchytelya.pdf

ЖИТТЄВА КРИЗА ОСОБИСТОСТІ: ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ

Черезова І. О.
кандидат психологічних наук, доцент
Бердянський державний педагогічний університет, м. Бердянськ

В умовах сучасного розвитку суспільства збільшується кількість негативних впливів на людину, які вона не завжди спроможна опанувати, конструктивно на них відреагувати та адаптуватися до них. Людина досягла значних успіхів у різних сферах життєдіяльності, але із найдавніших часів і до наших днів вона не перестає переживати кризові стани, які негативно позначаються на її психічному здоров'ї. Проте при правильному оцінюванні своїх переживань і знаходженні вивіреного рішення, людина здатна перенестися на інший ступінь свого розвитку, сприяючи самовдосконаленню. Це і зумовлює актуальність розуміння психологічної природи життєвих криз особистості та причин їх виникнення.

На сьогоднішній день в психологічній науці накопичено значну кількість досліджень з питань життєвих криз особистості (Т. Титаренко, В. Заіка, В Поліщук, І. Булах, А. Осипова, І. Малкіна-Пих, В. Ромек та ін.). На основі аналізу психологічної літератури та з урахуванням практики кризової допомоги, під кризою ми розуміємо стан, породжений проблемою, що постала перед індивідом, яку не можливо уникнути і вирішити за короткий час звичним способом. Це стан, який виник унаслідок накопичення нерозв'язаних життєво важливих проблем, суперечностей або подій, що призвели до втрати сенсу попереднього стилю життя, поведінки й діяльності.

У більшості випадків криза є результатом процесу, що відбувався тривалий час, або одночасної дії декількох чинників. Хоча іноді криза може виникати у відповідь на незначну подію за принципом «останньої краплі».

Суб'єктивна модель кризи розглядається як сукупність таких *рівнів*:

1) *сенситивний*, заснований на відчуттях людини;

2) *емоційний*, пов'язаний із різними видами реагування людини на окремі симптоми кризи, кризовий стан у цілому та його наслідки;

3) *інтелектуальний*, який є результатом уявлення людини про свій стан, його причини та можливі наслідки;

4) *мотиваційний*, пов'язаний із певним ставленням людини до свого кризового стану, зі зміною поведінки і способу життя в умовах кризи й актуалізацією діяльності щодо подолання кризового стану [1].

Аналіз літератури дозволяє окреслити кілька *груп причин життєвих криз*. Так, спираючись на погляди В. Нуркової та К. Василевської, до *суб'єктивних чинників* можна віднести [2]:

- *чинник вірогідного прогнозування*: виходячи з аналізу свого минулого досвіду, людина оцінює вірогідність настання певної події («яка смерть, коли ми такі молоді»);
- *вітальний чинник*, який виражається в суб'єктивному відчутті неможливості існувати у певній ситуації; людині здається, що вона не перенесе цих умов, не зможе з ними змиритися («якщо у мене коли-небудь виявлять рак, то я покінчу життя самогубством»);
- *когнітивний чинник*: відсутність необхідних знань, умінь і навичок для життя в даній ситуації, неможливість застосовувати існуючі когнітивні схеми (вікові кризи, народження дитини-інваліда тощо);
- *поведінковий чинник*: відсутність сформованих моделей поведінки (при набутій інвалідності, розлученні тощо);
- *екзистенціальний чинник* або відчуття втрати сенсу життя, «екзистенціальний вакуум».

Згідно з дослідженнями Л. Сафонової, до головних *об'єктивних чинників*, що викликають стан напруги, відносяться [4]:

– підвищене навантаження – фізичне, фізіологічне, емоційне, інформаційне, професійне; підвищені вимоги до результатів діяльності, усвідомлення високої відповідальності;
– вихід за межі комфортної або прийнятної для даного суб'єкта інтенсивності взаємодії із зовнішнім середовищем (надмірна інтенсивність стимулів, потоку інформації, спілкування, що поступають із зовнішнього середовища);
– перешкоди на шляху задоволення потреб, досягнення мети та вирішення завдань (конфлікти, блокована потреба в стійких інтимних міжособистісних зв'язках, довірливих, емоційно насичених відносинах; неможливість періодично бути на самоті тощо);
– фізичні та психічні травми, тривога за долю близьких, утрата близьких людей, позбавлення умов, необхідних для нормальної життєдіяльності або для повноцінної самореалізації, розкриття потенціалів особистості.

Крім того, на думку Л. Юр'євої, причиною виникнення кризового стану можуть бути також і *чинники середовища*, зокрема [5]:

– *зміни у соціокультурному середовищі* (значне зростання тривожності, песимістичних установок, «екзистенціального вакууму», почуття соціальної непотрібності та втрати перспективи в період економічних криз, суспільних перебудов тощо);
– *гострі стресові ситуації, викликані подіями, небезпечними для життя,* що виходять за рамки звичного людського досвіду (стихійні лиха, природні та техногенні катастрофи, війни та їх наслідки тощо);

– *фізичні бар'єри* (в'язниця для засудженого, лікарня для важкохворого тощо).

Підсумовуючи ріноманітні фактори впливу, які супроводжують людину впродовж усього життя, А. Осипова виділяє наступні причини та відповідні види життєвих криз особистості [3]:

1) вік (кризи дитячого віку, підліткова криза, криза середини життя, криза похилого віку);
2) утрата (утрата близької людини, сімейні кризи, хвороба як втрата здоров'я, тюремна криза як втрата особистої свободи, професійна криза як втрата роботи тощо);
3) травма (катастрофи та надзвичайні ситуації як причини життєвих криз, війна як джерело травми, насильство як причина життєвої кризи).

Зовнішні умови, що провокують кризу, мають знайти підготовлений ґрунт. Чим більш напруженими стають внутрішньоособистісні суперечності, тим менший за силою потрібен поштовх ззовні, котрий дає початок кризовому станові особистості.

Перелічені вище чинники не можна вважати вичерпними, тим більше, що вони досить динамічні, оскільки залежать як від самої людини, так і від ситуації (економічної, екологічної, соціальної, політичної, сімейної тощо), яка постійно змінюється.

Отже, криза є періодом життя людини, в ході якого різко змінюються способи детермінації її особистісного розвитку. Часто криза загрожує індивідуальному уявленню про себе, ідеальному образу «Я» та особистим планам на майбутнє. Поняттям «криза» в житті людини позначають одночасно як ненадійну ситуацію, так і потенційну можливість піднятися до більш високого рівня буття, глобального переосмислення загальних життєвих стратегій та перспектив. Саме тому розуміння причин життєвої кризи у конкретній ситуації сприяє їх успішному подоланню.

Список використаних джерел

1. Заіка В.М. Динамічна модель особистісних трансформацій в умовах подолання кризових станів особистості / В. Заїка // Соціальна психологія. – 2009. – № 1. – С. 69-76.
2. Нуркова В.В. Автобиографическая память в трудной жизненной ситуации: новые феномены / Вероника Валерьивна Нуркова, Ксения Николаевна Василевская // Вопросы психологии. – 2003. – № 5. – С. 93-102.
3. Осипова А.А. Справочник психолога по работе в кризисных ситуациях / А.А. Осипова. – Ростов н/Дону: Феникс, 2006. – 315 с.
4. Сафонова Л.В. Содержание и методика психосоциальной работы: учеб. пособие [для студ. высш. учеб. зав.] / Л. В. Сафонова. – М.: Изд. центр «Академия», 2006. – 224 с.
5. Юрьева Л.Н. Кризисные состояния / Людмила Николаевна Юрьева. – Днепропетровск: Арт-пресс, 1998. – 164 с.

ТРАНСФОРМАЦІЇ ЖИТТЄВИХ СТРАТЕГІЙ УКРАЇНСЬКИХ ЖІНОК – ТРУДОВИХ МІГРАНТОК

Чорнописка О. П.
кандидат психологічних наук, доцент
доцент кафедри психіатрії, наркології та медичної психології
Івано-Франківський національний
медичний університет, м. Івано-Франківськ

На сьогоднішній день в Україні характерними є міграційні процеси в країни Європи з метою працевлаштування. Загалом, за оцінками МЗС, нелегально працюють за кордоном понад 2 мільйони українців, а за даними Всесвітнього форуму українців ця цифра сягає 7 мільйонів, що складає приблизно десяту частину всіх трудових мігрантів у світі. Особливостями української міграції є зростання частки жінок-мігранток, і вже сьогодні їх майже 53% від загальної кількості працюючих осіб за кордоном [3]. Одним з поширених напрямків є Італія.

Якщо раніше жінки мігрували як члени родин, супроводжуючи своїх чоловіків, то тепер в більшості випадків вони виїздять закордон самостійно, залишаючи свої родини вдома. Це зумовлено як загальною емансипацією жінок, розширенням їх можливостей, підвищенням рівня освіти та професійної кваліфікації, так і розширенням сфери пропозиції ринку праці. Прискорений розвиток індустрії послуг, що нині забезпечує до 2/3 світових робочих місць, формує постійно зростаючу потребу економіки розвинутих країн у жінках-мігрантах, які зайняті некваліфікованою працею в сфері обслуговування [2]. Причинами міграції жінок є зокрема і особисті чинники: ухиляння чоловіка від утримання родини, його алкоголізм та девіантна поведінка; відчуття професійного застою і нереалізованості; психологічна тривога, невпевненість у майбутньому; тиск патріархальних норм на молодих бездітних та неодружених жінок тощо [5].

Вітчизняні фахівці та експерти все частіше звертаються до вивчення проблематики трудової міграції. Проте, здебільшого питання пов'язані з трудовою міграцією розглядаються в площині соціально-економічного аналізу. Водночас, досі бракує досліджень, які б розкривали психологічні проблеми цього явища, зокрема розлади соціально-адаптивних функцій, зміни життєвих стратегій та втрати власної ідентичності жінок-трудових мігранток, які з різних обставин змушені повертатись на батьківщину.

Жінки, що мігрують, змінюють свій соціальний простір, відтак кардинально змінюються самі, як на рівні зовнішньої діяльності, так і внутрішньо. Міграція спричиняє серйозні трансформації у життєвих стратегіях жінок, а також зумовлює багатовекторні реконфігурації всередині українського суспільства і родини [3].

На думку С.Одинець, для частини жінок доступ до мобільності, здійснення автономного міграційного проекту сприяє розвитку їх суб'єктності, звільненню від панівних в Україні традиційних стереотипів та відносин. Міграційний досвід сприяє не лише появі нових форм економічної незалежності, але стимулює процес самоусвідомлення та особистісного росту мігранток. Тривале життя за кордоном розширює культурні і соціальні горизонти жінки, активізує розвиток їх творчого, лідерського, інтелектуального та бізнесового потенціалу. Натомість, для іншої частини жінок саме ці нові можливості стають серйозним викликом, бо вони, з одного боку, не мають (або не оцінюють як достатні) фінансових, соціальних і особистих ресурсів розпочати нове життя в Італії, а з іншого – не бачать перспектив (передусім, економічних) після свого повернення в Україну. Таким чином вони оцінюють свою міграцію виключно у категоріях заробітку, і вважають, що саме міграція безпосередньо спричинила їхню особистісну та соціальну деградацію. Хоча міграція східноєвропейських жінок найчастіше описується дослідниками як стратегія виживання, однак саме з допомогою фінансового капіталу мігрантки

здобувають собі право залишатися в Італії якомога довше, а також посилюють свій вплив на рішення у своїй родині. Таким чином намагаються зберегти ці нові соціальні позиції, працюючи нерідко навіть у похилому віці, що частково пояснює причини їхніх пролонгованих міграційних проектів [5].

Тим не менше, в силу багатьох причин (проблеми з легалізацією, примусова депортація, потреба відвідати родину), заробітчанки вимушені повертатися, принаймні, тимчасово на батьківщину. Тут вони відчувають особливо гострі соціально-психологічні проблеми, пов'язані з втратою соціально-адаптивних механізмів. Терміном «італійський синдром» описують психологи стан таких жінок [1]. Передовсім йдеться про різноманітність негативних психологічних симптомів, викликаних перебуванням за кордоном в якості трудового мігранта та вимушеним чи добровільним поверненням додому – від розладів маячного характеру до важких форм депресій. Соціальна дезадаптація, розлади ідентичності, розпач, депресія, безнадія, відчуття безпорадності, прояви агресії чи злості, супроводжуються навіть негативним клінічним фоном, що включає в себе соматоформні розлади спричинені цими психічними переживаннями, такі як алергії, порушення серцебиття, задуха, втрата ваги, порушення сну, руховий неспокій, біль голови, маткові кровотечі, розлади травлення.

Психологи вказують на те, що до виїзду за кордон у сім'ях жінок вже були психологічні труднощі. Часто мотивом міграції виступає не стільки потреба покращення матеріального благополуччя, як намагання вирішити у такий спосіб внутрішні і родинні конфлікти. А вже цілком фатальним стає подвійне виключення із спілкування – на чужині здебільшого складно задовольнити свої людські потреби у спілкуванні, а вдома виникає відчуження від родини насамперед через втрату справжніх контактів. Вони відчувають, що у покинутих родинах перестають бути по-справжньому своїми, не зважаючи на регулярну фінансову підтримку своїх родин. Довгострокова міграція жінки нерідко виявляється причиною або наслідком розлу-

чень. Вчені зауважують, що в процесі трудової міграції інтенсивно відбуваються зміни традиційних поглядів на сім'ю та ролі чоловіка і жінки від патріархальних до егалітарних, а також трансформуються відносини між подружжям, які починають базуватися на пошуку чи реалізації нових ролей [4]. Усвідомлення такої двосторонньої непотрібності, руйнація ілюзій про географічно-просторове вирішення власних внутрішніх конфліктів, розлад ідентичності, часто несподівано важкі умови життя і праці унеможливлюють повноцінне пристосування до нових умов.

Отже, проблема трудової міграції жінок є соціально актуальною, що стосується багатьох українських родин. В Україні бракує як системних методичних підходів щодо вивчення трансформацій життєвих стратегій жінок, працевлаштованих закордоном, так і практичних кроків щодо розв'язання проблем розладу соціально-психологічних адаптивних механізмів трудових мігрантів .

Список використаної літератури

1. Гаєвська Н. "Італійський синдром" і проблеми трудової міграції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.science-community.org/uk/node/1314
3. Герасименко Г.В., Позняк О.В. Гендерні аспекти трудових міграцій населення України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11655/04-Gerasumenko.pdf
4. Жіноча міграція – один з найцікавіших і найглибших феноменів нашого часу. – CREDO. 18 жовтня 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://credo.pro/2013/10/103905
5. Кісь О.Р. Кого обирає берегиня, або матріархат як чоловічий винахід [Текст] / О.Р. Кісь // «Я» (Інформаційно-освітнє видання). – Харків, 2006. – № 4 (16). – С. 11-16.

6. Про особливості української жіночої міграції і життєві траєкторії мігранток говорили на Лекторії СУА 10 листопада 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lektoriy.ucu.edu.ua/news/pro-osoblyvosti-ukrayinskoyi-zhinochoyi-migratsiyi-i-zhyttyevi-trayektoriyi-migrantok-govoryly-na-lektoriyi-sua/

ЕВОЛЮЦІЙНА МЕТАФОРА В ПСИХОЛОГІЧНІЙ СТРУКТУРІ СПОСОБУ ЖИТТЯ

Швалб Ю. М.
доктор психол. наук, професор
м. Київ

Логіка наукового пошуку й дослідження природи психічного виявляє одну суттєву закономірність – чим ретельніше ми вивчаємо психічні функції, тим скоріше ми починаємо розуміти, що сама психіка і свідомість особистості є функцією Життя, а не «мозку» або «тіла», або «соціуму», або ще не знаю чого. Життя, а точніше, життя людини, стає справжнім об'єктом психології як науки. Причому, життя береться тут не у фізичному або біологічному змісті, а у філолофсько-психологічному, як Буття, як усвідомлюваний і переживаний процес розгортання життя.

Такий розворот об'єкта веде до цілого ряду кардинальних слідств.

По-перше, поняття людини втрачає якусь абстрактно-універсальну «сутність», але знаходить індивідуальне «особу», своє «Я». Поняття людини, принаймні, для психології, перестає бути тільки одиницею статистики, а наповнюється пристрасністю діючого індивіда. Тому змінюється й предмет психологічних досліджень, який треба бачити в пошуку за-

гального й закономірного в індивідуально-унікальному, а не в середньостатистичному.

По-друге, поняття життя втрачає свій чисто біологічний зміст й отримує соціальне, психологічне й діяльнісне наповнення. Життя перестає бути фактом існування, а стає особистісним фактом – воно «моє» («твоє», «наше», «його», «чуже» і т.д.). Більше того, індивід вступає в глобальне відношення з життям – він його живе (а іноді – навпаки – життя його живе). Відношення людини до життя знаходить психологічну «щільність» і якісну визначеність: «Я» не просто «живу», «Я живу це життя» і більше того, «Я живу своє життя». І тут уперше з'являється проблемність існування людини: «Я-то, звичайно, живу, але чи своє життя я живу, й взагалі, навіщо я його живу?». Екзистенціальна філософія й психологія дуже точно схопила це питання й поставила його в центр усього існування людини.

Таким чином, ми можемо стверджувати, що феноменологія життя представлена у свідомості індивіда двічі: як невід'ємна властивість універсуму живої природи і як переживання власного існування. У першому випадку кожний індивід є лише часткою цього загального універсуму життя і він нібито «занурений» у цей нескінченний потік життєвих процесів і циклів. А у другому випадку – це суто внутрішній процес індивідуального існування, де людина, певною мірою, контролює, керує і несе відповідальність за його розгортання і здійснення. Проте, це не два окремих «життя», не два різних процесу – вони пов'язані між собою і є певним відображенням одного одним: кожне індивідуальне життя є часткою загального природного унівурсуму життя, а природне життя є органічною часткою життя людини.

У методологічному контексті такий спосіб зв'язку фіксується у так званій «матрьошечній» моделі, де кожний процес може бути представлений як вбудований в такий же за своїми законами функціонування, але більший за масштабами існування. На біологічному рівні тваринного існування цей

зв'язок процесів встановлюється безпосередньо, як закон існування, але на людському рівні ця безпосередність зникає і виникає опосередкована система, де зв'язки стають скритими і не очевидними. Такою опосередковуючою ланкою постає наша свідомість[1], де існування універсуму природи і людське існування представлені як дві різні сутності.

Це означає, що ми тепер вимушені кожного разу встановлювати такий зв'язок, встановлювати на свідомому рівні відповідність нашого власного існування і існування природного світу. Ми можемо виокремити, принаймні, два способи встановлення такого зв'язку:

- на соціокультурному рівні через затвердження певної світоглядної картини Світу, яка відображує переважний для даного суспільства спосіб усвідомлення єдності існування;
- на індивідуальному рівні через уявлення особи про природу і людську сутність, які відображують особистісну ідею того, як «правильно» має розгортатися процес життя і життєдіяльності.

Світоглядна картина Світу (незалежно від того, у якій формі свідомості вона зафіксована: міфологічній, релігійній, містичній, науковій тощо) обов'язково містить у собі дві моделі – модель законів існування Світу і модель законів існування Людини, та вказує на спосіб їх зв'язку у певну несуперечливу цілісність. Освоєння індивідом цієї картини світу і відбувається через формування особистої впевненості у тому як «правильно» існує світ і як «правильно» має жити людина. Внутрішня узгодженість цих двох моделей «правильності» задає особистості базові принципи розуміння організації загального простору життя та побудови власної життєдіяльності у цьому просторі.

---

[1] Якщо бути біль точним і коректним, то опосередкування здійснюється через подвійний конструкт «свідомість//діяльність», але у даному контексті, на нашу думку, можна не обговорювати специфіку його будови і функціонування.

Хоча в індивідуальній буденній свідомості водночас можуть бути актуалізованими різні культурні форми свідомості, проте, все ж таки за останні три століття переважною стала спрощена форма наукової раціональності. В цій науковій раціональності природа і Світ взагалі представлено не тільки через моделі певних предметностей, але й через моделі змінюваності Світу. На відміну від міфологічних уявлень про циклічну незмінність світу, наукові моделі затверджують змінюваність як його атрибутивну властивість. Стосовно універсуму природи, як частини загального Світу, у науковій парадигмі ця змінюваність зафіксована через концепції еволюції, в першу чергу, біологічної еволюції.

Саме концепція еволюції є найближчою для нашого буденного розуміння моделлю законів змінюваності світу природи і саме через неї ми будуємо власний закон природності нашого буття. При цьому із всієї цілісної наукової концепції ми «висмикуємо» те чи інше окреме положення, і в нашій буденній свідомості воно функціонує як одна з базових метафор розуміння світу в цілому. Спираючись на цю метафору ми починаємо конструювати наш власний принцип «правильної» організації процесу життя і життєдіяльності. Через таку метафору ми й досягаємо необхідного і достатнього рівня узгодженості наших уявлень про природний світ і про себе як його частину, що відображується нами у переживанні конгруентності і адекватності. І тому ця метафора стає своєрідною «точкою відліку» для нашого сприйняття і оцінки власного життя як «правильного» та «нормального».

Тобто, еволюційна метафора, з одного боку, виступає у якості психологічного інструменту сприйняття навколишнього середовища, виокремлюючи із всього розмаїття об'єктивних змін тільки ті, які відповідають уявленню про «закономірність» життя і, з іншого боку, стає основою нашої психологічної готовності діяти певним чином, стає психологічною основою поведінкових установок.

ПСИХОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПЕДАГОГА ЯК ОСНОВА ЕКОЛОГІЧНОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Горбань Г. О.
доктор психол. наук, доцент
Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя

Реалізація компетентнісного підходу в освіті сьогодні широко обговорюється та активно впроваджується в систему підготовки фахівців вищого рівня освіти, зокрема під час підготовки педагогічних кадрів нової української школи. За цим приділяється значна увага проблемам виокремлення базових загальних та професійних компетенцій, визначення їх змісту. У педагогічній спільноті дискутуються питання щодо визначення напрямів модернізації предметно-змістовної моделі навчання відповідно до компетентнісного підходу, співвідношення в компетентнісної моделі основного змісту освіти та усвідомлення майбутнім фахівцем наявних у нього здатностей та шляхів опанування компетентностям відповідного фаху. Ускладнює загальну дискусію неоднозначність розв'язування задач щодо визначення змісту поняття «компетентність», виокремлення базових компетенцій та визначення складових, що становлять основу кожної базової компетентності. Зазначимо, що ці проблеми певною мірою у межах підготовки фахівців у вищих освітніх закладах поступово вирішуються.

Проблема, на нашу думку, полягає в тому, щоб створити умови усвідомлення рівня сформованості певних компетенцій педагогами, що вже працюють, особливо тих , що є новими і актуальними сьогодні та спрямовані у майбутнє. Тут важливу роль має відігравати психологічна служба освітнього закладу. Саме практичний психолог може активно сприяти створенню цих умов шляхом організації співпраці із педагогам у межах осмислення новацій в освіті, вимог сьогодення

до змісту і організації навчання, зміни ролі педагога в освітньому процесі, подолання застарілих стереотипів й лозунгів щодо його професійної діяльності. Ми вважаємо, що цілеспрямована робота шкільного психолога з педагогом обумовить якісне виконання завдань щодо створення якісно нового, унікального і екологічного простору кожного освітнього закладу, а також подолання існуючих професійних та особистісних проблем, з яким стикається сучасний педагог.

Екологічность освітнього простору ми розуміємо як специфічний феномен, сутністю якого є гармонійне поєднання в освітній взаємодії природних і соціокультурних компонентів особистісного розвитку всіх її суб'єктів за умов усвідомлення відповідальності за власну діяльність. Для такого простору характерним є переживання суб'єктами освітнього процесу цілісності власної особистості, особистісного благополуччя та компетентності.

Побудова такого простору вимагає від педагога усвідомлення ним власної готовності зорганізовувати навколишню дійсність у контексті наявної соціокультурної потреби щодо екологоорієнтованих життєвих цінностей та установок гуманістичної спрямованості. Ключову роль тут має відігравати психологічна культура як фактор і умова психологічної безпеки простору, його референтна значимість, а також екологічність освітньої взаємодії як задоволеність її учасників процесом пізнання. Відтак, психологічна компетентність є важливою необхідністю ефективної професійної діяльності педагога.

Психологічна компетентність педагога є інтегральним професійно-особистісним конструктом, що дає йому змогу за допомогою психологічних ресурсів ефективно розв'язувати професійні завдання, усвідомлювати спрямування та результати професійної діяльності, здійснювати рефлексію професійного й особистого досвіду. Сформованість психологічної компетентності виявляється в готовності діяти відповідально і самостійно у соціальних, професійних і особистих

ситуаціях усвідомлюючи їх психологічний зміст, а також доцільному застосуванні особистісних ресурсів задля оптимізації зовнішньої та внутрішньої активність, конструювання продуктивних моделей професійного саморозвитку, володіння психологічними способами вирішення проблемних ситуацій. Отже, психологічна компетентність педагога має сприяти творчому підходу до власної, досягненню гармонії між максимальною ефективністю та результативністю праці та особистісною психологічною безпекою, визначенню контурів усвідомленої регуляції діяльності та їх специфіку. Проявом психологічної компетентності педагога є розвиток його професійної рефлексії, формування позитивних мотивів професійної діяльності та спрямованість до самоосвіти.

Психологічна компетентність педагога як основа екологічності освітнього простору нової української школи вимагає послідовної та цілеспрямованої психологічної роботи педагога спрямованої на усвідомлення власних особистісних й професійних особливостей, обмежень та перспектив, пошуку внутрішніх ресурсів розвитку та здатності вибирати його напрям і динаміку, враховувати і поєднувати об'єктивно існуючі обмеження такого вибору. Однак, важливість спрямування психологічного забезпечення щодо власної професійної діяльності та особистісного розвитку перетинається в освітньому просторі навчального закладу з необхідністю здійснення ефективної й безпечної освітньої взаємодії всіх суб'єктів цього простору, створення екологічного соціально-психологічного клімату в ньому. Відтак, загальна психологічна компетентність педагога має складати базу задля опанування механізмами ефективної взаємодії, вміннями орієнтуватися в соціальних ситуаціях, визначати особливості та емоційні стани інших людей та вибирати адекватні способи поведінки в процесі взаємодії.

Загальний аналіз впливу психологічної компетентності педагога на побудову якісного й екологічного освітнього простору дає змогу зробити висновок, що психологічна компете-

нтність педагога зумовлює побудову екологоорієнтованого освітнього простору, який сприятиме повноцінному соціальному розвитку його суб'єктів, оптимальному вибору індивідуальної життєвої траєкторії, проектуванню та реалізації власних життєвих перспектив щодо громадянського і професійного становлення. Отже, стає можливим створення умов задля формування екологічної позиції як ключової в ціннісних орієнтаціях і спрямованості особистості, становлення адекватного стилю взаємин особистості з навколишнім середовищем, розвитку здатності суб'єктно сприймати навколишню дійсність в єдності природних і соціокультурних компонентів.

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ ІМЕНІ Г.С.КОСТЮКА НАПН УКРАЇНИ
ЛАБОРАТОРІЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ
ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ
«ТОВАРИСТВО НЕЗАЛЕЖНИХ ЕКСПЕРТІВ»
ШВЕЙЦАРСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ ПРОЕКТ
«ПІДТРИМКА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ» DESPRO

Наукове видання

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ: ЖИТТЄВЕ СЕРЕДОВИЩЕ ОСОБИСТОСТІ У ПСИХОЛОГІЧНОМУ ВИМІРІ

Матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції
18 - 19 травня 2018 року
Київ

Комп’ютерна верстка

Матеріали подано мовою оригіналу.
Друкується в авторській редакції з оригіналу макетів авторів.
Редколегія не завжди поділяє погляди авторів статей.
Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей.